

T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SANAT TARİHİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**FETRET DEVRİ (1402-1413) OSMANLI
MİMARİSİ VE KÜLTÜR-SANAT ORTAMI**

EBRU NAZLİCAN FİRTİN
1218204157

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. ABDURRAHMAN DEVECİ

EDİRNE 2025

Tezin Adı: Fetret Devri (1402-1413) Osmanlı Mimarisi ve Kültür-Sanat Ortamı

Hazırlayan: Ebru Nazlıcan FIRTIN

ÖZET

Yıldırım Bayezid'in 1402 yılındaki Ankara Savaşı'nda Timur'a esir düşmesinin ardından başlayan Fetret Devri (1402-1413), Osmanlı tarihinin en önemli olaylarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Devletin ortadan kalkma tehlikesiyle karşı karşıya kaldığı bu iç mücadele ve karışıklık döneminde, Yıldırım Bayezid'in şehzadelerinden Süleyman Çelebi, İsa Çelebi, Musa Çelebi ve Mehmet Çelebi taht mücadelesine girişmiştir. Ancak kanlı iktidar savaşlarının yaşandığı Fetret Devri'nde, Osmanlı Devleti'nin Anadolu ve Rumeli topraklarında imar ve inşaa faaliyetlerinin de devam ettirildiği, şehzadelerin silahlı mücadelenin yanı sıra imar faaliyetleri marifetiyle de birbirlerine üstün gelme ve meşruiyet kazanma yoluna gittikleri dikkat çekmektedir. Anadolu'daki Osmanlı topraklarının Bursa, Rumeli'deki Osmanlı topraklarının Edirne'den idare edildiği bu dönem, Osmanlı mimarisi ve kültür-sanat ortamının geleneksel ile yeninin, saf ve karmanın bir arada kullanıldığı bir kesitini ortaya koymaktadır. Erken Osmanlı mimarisi ve kültür sanat ortamının çok fazla araştırılmamış bu yönü detaylıca ele alınmaya çalışılmıştır.

Konuyla ilgili mevcut mimari örnekler yerinde değerlendirilerek, yerli ve yabancı araştırma eserleri, makaleler, döneme ait belgeler, yüksek lisans ve doktora tezleri incelenerek, belirli bir plan oluşturularak yazılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Fetret Devri, Kültür, Sanat, Mimari

Name of Thesis: Fetret Period (1402-1413) Ottoman Architecture and Culture-Art Environment

Prepared By: Ebru Nazlıcan FIRTIN

ABSTRACT

The Fetret Period (1402-1413), which began after Yıldırım Bayezid was captured by Timur in the Battle of Ankara in 1402, is one of the most important events in Ottoman history. During this period of internal struggle and confusion, when the state was in danger of disappearing, Süleyman Çelebi, Isa Çelebi, Musa Çelebi and Mehmet Çelebi, the princes of Yıldırım Bayezid, began to struggle for the throne. However, it is noteworthy that during the Fetret Period, when bloody power wars were experienced, the Ottoman Empire's reconstruction and construction activities were also continued in Anatolia and Rumelia, and the princes went on the path of overcoming each other and gaining legitimacy through reconstruction activities as well as armed struggle. This period, when the Ottoman lands in Anatolia were administered from Bursa and the Ottoman lands in Rumeli from Edirne, reveals a cross-section of Ottoman architecture and culture-art environment in which traditional and new, pure and karma were used Decoupled. This aspect of the early Ottoman architecture and culture and art environment, which has not been researched much, has been tried to be addressed in detail.

Existing architectural examples related to the subject were evaluated on site, domestic and foreign research works, articles, documents belonging to the period, master's and doctoral theses were examined, a specific plan was created and an attempt was made to write.

Keywords: Fetret Period, Culture, Art, Architecture

ÖNSÖZ

Osmanlı merkezîyetçiliğine vurulan büyük bir darbe olan Fetret Devri'nin siyasi, askeri ve sosyo-kültürel dinamikleri, mimari başta olmak üzere Osmanlı sanatının şekillenmesinde etkisini göstermiştir. Taht üzerinde hak iddia eden ve müstakil birer hükümdar olarak hareket eden şehzadeler, Bursa ve Edirne'yi hükümdarlıklarının görsel alametine dönüştürecek büyük bir imar ve inşaa faaliyetine giriştikleri gibi, kendi sanatsal eğilimleri doğrultusunda devrin sanatçılarını kendi maiyetlerinde toplama rekabetine girmiştir. Başkent olmalarına bağlı olarak özellikle Bursa ve Edirne'deki mimari eserler, Osmanlı mimarisinde Fetret Devri'nin mimarisini ve kendine özgü kültür-sanat ortamını anlamak için önemlidir. Fetret Devri Osmanlı mimari eserleri ve kültür sanat ortamı incelenirken hem başkentlerdeki örnekler hem de Anadolu ve Rumeli taşrasındaki anlayışlar bir arada değerlendirilerek, böylece siyasi olarak ayrı ve kopuk bir anlayışın olduğu bu tarihi süreçte bütüncül ve ortak bir sanatsal bağ olup olmadığını ortaya koymak bu tezin hazırlanmasında ana etken olmuştur.

Hazırlanan bu tezin bu yolda ilerlemek isteyen herkese yardımcı kaynak olacağını ümit ederek, tüm araştırmacılara ve okuyuculara kaynak olarak katkı sağlaması dileğiyle.

Çalışma sürecinde büyük desteğini ve katkılarını hiçbir zaman eksik etmeyen çok değerli danışman hocam Prof. Dr. Abdurrahman DEVECİ'ye sonsuz teşekkürlerimi sevgi ve saygılarımı sunuyorum.

Yüksek Lisans hayalimi gerçekleştirmemdeki büyük desteği ve çalışma sürecinde verdiği katkılardan ötürü çok kıymetli hocam Prof. Dr. Engin BEKSAÇ'a ve sevgili eşi Şule Nur BEKSAÇ hocama teşekkürü borç bilir sevgi ve saygılarımı sunarım.

Çalışma sürecinde desteğini hiçbir zaman eksik etmeyen ve her zaman yanımda olan eşime, ailesine ve en çok da dünyaya gelişiyle hayatımı renklendiren, yaşamıma anlam katan biricik oğluma sevgiyle teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ.....	iii
İÇİNDEKİLER	iv
FOTOĞRAF LİSTESİ.....	vi
GİRİŞ	1
1. BİRİNCİ BÖLÜM: YILDIRIM BAYEZİD DÖNEMİ KÜLTÜR SANAT ORTAMI VE MİMARİ ESERLER.....	3
2. İKİNCİ BÖLÜM: FETRET DEVRİ (1402-1013).....	18
3. ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: SÜLEYMAN ÇELEBİ DÖNEMİ VE KÜLTÜR SANAT ORTAMI	26
4. DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: SÜLEYMAN ÇELEBİ DÖNEMİ MİMARİ ESERLER.....	32
4.1. Çanakkale-Gelibolu Azebler Namazgahı (H.810/M.1407-1408).....	32
4.2. Çanakkale-Gelibolu Hoca Hamza Mescidi (H.809/M.1407).....	37
4.3. Eski Zağra Hamza Bey Cami (H.811/M.1408-1409).....	39
4.4. Eski Zağra Hamza Bey Mektebi (H.811/M.1408-1409)	44
5. BEŞİNCİ BÖLÜM: İSA ÇELEBİ DÖNEMİ VE KÜLTÜR SANAT ORTAMI	45
6. ALTINCI BÖLÜM: MUSA ÇELEBİ DÖNEMİ VE KÜLTÜR SANAT ORTAMI	46
7. YEDİNCİ BÖLÜM: MUSA ÇELEBİ DÖNEMİ MİMARİ ESERLER	49
7.1. Edirne Eski Cami (H.805/M.1402-1403)	49
7.2. Edirne Eski Cami Medresesi ()	64
7.3. Edirne Saray Surları ().....	65
7.4. Edirne Sultan Musa Çeşmesi (1411-1413).....	65
7.5. Edirne Şeyh Bedreddin Zaviyesi ()	65
7.6. Karaferye Musa Çelebi Cami ()	66
7.7. Ferencik Musa Çelebi Camii ()	67
7.8. Çırpan Musa Çelebi Hamamı ()	67
8. SEKİZİNCİ BÖLÜM: MEHMET ÇELEBİ DÖNEMİ VE KÜLTÜR SANAT ORTAMI	68

9. DOKUZUNCU BÖLÜM: MEHMET ÇELEBİ DÖNEMİ MİMARİ	
ESERLER.....	75
9.1. Edirne Sofu Bayezid Cami (H.805/M.1402).....	75
9.2. Amasya Yakup Paşa Tekkesi (H.815/M.1412).....	81
9.3. Tokat Hamza Bey Zaviye-Cami (H.815/M.1412).....	89
9.4. Merzifon Sultan Çelebi Mehmet Hamamı (H.816/M.1413).....	95
9.5. Amasya Gümüş Hacı Halil Paşa Medresesi (H.816-18/M.1413-1414).....	96
9.6. Amasya Şeyh Cûî Tekkesi (H.817/M.1414).....	99
9.7. Bursa Devlet Hatun Türbesi (H.816/M.1414).....	99
DEĞERLENDİRME VE KARŞILAŞTIRMA.....	102
SONUÇ.....	113
KAYNAKÇA.....	121

FOTOĞRAF LİSTESİ

Fotoğraf 1: Mudurnu Yıldırım Bayezid Cami	8
Fotoğraf 2: Bursa Ulu Cami	9
Fotoğraf 3: Bursa Ulu Cami Planı.....	9
Fotoğraf 4: Bursa Ulu Cami Taç Kapısı.....	10
Fotoğraf 5: Bursa Ulu Cami Minber	11
Fotoğraf 6: Bursa Yıldırım Külliyesi	12
Fotoğraf 7: Bursa Yıldırım Bayezid Türbesi.....	12
Fotoğraf 8: Bursa Yıldırım Bayezid Cami	13
Fotoğraf 9: Bursa Yıldırım Bayezid Cami Bursa Kemerı.....	13
Fotoğraf 10: Edirne Yıldırım Cami.....	14
Fotoğraf 11: Edirne Yıldırım Bayezid Cami Aşevi Kalıntısı	15
Fotoğraf 12: Anadolu Hisarı	16
Fotoğraf 13: Çanakkale-Gelibolu Azebler Namazgâhı	32
Fotoğraf 14: Çanakkale-Gelibolu Azebler Namazgâhı Mihrap	33
Fotoğraf 15: Çanakkale-Gelibolu Azebler Namazgâhı Minberler	34
Fotoğraf 16: Çanakkale-Gelibolu Azebler Namazgâhı Taç Kapı Tepeliği.....	34
Fotoğraf 17: Çanakkale-Gelibolu Azebler Namazgâhı İnşa Kitabesi	35
Fotoğraf 18: Çanakkale-Gelibolu Azebler Namazgâhı ve Minber Girişi Üzerinde Hoca Hamza Mescidinin İnşa Kitabesi	38
Fotoğraf 19: Eski Zağra Hamza Bey Cami	39
Fotoğraf 20: Eski Zağra Hamza Bey Cami İnşa Kitabesi	40
Fotoğraf 21: Eski Zağra Hamza Bey Cami Planı	41
Fotoğraf 22: Eski Zağra Hamza Bey Cami Mihrap ve Minberi	42
Fotoğraf 23: Eski Zağra Hamza Bey Cami İç Görünüm.....	43
Fotoğraf 24: Edirne Eski Cami	49
Fotoğraf 25: Eski Cami Planı	50
Fotoğraf 26: Edirne Eski Cami Kubbe Kasnağındaki Pencereleer.....	51
Fotoğraf 27: Edirne Eski Cami Talik-Sülüs Celisi Yazılar	52
Fotoğraf 28: Edirne Eski Cami Son Cemaat Yeri	53

Fotoğraf 29: Edirne Eski Cami Kuzeydoğu Köşesindeki Minare	53
Fotoğraf 30: Edirne Eski Cami Kuzeybatısındaki Minare ve Kaidesindeki Çeşmesi	54
Fotoğraf 31: Edirne Eski Cami Eski Sebil (Bugün Turizm Danışma Ofisi).....	54
Fotoğraf 32: Edirne Eski Cami Doğu Yönündeki Kapı	55
Fotoğraf 33: Edirne Eski Cami Taç Kapısı	55
Fotoğraf 34: Edirne Eski Cami Mihrap.....	56
Fotoğraf 35: Edirne Eski Cami Minber	56
Fotoğraf 36: Edirne Eski Cami Minber Detay	57
Fotoğraf 37: Edirne Eski Cami Hünkâr Mahfili.....	57
Fotoğraf 38: Edirne Eski Cami Müezzin Mahfili.....	58
Fotoğraf 39: Edirne Eski Cami Minber Detay	58
Fotoğraf 40: Edirne Eski Cami Minber Basamakları.....	59
Fotoğraf 41: Edirne Eski Cami Minber Basamakları	59
Fotoğraf 42: Edirne Eski Cami Minber Kapısı Üzerinde Bulunan Kitabe.....	60
Fotoğraf 43: Edirne Eski Cami Mihrap Yan Yüzeyinde Bulunan Kâbe Taşı	61
Fotoğraf 44: Edirne Eski Cami Taç Kapısı Üzerinde Bulunan Kitabe	62
Fotoğraf 45: Edirne Eski Cami Batı Kapısı Üzerinde Bulunan Mimar Kitabesi	63
Fotoğraf 46: Edirne Eski Cami Avlu Giriş Kapısı Üzerinde Bulunan 1166/1752 ve 1282/1865.....	64
Fotoğraf 47: Edirne Sofu Bayezid Cami	75
Fotoğraf 48: Edirne Sofu Bayezid Cami	76
Fotoğraf 49: Edirne Sofu Bayezid Cami Kuzeydoğu Bölümü- Son Cemaat Yeri	76
Fotoğraf 50: Edirne Sofu Bayezid Cami Giriş Cephesi	77
Fotoğraf 51: Edirne Sofu Bayezid Cami Tamir Kitabesi	78
Fotoğraf 52: Edirne Sofu Bayezid Cami Minaresi	78
Fotoğraf 53: Edirne Sofu Bayezid Cami Abdest Muslukları ve Son Cemaat Yeri	79
Fotoğraf 54: Edirne Sofu Bayezid Cami Son Cemaat Yeri Mihrap	79
Fotoğraf 55: Edirne Sofu Bayezid Cami Son Cemaat Yeri Mihrap	80
Fotoğraf 56: Edirne Sofu Bayezid Cami Harim	80
Fotoğraf 57: Edirne Sofu Bayezid Cami Mihrap	81
Fotoğraf 58: Amasya Yakup Paşa Tekkesi	82
Fotoğraf 59: Amasya Yakup Paşa Tekkesi Kuzey Cephesi.....	83

Fotoğraf 60: Amasya Yakup Paşa Tekkesi Cümle Kapısı	83
Fotoğraf 61: Amasya Yakup Paşa Tekkesi Plan.....	84
Fotoğraf 62: Amasya Yakup Paşa Tekkesi Hücre Odası-Ocak ve Raf.....	84
Fotoğraf 63: Caminin Güneybatısındaki Pir Sücaaddin İlyas Türbesi.....	85
Fotoğraf 64: Amasya Yakup Paşa Tekkesinin Şeyh Odası.....	85
Fotoğraf 65: Amasya Yakup Paşa Tekkesi Mescid Bölümü Giriş	86
Fotoğraf 66: Amasya Yakup Paşa Mescid Bölümü Giriş.....	88
Fotoğraf 67: Tokat Hamza Bey Zaviye-Cami Plan.....	89
Fotoğraf 68: Tokat Hamza Bey Zaviye-Cami Giriş Kapısı Genel Görünüş	90
Fotoğraf 69: Tokat Hamza Bey Zaviye-Cami Giriş Kapısı Üzerinde Bulunan Aydınlık Penceresi.....	91
Fotoğraf 70: Tokat Hamza Bey Zaviye-Cami Mihrap Duvarı	91
Fotoğraf 71: Tokat Hamza Bey Zaviye-Cami Minber ve Mihrap Genel Görünüş	92
Fotoğraf 72: Tokat Hamza Bey Zaviye-Cami Yan Odalardan Görünüm	92
Fotoğraf 73: Tokat Hamza Bey Zaviye-Cami Minaresi	93
Fotoğraf 74: Tokat Hamza Bey Zaviye-Cami Beden Duvarları	94
Fotoğraf 75: Tokat Hamza Bey Zaviye-Cami Kitabesi.....	94
Fotoğraf 76: Merzifon Sultan Mehmet Çelebi Hamamı Plan	95
Fotoğraf 77: Amasya Gümüş Hacı Halil Paşa Medresesi	96
Fotoğraf 78: Amasya Gümüş Hacı Halil Paşa Medresesi, Pandantifler	97
Fotoğraf 79: Amasya Gümüş Hacı Halil Paşa Medresesi Plan	98
Fotoğraf 80: Bursa Devlet Hatun Türbesi	100
Fotoğraf 81: Bursa Devlet Hatun Türbesi	100
Fotoğraf 82: Bursa Devlet Hatun Türbesi'nin Mermer Sandukası	101

GİRİŞ

13. yüzyıl sonlarında Moğolların baskısıyla çöken Anadolu Selçuk Devleti'nden sonra, 14. yüzyılda Anadolu'nun kuzeybatı ucundaki Bizans sınırlarında teşekkül eden yeni bir siyasi oluşum olarak Osmanlı Devleti, çok kısa sayılabilecek bir sürede Anadolu ve Balkanların stratejik noktalarına hâkim bir askeri ve siyasi güce dönüşmüştür. Beyliğin kurucusu Ertuğrul Gazi'nin ölümünden sonra aşiretin idaresi oğlu Osman'a geçmiş, onun liderliğindeki küçük beylik, devletleşme sürecine girmiştir.

Osman Bey'in ardından başa geçen padişahlar sırasıyla Orhan Bey, I Murad Hüdavendigar olmuştur. Bu dönemde Bursa başkent olmuş, Orhan Bey'in oğlu Süleyman Paşa'nın 1354'te Gelibolu'yu ele geçirmesiyle Osmanlılar Rumeli'ye geçmiş, fethedilen yerlere Anadolu'nun çeşitli yerlerinden konar-göçer Yörükler iskân edilmek suretiyle Türkleştirilme başlatılmıştır. Balkanlardaki en önemli olaylardan biri de I Murad Hüdavendigar'ın 1361 yılında Edirne'yi fethetmesidir. Zamanla Trakya'nın büyük kısmıyla birlikte Edirne ve Dimetoka gibi iki önemli Bizans kenti de Osmanlı topraklarına katılmış, devletin doğu sınırları Ankara'ya kadar genişletilmiştir. Osmanlı topraklarının Anadolu'da ve Rumeli'de hızla büyümesi, ekonomik ve sosyo-kültürel dengeleri değiştirdiği gibi devrin kültür-sanat ortamı ve mimarisini de etkilemiştir.

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan I. Murad Hüdavendigar devrinin sonuna kadar geçen bir asırlık süreç, Selçuklu sanatının devamı şeklinde yorumlanabilecek bir ara-devre ya da geçiş evresine tekabül etmektedir. Mimari ve sanatın daha çok günlük ihtiyaçları karşılamak için, yerli işgücü, malzeme ve tekniklerle üretildiği bu dönemde, taş ve tuğla gibi yerel malzemelerle sade, iddiasız ve genel olarak işlev odaklı binalar yapılmış, sanat ve sanatçı desteklenmiş, dil ve edebiyatta ise ağırlıklı olarak Türkçe kullanılmıştır.

Babası I. Murad Hüdavendigar'ın ölümü ardından Yıldırım Bayezid (1389-1402) tahta geçmiştir. Çalışmaya Yıldırım Bayezid devri ile başlamak Fetret

Devrini anlamak açısında önem arz etmektedir. Zira Yıldırım Bayezid'in Balkanlar'da hakimiyet kurduğu ve Anadolu beyliklerini topraklarına katarak Osmanlı birliğini temin ettiği bu dönemde 28 Temmuz 1402'de Çubuk Ovası'nda Timur (Ö.1405) ile karşı karşıya gelmiş, Osmanlı Ordusu ağır bir mağlubiyet yaşamıştır. Bu iki büyük Türk devletinin çarpışması tarihin akışını değiştirecek son derece önemli neticelere yol açmıştır. Bu savaş sonucunda Osmanlı devletinin bütünlüğü bozulmuş, devlet yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Timur Anadolu beylerine topraklarını iade etmiş ve Osmanlı beyleri Timur'un hakimiyetini tanımışlardır. Ankara Savaşı'nda Yıldırım Bayezid'in yenik düşmesinin ardından oğulları arasında iç savaş başlamıştır. Mehmet Çelebi kardeşlerini bertaraf ederek 5 Rebiyülahir 816/5 Temmuz 1413 yılında Edirne'de kendisini Osmanlı Devleti'nin tek hükümdarı ilan etmiştir. Ankara Savaşı'nda Yıldırım Bayezid'in esir düşmesi ile başlayan ve Mehmet Çelebi'nin devletin tek hükümdarı olması ile neticelenen Fetret Devri 10 yıl, 11 ay 8 gün sürmüştür.

Anadolu ve Rumeli topraklarında kanlı savaşların yaşandığı bu devrin buhranlı siyasi ve ekonomik durumuna karşın kültür-sanat hareketleri ve şehzadelerin iktidarlarını görselleştirecek imar ve inşa faaliyetleri devam etmiştir. Bu dönemde cami, mescit, namazgah, medrese, türbe, zaviye, han, hamam, mektep, çeşme gibi farklı işlevlerde yapılar inşa edilmiştir.

Bu çalışmada öncelikle Fetret Devri'nin kültür-sanat ortamı ve mimarisinin şekillenmesinde büyük etkisi olan kanlı Ankara Savaşı'nın da yaşandığı Yıldırım Bayezid dönemi Osmanlı mimarisi ve kültür-sanat ortamını incelenecektir. Ardından, Yıldırım Bayezid'in ölümü sonrasında şehzadeler arasındaki taht mücadeleleri ele alınacak; 1402-1413 yılları arasındaki Süleyman Çelebi, Musa Çelebi, İsa Çelebi ve Mehmet Çelebi dönemlerindeki Osmanlı mimarisi ve kültür sanat ortamı detayları ile açıklanacaktır. Çalışmada genel olarak kitaplar, makaleler ve tezlerden faydalanılmış, bazı mimari eserler yerinde incelenerek fotoğraflandırılmış ve belirlenen tüm mimari eserler kronolojik düzende ayrıntılı olarak ortaya konmaya çalışılmıştır.

1. BİRİNCİ BÖLÜM: YILDIRIM BAYEZİD DÖNEMİ KÜLTÜR SANAT ORTAMI VE MİMARİ ESERLER

I Murad Hüdavendigâr'ın ölümünden sonra hükümdar olan Yıldırım Bayezid'in iktidarlık döneminde önemli gelişmeler yaşanmıştır. Kendisi siyasi başarılarının yanı sıra sanat ve mimari ile alakadar olmuş, sanatçıları daima desteklemiş, imar faaliyetlerine önem vermiştir. Ancak 1402 tarihinde Timur ve Bayezid Ankara'da savaşmışlar, bu savaş neticesinde Yıldırım Bayezid tutsak edilmiştir. Bu dönemin en önemli tarafı buhranlı ortama rağmen kültür sanat ve imar faaliyetlerinin devam etmiş olmasıdır. Bu nedenle Yıldırım Bayezid devri Fetret Devrini anlamak açısından çok önemlidir.

H. 755/M.1354'te Bursa'da doğduğu anlaşılan I. Bayezid (İnalcık, 2010: 111),¹ I. Murad'ın ilk şehzadesidir. Annesi Rum asıllı Gülçiçek Hatun'dur (İnalcık, 2015: 53); (Koca, 2007: 8-9). Yıldırım ünvanıyla bilinen Bayezid, bu lakabı savaşlarda gösterdiği yiğitlik, yüreklilik ve süratiyle almıştır.² I. Bayezid'in Celalüddin ünvanı da bazı kaynaklarda geçmektedir (Danişmend, 1971: 82); (Koca, 2007: 9). 1381 yılı dolaylarında Germiyanoglu Süleyman Bey'in kızıyla evlenen Bayezid, hanımının çeyizi olarak Osmanlılara verilen toprakların merkezi konumundaki Kütahya'ya sancak beyi tayin edilerek devletin doğu sınırlarının muhafazasıyla görevlendirilmiştir (İnalcık, 1992: 231). Kosova Savaşı'nda sağ cenahtaki Rumeli askerine kumanda eden ve savaşın kazanılmasında büyük rol üstlenen Yıldırım Bayezid, ağır şekilde yaralanan babasının vasiyetiyle tahta çıkarılmıştır.³

Kosova Savaşı'nın ardından Yıldırım Bayezid'in Anadolu'ya geçmeden önce Balkanlarda bazı önlemler alma gereği duyduğu anlaşılmaktadır. Kosova yenilgisinden sonra Sırbistan'ın Osmanlı Devleti'ne katılması beklenirken, I.

¹ Bazı araştırmacılar Bayezid'in H.761/M.1360'ta dünyaya geldiği kanaatindedir. Bk. (Koca, 2007: 9).

² Bazı araştırmacılara göre ise Bayezid'e Yıldırım lakabı Emir Sultan tarafından, Eflak-Boğdan'a geçip yeni fetihler gerçekleştirdiği için verilmiştir. Bk. (Yılmaz, 2017: 143-144).

³ Bayezid'in şehzade Yakub'a tuzak kurmak suretiyle tahta geçtiğine dair görüşler de vardır. Buna göre Kosova Savaşı'nda kaçan düşmanı takiple görevlendirilen şehzade Yakub, ordugâhtan uzakta olduğundan babası Murad'ın şehadetinden de habersizdi. Yakub'a babasının onu beklediğine dair bir haberci gönderen Bayezid, ordugâha gelen Yakub'un beklediği çadıra cellatlarını göndererek kardeşini boğdurdu. Bk. (Ünal, 1986: 184).

Bayezid, Kral Lazar'ın en ufak çocuğu Stefan Lazaroviç'in annesi ile; vergi ödemek ve istendiğinde 20.000 tam teçhizatlı asker göndermek üzere anlaşmıştır. Sırbistan'ı sadık bir müttefik konumuna getiren⁴ bu hoşgörülü tavrın, Balkanlarda Macarlara, Anadolu'da ise Türk beyliklerine karşı bir tedbir olduğu açıktır. Sırplarla ittifakı güçlendiren bir başka hamle de Yıldırım Bayezid'in Lazar'ın kızı prenses Maria Olivera Despina ile evlenmesidir (İnalcık, 1992: 232), (Sakaoğlu,2015: 55).⁵

Balkanlardaki anlaşmanın ardından harekâtını Batı Anadolu'daki beyliklerden başlatan I. Bayezid, Bizans'ın ve Candaroğlu beyinin desteklediği kuvvetlerle Batı Anadolu beyliklerini tekrar Osmanlı idaresine kattı. Ardından Konya'yı kuşatan Bayezid, Kadı Burhaneddin'in yardıma gelmesiyle Karamanoğlu'nun antlaşma teklifini kabul etmiş, kuşatma kaldırılarak Çarşamba suyu iki devlet arasında sınır olmuştur (Ünal, 1986: 186). Bu arada Candaroğlu Süleyman Bey Osmanlıyla ittifakını bozduğundan Yıldırım Bayezid 1392'de Süleyman Bey üzerine yürümüş, bu hamle Sinop dışında Süleyman'ın elindeki toprakların ele geçirilmesiyle ve kendisinin ölümüyle sonuçlanmıştır (İnalcık, 1992: 232). Padişah daha sonra Kadı Burhâneddin üzerine yürüse de taraflar arasındaki mücadeleyi Kadı Burhâneddin kazanmış ve bu zaferden aldığı güç ile Ankara topraklarına değin ilerlemiştir. Yıkım ve tahribatını arttıran Kadı Burhâneddin'in kuşattığı Amasya'nın emiri şehri Osmanlılara teslim etmiş, 1393'te bölgeye gelen Yıldırım Bayezid Amasya'yı teslim almıştır. Böylece Anadolu'da Türk birliğini kuran Bayezid, geniş sınırlı bir Anadolu Beylerbeyliği tesis ederek Anadolu Beylerbeyliğini Kara Timurtaş Paşa'ya vermiştir (Ünal, 1986:186). Yıldırım Bayezid, askeri hamleleriyle merkezi siyasetini kabul ettirmeyi başarsa da bu tavrı kendisine karşı güçlü ve seçkin bir muhalefet oluşmasına da zemin hazırlamıştır. Bu seçkinler 1402 Ankara Savaşı'nda Timur'un tarafına geçerek hem savaşın hem Bayezid'in akıbetini belirleyecektir (Aşıkpaşazade, 2003: 139).

⁴ Sırbistan'ı memnun eden bu anlaşma sayesinde Osmanlılara sadık kalan Sırp, 1396 Niğbolu ve 1402 Ankara savaşlarında Yıldırım Bayezid'in yanında savaşmıştır. Bk. (Koca, 2007: 13).

⁵ Bu evlilik, bir Osmanlı hükümdarının Hristiyan bir hanedanın kızıyla yaptığı son nikâh olacaktır. Bk. (Koca, 2007: 13).

Anadolu’da durumunu kuvvetlendiren Yıldırım Bayezid, dikkatini yeniden Balkanlara yoğunlaştırmıştır. Haziran 1393’te Tırnova’yı alarak fiilen Osmanlı kontrolü altında bulunan Bulgar Krallığı’nın resmen Osmanlı vasalı konumuna getirmiştir. Yıldırım Bayezid 1394’te bizzat Yunanistan üzerine yürüyerek Selânik’i⁶ ve bazı kentler ile Tesalya bölgesini fethetmiştir. 1394 ilkbaharında İstanbul’u kuşatan Bayezid, 1395’te Macaristan’a hücum ederek önemli kalelerine saldırmış, Mircea’nın yerine Vlad’ı tahta geçirmiştir. Tuna Nehri’ni geçen Bayezid, Niğbolu’da Bulgar Kralı Şişman’ı öldürttü (İnalcık, 1992: 232-233). Osmanlıların Balkanlar’daki ilerleyişi Macarlar ve Venediklileri telaşlandırmış, bir Hristiyan ittifakı kurmak üzere harekete geçirmiştir (Emecen, 2007: 89). Osmanlıların İstanbul’u almak için uğraştığı sırada Macar Kralı Sigismund komutasındaki Haçlı birliklerinin Niğbolu’yu kuşattığı haberi gelince, muhasaraya ara vermek zorunda kalan Yıldırım Bayezid, kuvvetleriyle Bulgaristan üzerine yürümüştür. 25 Eylül 1396’da Niğbolu önlerinde yapılan savaşta Haçlıları büyük bir bozguna uğratan Yıldırım Bayezid, bütün Bulgaristan’ı ele geçirerek Bulgar Krallığı’na resmen son vermiştir (Danişmend, 1971:107). Hristiyan dünyasına karşı üstünlük sağlayan Yıldırım Bayezid Abbasi Halifesince “Sultan-ı İklim-i Rum” ünvanı verilerek bu zafer tüm İslam dünyasına duyurulmuştur (Koca, 2007: 25). Bundan sonra Osmanlı padişahları Bey ünvanı yerine Sultan unvanını kullanmaya başlamıştır (Danişmend, 1971: 107).

Balkanları itaat altına alan Yıldırım Bayezid Anadolu’ya geçerek Karamanoğulları üzerine yürümüş, mağlûp edilen Alâeddin Ali Bey yakalanarak öldürülmüştür.⁷ Böylece 1397 sonbaharında Konya da dâhil olmak üzere Karaman ili ülkesine girmiş oldu. Sonraki sene Canik bölgesiyle birlikte Kadı Burhâneddin’in toprakları da Osmanlılara katıldı. Yıldırım Bayezid, Memlükler’e ait illeri de zapt ederek Anadolu’daki pozisyonunu güçlendirmiştir (Uzunçarşılı,

⁶ Osmanlılar tarafından 1387’de alınan Selanik, 1389’da kaybedildiğinden Yıldırım Bayezid tarafından yeniden ele geçirilmiştir.

⁷ I. Murad’ın kızı Nefise Hatun ile evli olan Karamanoğlu Alâeddin Ali Bey, Yıldırım Bayezid’in de eniştesidir. Osmanlı kuvvetlerine yenilen Alâeddin Bey kaçarak Konya Kalesi’ne sığınmış ancak Osmanlı kuvvetlerinin şehre girmesi üzerine kaçmaya çalışırken yakalanarak esir edilmiştir. Bizzat Yıldırım Bayezid’in emriyle Kara Timurtaş Paşa tarafından başı kesilmek suretiyle idam edilen Karamanoğlu Beyi’nin kesik başı Konya sokaklarında dolaştırılıp teşhir edilmiştir. Bk. (Ünal, 1986: 189-190, 194).

1988: 298-299); (Yücel, 1989: 69); (Aka, 2000: 23); (Andican, 2009: 62-63). Böylece dikkatini yeniden Bizans'a çeviren Bayezid, İstanbul kuşatmasını sıkılaştırmıştır. Ancak kentin tam düşürüleceği zamanda doğuda Timur felaketi belirmiş, 1399'da Timur Anadolu'nun doğusuna ulaşmıştır (İnalcık, 1992: 233). Anadolu üzerine yürüyen Timur, Erzurum ve Erzincan'ı geçerek Sivas'ı kuşatmış, teslim olmasına rağmen kıyım ve yağmaya uğrayan şehir Erzincan Emiri Mutahharten'e bırakılmıştır (İnalcık, 1992: 233). Timur'un Yıldırım'ın mıntıkası sayılan Anadolu'da ilerlemesiyle iki hükümdar arasında mektuplaşmalar başlamıştır (Danişmend, 1971: 127-128); (Daş, 2004: 145); (Uzunçarşılı, 1988: 303-306); (Andican, 2009: 64). Yıldırım Bayezid Timur'un mektubuna çok sert ve hakaretamiz bir karşılık vermiştir (Daş, 2004: 145). Mektuplaşmalar devam etse de olaylar savaştan öte bir neticeye erdirilememiştir. Nihayet 28 Temmuz 1402'de Yıldırım Bayezid ve Timur, Ankara yakınındaki Çubuk Ovası'nda karşı karşıya geldiler. Yapılan savaşta kendi tarafındaki bir kısım askerin Timur'un yanına geçmesiyle zayıflayan Osmanlı kuvvetleri yenilgiye uğramıştır (Koca, 2007: 51,53,55-56). Sonuna kadar savaşmaya devam eden Bayezid ile şehzadelerinden Musa ile Mustafa Çelebi Timur'a tutsak olurken, İsa Çelebi, Mehmet Çelebi ve Süleyman Çelebi ise kaçarak kurtulabilmiştir (Andican, 2009: 72-75).

Ankara Savaşı, Osmanlı Devleti'nin fiilen çökmesine yol açarken Timur, Karamanoğlu, Anadolu Beylerine topraklarını iade etmiş, kalan Osmanlı şehirlerini Yıldırım Bayezid'in çocuklarına bölüştürmüştür. Bayezid'in şehzadeleri Timur'un yüksek hâkimiyetini tanıyarak kalan Osmanlı toprakları için birbirleriyle mücadeleye giriştiler. Böylece Timur, küçük devletçiklere böldüğü Anadolu'yu kendisine bağlamıştır.

Yıldırım Bayezid'in yönetim anlayışı kadar entelektüel alt yapısının da önceki Osmanlı padişahlarından farklı olduğu anlaşılmaktadır. Zira seleflerinden bazılarının okuryazarlığı bile tartışma konusu olduğu halde (Sakaoğlu, 2015: 67) Bayezid'in çocukluğundan itibaren çok iyi bir eğitim almış olduğu kuşkusuzdur. Savaşma ve siyaset sanatlarıyla sınırlı olmayan bu eğitimin kültür, edebiyat ve mimari gibi kuvvetli yansımaları olduğu da anlaşılmaktadır. Onun döneminde

Osmanlı sınırları Rumeli ve Anadolu’da genişlerken, buna paralel olarak ekonomik güç, şehirleşme buna bağlı olarak da imar ve inşa faaliyetleri artmış, kültür sanat faaliyetleri teşvik edilmiştir. Molla Fenari, Mevlâna Şahabeddin Ahmed Sivasi, Mevlâna Muhammed Şah b. Molla Fenari, Mevlâna Yusuf Bali, İbnü’l-Cezerî, İzzeddin Abdullatif İbn-i Melek, Alâeddin Rumi, Ahmedi, Hacı Paşa, Hacı Bayram-ı Veli, Emir Sultan gibi pek çok âlim, hukukçu, mutasavvıf, hekim, filozof, şair vd. bizzat Yıldırım Bayezid’e eserler sunmuş, padişah tarafından saray başta olmak üzere medreselerde görevlendirilmiştir (Koca, 2007: 76-88). Dönemin başka önem arz eden kişilerini; İbnü’l-Bezzazi, Mecdüddin el- Firuzabadi, Molla Hasan Paşa, Safer Şah, Molla Mehmet Şah Fenarizade, Kutbüddin İzniki, Molla Bahaeddin Ömer, Molla İbrahim b. Muhammed, Molla Necmeddin el- Hanefi, Şeyh Yar Ali el-Şirazi, Molla Abdülvacid b.Mehmed, Molla Muhammed b. Abdüllatif, Şeyh Abdurrahman b. Ali, Arif-i billah Şeyh Fahreddin Rumi, Şeyh Ramazan, Şeyh Bedreddin, Şeyh Hamid el-Kayseri, Arif-i billah Şeyh Taptuk Emre, Yunus Emre, Şeyh Abdurrahman Erzincani olarak belirlemek mümkündür (Taşköprizade, 2019: 54-111).

Yıldırım Bayezid dönemi zihniyet dünyasında yaratılan hükümdar ve hanedan imgesi, devrin mimarisinde de karşılık bulmuştur. Nitekim Bayezid’in daha şehzadelğinde Mudurnu’da inşa ettirdiği Yıldırım Cami bile mimari özellikleriyle kendisinden öncekilerden farklı bir potansiyel, mizaç ve dünya görüşüyle birlikte hükümdar olduğunda bürüneceği sultan tipinin simgesel anlam açılımlarını yansıtan ilginç bir örnektir (Sarı, 2010: 6). (Foto.1). Mudurnu Camii’nde kalın duvarlar üzerinde yükselen merkezi kubbe, 20 metrelik açıklığıyla çok sonraları İstanbul’da inşa edilecek büyük sultan camilerinin kubbe açıklıklarına yaklaşan bir büyüklüktedir (Kuban, 2007: 126, 168). Yıldırım Bayezid, burada bu büyük camiden başka görkemli bir medrese ve çifte hamam da yaptırmıştır.

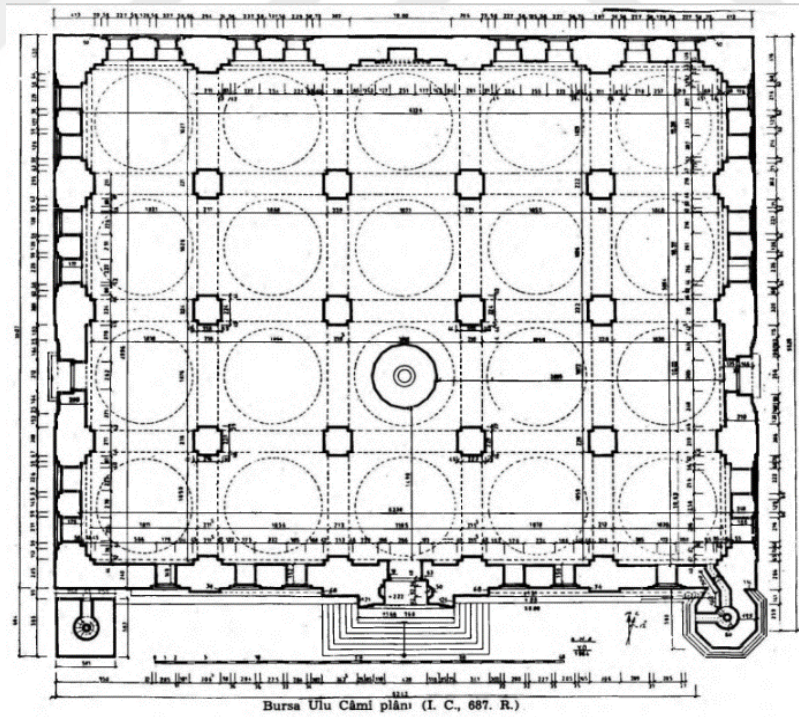
Fotoğraf 1: Mudurnu Yıldırım Bayezid Cami

<https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/bolu/gezilecekyer/mudurnu-ybayezid-camii>
(28.02.2025)

Mimari açıdan değerlendirildiğinde, Yıldırım Bayezid'in 13 yıllık kısa iktidarının babası I. Murad Hüdavendigâr'ın 30 yıllık hükümdarlığına nazaran çok daha verimli olduğu dikkat çekmektedir (Ayverdi, 1966: 365). Bu dönemde, cami mimarisinde zaviyeli yapıların yanında tek kubbeli ve bazilikal planlı camiler inşa edilse de özellikle ulu cami olarak adlandırılan ve çok destekli kubbeli birimden meydana gelen büyük boyutlu yapılar ortaya çıkmıştır (Ayverdi, 1966: 365). “Cuma Camisi” ve “Sultan Camisi” olarak da adlandırılan bu yapıların öncüsü (Ayverdi, Yüksel, 1975:20) niteliğindeki Bursa Ulu Cami, devrin simge yapılarından biridir (Foto.2). Doğu-batı istikametinde uzanan dikdörtgen planlı yapı, mihraba paralel beşli birimler halinde kubbe örtülü 20 birimden meydana gelmektedir (Foto.3).

Fotoğraf 2: Bursa Ulu Cami <https://www.bursa.com.tr/tr/mekean/ulucami-40/> (28.02.2025)

Fotoğraf 3: Bursa Ulu Cami Planı (Ayverdi, Yüksel, 1976: 21)

Tamamı kesme küfeki taşla inşa edilmiş olan caminin orta kubbesi aydınlık fenerli olup tam altında şadırvanı bulunmaktadır. Kuzeyinde iki minareye⁸ sahip yapının son cemaat yeri bulunmamaktadır. Caminin büyük ve gösterişli taç kapısı (Foto.4) ve Selçuklu tarzından Osmanlı'ya geçişin muhteşem bir örneği olan künde-kari tekniğinde oyma bir minberi (Foto.5) vardır. Mimarı kesin olmamakla beraber yapıyı Hacı İvaz Paşa'nın yaptırdığı sanılmaktadır (Binan, 2000: 147). Bazı kaynaklarda ise Rum bir mimar tarafından yapıldığı bilgisi yer almaktadır (Yavaş, 2012: 88).

Fotoğraf 4: Bursa Ulu Cami Taç Kapısı <https://alanbaskanligi.bursa.bel.tr/ulu-cami/dscf3175-large/> 28.02.2025)

⁸ Minarelerden birinin Yıldırım Bayezid döneminde, camiyle eş zamanlı yapıldığı, diğerinin Çelebi Sultan Mehmet zamanında yapıya ilave edildiği düşünülmektedir. Bk. (Mutlu, 2015: 45).

Fotoğraf 5: Bursa Ulu Cami Minber

<https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/bursa/gezilecekyer/bursa-ulu-cami> (28.02.2025)

Niğbolu Savaşı'ndan elde edilen ganimetlerle yapıldığı (Sakaoğlu, 2015: 58) düşünülen yapının yapım kitabesi günümüze ulaşmamış olsa da minberdeki kitabeden Bayezid'in emriyle ile H. 802/M. 1399-1400 tamamlandığı anlaşılmaktadır. Camide ilk hutbeyi okuyup vaaz verenin Somuncu Baba olarak anılan Şeyh Hamldüddin-i Aksarayı olduğu düşünülmektedir (Baykal, 1993: 101). Bursa Ulu Cami, Osmanlı Mimarisinde yepyeni açılımın birincil abidevi yapısı sayılmaktadır (Sakaoğlu, 2015: 67).

Bursa Yıldırım Külliyesi, erken dönem Osmanlı külliyelerinin en olgun örneklerinden biri olup imaret/cami, iki medrese, han, hamam, darüşşifa, mutfaktan oluşmaktadır (Foto.6). Daha sonra Yıldırım Bayezid'in türbesi de komplekse dahil olmuştur (Yavaş, 2013: 532). (Foto.7).⁹ H.793-797/M.1391-1395'te inşa edilen yapının vakfiyesi H.802/M.1400 tarihli olup kompleksin merkezini teşkil eden cami (Foto.8) vakfiyede zaviye olarak anılmaktadır (Kuban, 2007: 91). Kesme taştan inşa edilmiş olan cami, tabhaneli plan tipinde olup ana eksende iki kubbe, birer yan eyvan, onların da yanında tonoz örtülü odalar ile kuzey tarafından beş gözlü son

⁹ Mevcut yapılardan başka Akçağlayan suyunu bölgeye ulaştıran su kemerleri, çeşitli hanlar, ahır ve görevliler için ayrılan yapıların da külliye programında bulunduğu halde günümüze ulaşamadığı anlaşılmaktadır. Bk. (Kuban, 2007: 91).

cemaat yeri vardır. Daha önce Selçuklu dönemindeki yapılarda da görülen Bursa tipi kemerler Osmanlı mimarisinde ilk kez Yıldırım Camii'nde kullanılmıştır (Ayverdi, 1966: 427); (Aslanapa, 2004: 28). (Foto.9).

Fotoğraf 6: Bursa Yıldırım Külliyesi
<https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/bursa/gezilecekyer/yildirim-kulliyesi>
(25.02.2025)

Fotoğraf 7: Bursa Yıldırım Bayezid Türbesi <https://www.bursa.com.tr/tr/mekan/yildirim-bayezid-turbesi-57/> (28.02.2025)

Fotoğraf 8: Bursa Yıldırım Bayezid Cami
<https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/bursa/gezilecek yer/yildirim-beyazid-cami>
(28.02.2025)

Fotoğraf 9: Bursa Yıldırım Bayezid Cami Bursa Kemer
<https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/bursa/gezilecek yer/yildirim-beyazid-cami>
(28.02.2025)

Bursa Yıldırım Külliyesi'ne göre boyut ve tasarım açısından mütevazı olan Edirne Yıldırım Külliyesi, Bizans devrinde Aina olarak adlandırılan mahalde inşa edilmiştir (Peremeci, 1939: 53); (Darkot, 1965: 7-8); (Gökbilgin, 1994: 427). (Foto.10). İmaret, çeşme, hamam ve kervansaraydan meydana gelen komplekse sonraki süreçte şehzadeler türbesi de eklenmiştir (Ayverdi, 1966: 484-486, 494). Caminin doğusunda yer alan aşevinden günümüze sadece duvar kalıntılarıyla bacalı büyük ocak gelebilmiştir (Foto.11). Mimarı ve kesin inşa tarihi bilinmeyen caminin 1397-1400 yılları arasında inşa edilmiş olabileceği anlaşılmaktadır (Gülyüz, 2023: 415). Plan açısından çarpıklıklar arz eden cami tabhaneli camiler grubundadır. Almaşık duvar örgüsünde inşa edilen yapı, ortada kubbeli bir mekân ve bunun çevresinde sıralı beşik tonoz örtülü dört mekândan oluşmakta, doğu cephede beş gözlü bir son cemaat yeri bulunmaktadır. Son cemaat yerinin güneydoğu köşesinde yükselen minarenin yapıya sonradan eklendiği düşünülmektedir (Kuban, 2007: 51). Plan açısından değerlendirildiğinde, giriş ekseninde yer almayan mihrabıyla çarpık görünümdeki yapı, payitahttaki bir selatin camisinden beklenmeyen bir mimari kurgudur (Gülyüz, 2023: 418). Bu çarpık pozisyon yapının kilise temelleri üzerine inşa edildiği şeklinde de yorumlanmaktadır (Hibrî, 1996: 25; Efendi, 2014: 107; Tosyavizade, 1999: 84; Tosyavizade, 2013: 50; Peremeci, 1939: 54; Eyice, 1965: 71-72; Kuran, 1964: 422; Gökbilgin, 1965: 92).

Fotoğraf 10: Edirne Yıldırım Cami, Ebru Nazlıcan Fırtın, (28.02.2025)

Fotoğraf 11: Edirne Yıldırım Bayezid Cami Aşevi Kalıntısı

<https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/edirne/kulturenvanteri/yildirim-bayezid-camii-imaret-kalintisi> (28.02.2025)

Bursa ve Edirne’de merkez dışında inşa edilen Yıldırım külliyesi, başkentleri şenlendirmek için tasarlanmış farklı mahiyette yapılardır. Şehrin çeperinde konumlanmaları bu komplekslerin çeşitli meşreplerden şeyh ve dervişler ile konar-göçer yaşam şeklini benimseyen bazı zümrelerin ihtiyaçlarını karşılamak üzere tasarlandıklarını düşündürmektedir (Kuban, 2007: 92). Pek çok yerde hamam, han ve köprüler inşa ettiği bilinen Yıldırım Bayezid (İnalcık, 1992: 234), Kütahya, Balıkesir ve Karaferye’de de camiler yaptırmıştır (Uzunçarşılı, 1988: 323).

Yıldırım Bayezid’in inşa faaliyetleri dini ve sivil yapılarla sınırlı değildir. İstanbul kuşatması sırasında Boğaz’ın Anadolu yakasında Güzelcehisar, Akçahisar, Yenicehisar, Nikhisar olarak da anılan Anadolu Hisarı’nı inşa ettirmiştir (Koca, 2007: 36). (Foto.12). Bizans’ın Karadeniz’le bağlantısını kesmek ve İstanbul Boğazı’na hâkim olmak (Danişmend, 1971: 109) için hayata geçirilen bu büyük boyutlu, yüksek maliyetli proje, Bayezid’in stratejik zekâsı kadar ekonomik gücünün de yansımasıdır. Zira süregelen kuşatması sırasında malzeme ve kalifiye insan gücünü temin ederek inşaatın devam etmesini sağlamak, Osmanlı lojistik ağının gücünü ortaya koymaktadır.

Fotoğraf 12: Anadolu Hisarı

[https://tr.wikipedia.org/wiki/Anadolu_Hisar%C4%B1#/media/Dosya:Anadolu_Hisar%C4%B1_in_2024_\(cropped\).jpg](https://tr.wikipedia.org/wiki/Anadolu_Hisar%C4%B1#/media/Dosya:Anadolu_Hisar%C4%B1_in_2024_(cropped).jpg) (28.02.2025)

Yıldırım Bayezid devrinde mimari üzerinden verilen güç mesajlarından en önemlilerinden biri İstanbul kuşatılmasının kaldırılması için sunulan şartlardan birinin İstanbul'da bir cami inşa edilerek Türk mahallesinin kurulmasının sağlanmasıdır.¹⁰

Ankara Savaşı'nda tutsak edilen Yıldırım Bayezid, Timur tarafından iyi muamele görmüş ancak esarete tahammül edemeyerek 8 Mart 1403'te, henüz 43 yaşındayken Akşehir'de vefat etmiştir (Sakaoğlu, 2015: 66). Ölüm sebebi kesin olmamakla birlikte, gam ve kedere bağlı peyda olan hastalık sebebiyle vefat ettiği, zehirlendiği ve esareti sindiremeyip intihar ettiğine dair görüşler vardır (Sakaoğlu, 2015: 66). Yıldırım Bayezid'in naaşı geçici olarak Seyyid Mahmud Hayrani türbesine konulmuş, daha sonra Timur'un salıverdiği şehzade Musa Çelebi eşliğinde Bursa'ya gönderilmiştir.¹¹

¹⁰ Bütün stratejilerini İstanbul fethetmek için kullanan Yıldırım Bayezid, Timur tehlikesinin baş göstermesiyle kuşatmayı kaldırmıştır. Bk. (Koca, 2007: 38); (İnalcık, 2010: 115); (Danişmend, 1971: 94).

¹¹ Bayezid'in cesedinin mumyalandığı ve muhafaza edilmek üzere Germiyanoglu Yakub Bey'e gönderilmiş olabileceği de anlaşılmaktadır. Bk. (Sakaoğlu, 2015: 67).

İstanbul’u ilk defa kuşatmak, devleti merkezi bir idare altında toplamak gibi emperyal hedefleri hayata geçiren Yıldırım Bayezid, Osmanlı Devleti’nin İmparatorluk ideallerinin banisidir. Yıldırım Bayezid (1389-1402) devri, Osmanlı padişahının şahsında şekillenecek yeni bir yönetim şekli, dünya görüşü ve özgün Osmanlı sanatının şafağını temsil etmektedir.

2. İKİNCİ BÖLÜM: FETRET DEVRİ (1402-1013)

Fetret sözcüğü Türkçede genellikle bir şeyin etkisini yitirerek, bir durgunluk, gevşeme ya da zayıflama dönemine girmesi manasındaki “fütur” sözcüğünden türemiştir (Yurdagür, 1995: 475). Osmanlı literatüründe 'Fetret Devri', Yıldırım Bayezid'in 1402 yılında Ankara Savaşı'nda Timur'a yenilmesi ve sonrasında vefat etmesiyle başlayıp, oğlu Mehmet Çelebi'nin 1413 yılında iktidarı ele geçirmesine kadar süren dönemi ifade eder. Bu dönem, Osmanlı Devleti'ni dağılmanın eşiğine getiren ve tarihin en önemli kırılma noktalarından biri olarak kabul edilir.

Ankara Savaşı'nda Yıldırım Bayezid ordusuyla Çubuk bölgesinde dik ve sarp bir yamaçtan inerken atının tökezlemesi sonucu düşerek Timur askerlerince esir edilmiştir.¹² Savaşı kaybedeceklerini öngören Vezir-i azam Ali Paşa, Yeniçeri Ağası Hasan Ağa, Karesi Subaşı Eyne Beyi ve diğer komutanlar devletin namusunu kurtarmak gibi sözde bir neden ile Süleyman Çelebi'yi de alarak mevcut Rumeli askerleriyle birlikte savaş alanından kaçarak kuzeye çekilmişlerdir. Mehmet Çelebi ve ordusu da Timur'un ordularının baskılarının artması sonucu artık saldırıda yetersiz kalmış, Lalası Bayezid Paşa ve diğer komutanların da desteğiyle, ordusuyla birlikte, Amasya'ya gitmek için savaş alanını terk etmişlerdir (Genel Kurmay Başkanlığı, 1995: 74).

Ankara Savaşı'nın kaybedilmesi üzerine Yıldırım Bayezid'in en büyük oğlu ve aynı zamanda tahtın bir numaralı varisi Süleyman Çelebi, yanında baş veziri Çandarlı Ali Paşa, Subaşı Eyne Bey ve yeniçeri ağası Hasan Ağa gibi devletin yetişmiş önemli kadroları ile ilk önce Bursa'ya gelmiş, saraydan devlet hazinesini ve arşivini, ailesini, şehzadelerin en küçüğü Kasım Çelebi'yi ve kız kardeşi Fatma Sultan'ı yanına almış ve Gelibolu'dan Edirne'ye geçerek burada hükümdarlığını ilan etmiştir (Başar, 1995: 480).

Ankara yenilgisinin ardından Balıkesir taraflarına çekilen İsa Çelebi, Timur'un İzmir'de bulunmasından istifade Bursa'ya girmiştir. Ankara Savaşı'nın

¹² Yıldırım Bayezid'i esir alan kişinin Mahmut Oğlan adında bir komutan olduğu, bugün mahallenin adını buradan aldığı bilinmektedir. (Genel Kurmay Başkanlığı, 1995: 77).

ardından Süleyman Çelebi Edirne, İsa Çelebi ise Bursa'yı ele geçirmek suretiyle diğer kardeşleri karşısında çok önemli bir avantaj kazanmış oldu. Zira her ikisi de Osmanlı Devleti'nin başkenti olan Bursa ve Edirne'yi elinde tutan, hâkimiyetini meşrulaştırmış, resmi bir statüyle halkın desteğini arkasına almış oluyordu. Böylece Ankara yenilgisinin ardından dağılan ya da paralize olan kadroları; yetişmiş, eğitilmiş sivil ve askeri insan gücünü de yanlarına çekme imkânını arttırdılar. Bu sırada Anadolu'yu kendine bağlayan Timur'un Semerkant'a geri dönmeye karar vermesi, esir aldığı Musa Çelebi'yi Bursa'ya göndermesi hem vakaların gidişatını hem de iktidarlık savaşının şeklini değiştirmiştir.

Fetret Devri'nde ilk askeri mücadele Bursa zaptı için İsa ve Musa Çelebi arasında yaşanmış, Musa Çelebi Bursa'yı ele geçirirken İsa Çelebi kaçmak durumunda kalmıştır. Timur'un Anadolu'dan uzaklaşmasından bir süre sonra taraftar sayısını arttırarak yeniden güçlenen İsa Çelebi'nin Bursa'yı yeniden ele geçirmesiyle bu kez Musa Çelebi kaçarak önce Kütahya'ya ardından Karaman Bey'inin yanına geçmiştir (Başar, 1995: 480).

Musa Çelebi ile İsa Çelebi arasındaki çekişmelerin yaşandığı dönemde Mehmet Çelebi ise Ankara mağlubiyeti ardından Amasya ile Sivas illerine hâkim olmuştur. Böylece Ankara Savaşı sonrası Süleyman Çelebi Edirne'de, İsa Çelebi Bursa'da, Mehmet Çelebi ise Amasya'da Timur'a tâbi olarak hükümdar oldular (Başar, 1995: 480). Musa Çelebi ise başta Karaman Beyi olmak üzere müttefik arayarak ittifaklar kurmak suretiyle kendi hâkimiyet sahasını elde etmek üzere farklı bir strateji takip etmek durumuna düşmüştür. Böylece, kardeşlerden daha dezavantajlı bir durumda olan Musa Çelebi'nin müttefik arama çabalarının Fetret Devri'nin seyrini belirleyen önemli hamleler olduğunu söylemek doğru olacaktır.

Ankara Savaşı esnasında Amasya sancakbeyliğindeki Mehmet Çelebi Amasya, Canik, Tokat, Niksar ve Sivas bölgelerinin tamamına hâkim olmuştur. İsa Çelebi'nin Bursa'yı ele geçirdiğini duyan Mehmet Çelebi, buraya gelerek tahta oturmak istemiştir (Uzunçarşılı, 1988: 330).

Mehmet Çelebi'ye tabi beylerden Eyne Bey arabuluculuk yapmış, devleti abisi İsa Çelebi ile paylaşmasını önermiş ve bu fikri Mehmet Çelebi'nin kabul

etmesini sağlamıştır. Mehmet Çelebi kendisine Bursa'dan Sivas ve Tokat'a kadarki toprakları talep ederken, kardeşine de Karesi, Aydın, Saruhan, Germiyan ve Karaman gibi yerleri bırakmak istemiştir. Fakat İsa Çelebi bu teklifi reddetmiştir. İlk bakışta adaletli gibi duran bu paylaşım aslında İsa Çelebi'nin aleyhinedir. Çünkü Mehmet Çelebi'nin paylaşımında kendisine bahsettiği kısımlar zaten hâkimiyeti altındaki yerlerdir. İsa Çelebi ise Timur Anadolu'dan çıkarken hayat verdiği beyliklerle savaşmak durumunda kalacaktır (Zinkeisen, 2011: 305-306). Bu sebepten olmalıdır ki İsa Çelebi bu öneriyi reddetmiştir.

İsa Çelebi'nin bunu kabul etmemesine karşılık Mehmet Çelebi sefer için ordusunu Bursa'ya doğru harekete geçirmiştir. İki ordu Ermeni Beli civarında karşı karşıya gelmiş yaşanan küçük bir mücadeleden Mehmet Çelebi galip gelmiş, İsa Çelebi ordusuyla Balıkesir'e çekilmiştir. Ancak asıl belirleyici savaş bu iki kardeş arasında yaşanacak Ulubad Savaşı olacaktır (Cezar, 2010: 221). Ulubad Savaşı'nda yine kazanan Mehmet Çelebi olmuştur.

Ulubad Savaşı'ndaki başarıyla İznik ve Bursa'ya hâkim olan Mehmet Çelebi'nin ilk iş olarak Kütahya'daki babası Yıldırım Beyazid'in naaşını Bursa'ya nakletmek olmuştur (Zinkeisen, 2011: 306). Yıldırım Bayezid camisinin yakınındaki hastanesinin karşısına defnedilmiş, Süleyman Çelebi buraya H.809/M.1406'da türbe yaptırmıştır (Uzunçarşılı, 1988: 332).

İsa Çelebi ise ilk olarak Yalova ardından İstanbul'a kaçmıştır. Rumeli'de bulunan Süleyman Çelebi, Bizans ile anlaşarak onu Edirne'ye aldırarak, sonra onu tekrar Anadolu'ya göndermiştir. Karesi bölgesi kalelerini işgali ardından Bursa'ya uğramadan Beypazarı'na geçen İsa Çelebi, Karamanoğlu ile çarpışarak Bursa'ya gelmiştir. Şehir halkına Mehmet Çelebi'yle anlaşmış olduğunu, kaleyi teslim alacağı şeklinde yalanlar söylese de şehir halkı kendisine inanmayarak savunmaya geçmiştir. Buna karşılık İsa Çelebi kaleyi ateşe vermiştir. Bunu öğrenen Mehmet Çelebi Bursa'ya gelmiş ve ikisi arasında üçüncü savaş yaşanmıştır. Bu savaştan da mağlubiyet ile ayrılan İsa Çelebi Candaroğlu İsfendiyar Bey'in iline kaçarak onunla Mehmet Çelebi'nin hakimiyetinde olan Ankara'ya yürüse de başarılı olamamış, Gerede Muharebesi'nde tekrar mağlup olarak Kastamonu'ya, Çelebi Mehmet ise Tokat'a dönmüştür (Uzunçarşılı, 1988: 332).

Ankara’da kardeşine mağlup olan İsa Çelebi, bu sefer İzmiroğlu Cüneyd Bey’e sığınmış, Cüneyd Bey’in destekleriyle İsa Çelebi, Aydın, Saruhan ve Menteşe beyleriyle bir ittifak oluşturarak kardeşi üzerine hareket etmiştir. Müttefiklerin ordusu 20 bini geçmesine rağmen Mehmet Çelebi 10 bin kişilik ordusu ile İsa Çelebi’yi bir kez daha yenmiştir. Ardından Mehmet Çelebi Saruhan ilini zapt etmiştir. İsa Çelebi’nin yanında olan Cüneyd Bey, Mehmet Çelebi’ye tabi olmuş böylece Menteşe Beyliği de Çelebi Mehmet’in hükümdarlığını kabul etmiştir (Hammer, 1992: 97).

İsa Çelebi ise Karamanoğulları’na sığınmıştı. Bir kez daha Osmanlı topraklarına girmek istediye de Mehmet Çelebi’nin askerlerince Eskişehir’de bir hamamda yakalanarak boğdurtmuştur (Cezar, 2010: 222). İsa Çelebi’nin ölümüyle taht varislerinden biri daha ortadan kalkmıştır. Bundan sonra Anadolu’da Mehmet Çelebi, Rumeli’de Emir Süleyman Çelebi hüküm sürmektedir. Fetret Devri’nin devam eden taht kavgaları Anadolu ve Rumeli taraflarınca yaşanacaktır.

Mehmet Çelebi’nin İsa Çelebi’yi Anadolu’da mağlup edip, Bursa’yı aldığını duyan Süleyman Çelebi, adamlarının da tavsiye ve yardımıyla Anadolu’ya yönelmiştir. Kaynaklar bu sırada Süleyman Çelebi’nin Edirne’de içki ve eğlenceye daldığını, devlet işlerini meclisindeki kişilerin devam ettirdiğini söyler. Fakat Mehmet Çelebi’nin Anadolu’daki ilerleyişi onu bu eğlence âleminden uyandırmıştır (Cezar, 2010: 224).

Süleyman Çelebi kendisine bağlı gibi görünen fakat asıl amacı kendisini yüceltmek olan Cüneyd’i cezalandırmak amacıyla Anadolu’ya geçmiştir. Fakat tek neden bu değildir. Süleyman Çelebi’nin Anadolu’da bu mücadeleyi başlatmasının en önemli nedeni, Şehzade Mehmet’in Bursa’yı alarak Anadolu’da nüfuzunu arttırmış olmasıdır (Cezar, 2010: 224).

Süleyman Çelebi’nin Anadolu’ya gelmesinden tedirgin olan Cüneyd bazı beyliklerle ittifak yapmıştır. Süleyman Çelebi ise Anadolu’ya geçince Bursa’yı almaya muvaffak olduktan sonra İzmir’e daha sonra Ayasuluk’a varır. Süleyman Çelebi’nin bu hamlesi ardından yaptığı ittifaktan ayrılan Cüneyd Süleyman

Çelebi'ye bağlılığını ileterek af istemiş, Süleyman Çelebi ise kabul ederek onu Ohri sancağına atamıştır (Emecen, 1993: 122).

Ayasuluk'u alan Süleyman Çelebi Çandarlızade Ali Paşa'ya Anadolu'nun stratejik anlamda önemli şehirlerinden biri olan Ankara'yı kuşatma emrini vermiştir. Mehmet Çelebi ise Ankara'ya kale komutanı olarak Yakub Bey'i atamış idi. Yakub Bey kuşatma karşısında gayet başarılı bir müdafaa yapmıştır. Mehmet Çelebi bu olanların haberini aldıktan sonra Yakub Bey'e az daha sabretmesini söylediği bir mektup gönderdi. Lakin bu mektup Ali Paşa'nın eline geçmiş, Ali Paşa bunu Mehmet Çelebi'nin bir daha dönmeyeceğini, kalenin teslim edilmesini söylediği yönünde değiştirmiştir. Bunu öğrenen kalenin kumandanı kaleyi teslim etmiştir. Böyle bir hileyle 1406'da Süleyman Çelebi Ankara'yı almıştır (Cezar, 2010: 225). Daha fazla ilerlemeyerek Bursa'ya dönmüş işret alemine devam etmiştir (Uzunçarşılı, 1988: 334).

Kardeşi Süleyman Çelebi'nin içki ve eğlence alemine çok fazla daldığını duyan Mehmet Çelebi abisinin bu durumundan faydalanmak için Bursa'ya hareket etmiştir. Bunu duyan Süleyman Çelebi Rumeli'ye gitmeyi düşünse de adamları Süleyman Çelebi'yi burada kalıp savaşması için ikna etmiştir. İki kuvvet karşı karşıya gelse de savaş gerçekleşmemiş, bazı sebeplerden¹³ ötürü Mehmet Çelebi savaş alanından ayrılarak Amasya'ya, Süleyman Çelebi Bursa'ya çekilmiştir (Cezar, 2010: 225- 226). Böylelikle adamları sayesinde Süleyman Çelebi hazırlıksız savaşa girmekten kurtulmuştur.

Süleyman Çelebi Bursa'da bulunduğu vakit Osmanlı idaresinde bulunan ve Timur'un Karamanoğlu'na verdiği Sivrihisar şehri halkı kaleyi kendisine teslim edeceği bilgisini göndermiştir. Süleyman Çelebi kaleyi teslim alamamış burada bir takım asker bırakarak kuşatmaya almış aynı anda Mehmet Çelebi'nin topraklarına yönelmiştir. Bunu öğrenen Karamanoğlu ile Mehmet Çelebi ittifak kurmuştur. Bu

¹³ Çandarlızade Ali Paşa'nın yine bir hileyle Mehmet Çelebi'ye mektup gönderdiğini kaynaklar aktarmaktadır. Bu mektupta Mehmet Çelebi'nin himayesindeki kişilerin Emir Süleyman'ın tarafına geçeceğini söylemiştir. Önceleri buna inanmayan Mehmet Çelebi adamlarından Şarabdar İlyas'ın Süleyman'ın tarafına geçmesiyle buna inanmış harptan çekilen Çelebi Mehmet Amasya'ya, Süleyman Çelebi ise Bursa'ya geçmiştir. Bk. (Uzunçarşılı, 1988: 334).

ittifak neticesinde Musa Çelebi abisine itaat edecek, Rumeli'ye geçerek tahta oturacak ve Süleyman Çelebi'nin dikkati buraya çekilecekti. Bu ittifakı haber alan Süleyman Çelebi, Ankara'da bir miktar asker bırakmış önce Bursa sonra Edirne'ye gelmiştir (Uzunçarşılı, 1988: 333- 335).

Süleyman Çelebi'nin Anadolu'ya geçişi Mehmet Çelebi'nin planlarını sekteye uğrattığı gibi yine Mehmet Çelebi'nin Orta ve Batı Anadolu'daki topraklarını kaybetmesine sebep olmuştur. Bunun akabinde Mehmet Çelebi, Karaman Beyi ile kardeşi Musa Çelebi'yi Rumeli'ye göndererek Süleyman Çelebi'nin dikkatini oraya çekerek Anadolu'da rahat etmek istemiştir. Süleyman Çelebiyi ortadan kaldırmak isteyen Mehmet Çelebi, Musa Çelebi'yle bir anlaşma yapmıştır. Bu anlaşmaya göre eğer Musa Çelebi Rumeli'de tahta oturmaya muvaffak olursa Mehmet Çelebi'ye tabi olacak Çelebi Mehmet ise Anadolu'da hükümdar olacaktır (Uzunçarşılı, 1988: 335- 336). Musa Çelebi'nin Rumeli'ye geçişi konusunda Kastamonu hükümdarı İsfendiyar Bey'in Rumeli ile ilişkilerinden yararlanılmıştır. İsfendiyar Bey Eflak Voyvodası Mirça ile görüşerek Musa Çelebi'yi Eflak bölgesindeki Kili Limanı'na göndermiştir (Günel, 2000: 513).

Rumeli'ye geçtikten sonra nispeten kuvvet toplayan, asker temin eden Musa Çelebi büyük kardeşinin karşısına çıkmayı göze almış ve neticede iki kardeş İstanbul'un surları civarında karşılaşmışlardır. Bu iki orduda yalnız Türkler yer almamıştır. Daha önce de değindiğimiz gibi Süleyman Çelebi Bizans'ın desteğini almış, Musa Çelebi ise Sırp ve Eflak'tan yardım almıştır. Fakat bu savaşta Sırp kuvvetlerinin Süleyman Çelebi'nin yanına katılmasıyla Musa Çelebi hiç beklenmedik biçimde mağlup olarak harp yerinden ayrılmıştır (Cezar, 2010: 227- 228).

Bu galibiyet sonrası Rumeli'nin artık kendisinde olduğunu zanneden Süleyman Çelebi eğlence alemine geri dönmüştür. Bunu fırsat bilen Musa Çelebi ordusu ile Edirne'ye yönelmiştir. Durumu öğrenen Süleyman Çelebi hamam eğlencesinde iken haberi getiren askerin sakalını kestirdiği, en önemli adamı Evrenoz Bey'i azarlayarak aşağıladığı bilgisi kaynaklarda geçmektedir. Yaşanan bu durum ardından Hasan Ağa, Musa Çelebi'nin yanına geçeceğini söylemiştir (Uzunçarşılı, 1988: 336). Zaten tüm devlet işlerini yürüten Çandarlı Ali Paşa'nın ölümüyle tüm işleri bozulmuş olan Süleyman Çelebi bir de eğlenceye dalarak

meclisindeki devlet kişileri küstürmüş, tabiri caizse ayılmış ve İstanbul'a kaçmak istese de 18 Mayıs 1410'da Musa Çelebi'nin adamlarınca yakalanarak öldürülmüştür. Cenazesi dedesi I. Murad Hüdavendigâr'ın yanına gömülmüştür (Uzunçarşılı, 1988: 337- 339). Onun ölümü ile taht mücadelesindeki kişi sayısı ikiye düşmüştür.

Musa Çelebi ise bu dönemde, kardeşiyle kurduğu ittifaka sadık kalmayarak Edirne'de kendini hükümdar ilan ederek kendi adına para kestirmiştir (1410). Rumeli hükümdarı Musa Çelebi, Anadolu hükümdarı Mehmet Çelebi olmuştur. Bundan sonra taht kavgaları iki kardeş arasında yaşanacaktır. Rumeli'de Emir Süleyman'ın tersine bir siyaset izleyen Musa Çelebi'nin ilk hamlesi kardeşinden kalan kişileri bertaraf ederek kendi adamlarına devlet görevleri vermek olmuştur. Bunlardan Kör Melikşah'ı vezir, Mihaloğlu Mehmet'i beylerbeyi, Şeyh Bedreddin'i ise kazasker atamıştır (Cezar, 2010: 227- 228).

Mehmet Çelebi'ye ihanet ederek Musa Çelebi'nin Rumeli'de hükümdarlığını ilan etmesi Mehmet Çelebi'nin Bizans ile ittifak kurmasına neden olmuştur (Cezar, 2010: 234). Bu ittifakın sonucu olarak Mehmet Çelebi Bizanslılar ve Türklerden oluşan büyük bir ordu ile kardeşinin üzerine yürüdü. Fakat savaşı kazanacağını düşünen Mehmet Çelebi kardeşinin ansızın baskın yapması sonucu ağır bir şekilde yenilerek Bizans vasıtasıyla Anadolu'ya dönmüştür (Temmuz 1412) (Zinkeisen, 2011: 327-328).

İnceğiz civarında yaşanan savaştan yenilgi ile ayrılıp Anadolu'ya giden Mehmet Çelebi hemen ordusunu güçlendirmeye ve Musa Çelebi'yi zayıf düşürecek tedbirler almaya gayret ediyordu. Bizans ile olan müttefikliğini sürdürmeye, Musa Çelebi'nin gaddarlığından bunalan Rumeli beyleri ile de haberleşmeye çalışıyordu. Musa Çelebi'den tarafına aldığı en iyi kişi Evrenos Gazi idi. Evrenos Gazi, Süleyman ile Rumeli'ye ilk adım atan isimlerdendi. Rumeli'nde ilerlemesi için bu kişiden daha iyi biri bulunamazdı. Mehmet Çelebi başka Rumeli beylerini yanına çektikten sonra kendi mahiyetini de güçlendirince bir kez daha Rumeli'ye geçme kararı aldı. Yanında Dulkadir Beyliği'nin askerleri yer almaktaydı. Mehmet Çelebi Trakya'da karargâh kurduğu vakit Evrenos Gazi ve diğer Rumeli beylerinin yanına

katıldığına şahit oluyordu. Yanında Mihaloğlu Mehmet Bey ile Timurtaş Paşazade Umur Bey'den başka önemli bey kalmayan Musa Çelebi Bulgaristan'a çekilmeye başladı. Bulgaristan içlerine girince Sırlardan da taraftar bulan Mehmet Çelebi Çamurlu Derbend mevkiinde Musa Çelebi'yi savaşa mecbur etti. Hala mahiyetini kaybetmeye devam eden Musa Çelebi, az sayıdaki ordusuyla cesurca çarpışmaya çalışsa da mağlup oldu. Musa Çelebi yaralı olarak ayrıldığı savaş alanından kuzey istikametine doğru kaçtı. Musa Çelebi'nin peşinden giden ordu Musa Çelebi'yi bir bataklıkta çamura gömülmüş şekilde bulunmuştur (10 Temmuz 1413) (Cezar, 2010: 235- 237). Mezarı Bursa'da babası Yıldırım Bayezid'in türbesindedir (Uzunçarşılı, 1988: 344).

Sonraları meydana gelecek "Düzmece Mustafa" olarak bilinen Mustafa Çelebi olayı bir tarafa bırakılacak olursa, şehzadeler arasında şiddetli ve ihtiraslı mücadeleyi kazanan padişah olarak Mehmet Çelebi Osmanlı İmparatorluğu'nun tek varisi olarak beşinci hükümdarı olmuştur (Sakaoğlu, 2015: 68). Böylelikle Fetret Devri veya da "fasıla-i saltanat" kapanmış oldu. Mehmet Çelebi kardeşleri arasında askerliği yanı sıra daha çok diplomatik hareketleriyle dikkat çekmektedir. O Anadolu'nun en önemli kültür merkezlerinden olan Amasya'da ciddi kazanımlar elde etmiştir (Sakaoğlu, 2015: 68). Mehmet Çelebi önceleri kardeşleri gibi Timur'un hükümdarlığını tanıyarak, Anadolu'da nitelikli bir mahiyet edinmiştir. Bizans'tan gerekli desteği alarak Musa Çelebi'yi bertaraf etmiş ve Osmanlı Devleti'ni içine düştüğü buhrandan kurtarmıştır.

3. ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: SÜLEYMAN ÇELEBİ DÖNEMİ VE KÜLTÜR SANAT ORTAMI

Süleyman Çelebi'nin yaşamının ilk dönemleri hakkında günümüze çok fazla bilgi ulaşmamıştır. Yıldırım Bayezid'in Ertuğrul Çelebi'nin ardından dünyaya gelmiş ikinci oğludur (Kayapınar, 2020: 83). Süleyman Çelebi'nin Ankara Savaşından sonraki siyasi hamlelerine bağlı olarak bazı batılı kaynaklar Süleyman Çelebi'yi Osmanlı padişahları arasında I. Süleyman şeklide nitelemektedir (Kayapınar, 2020: 83).

Süleyman Çelebi sanatçıları ve ilim adamlarını himayesi altına alıp desteklemiştir (Cezar, 2010: 231). Bunların yanında ehli keyf kişileri de yanında bulundurduğu kaynaklarda geçmektedir. Kaynaklar Süleyman Çelebi'nin şair Ahmedî'yi koruduğunu, samimi dostluk ilişkisi kurduğunu, içki ve eğlence meclislerinde sürekli yanında bulundurduğunu yazar (İnalcık, 2009: 127-128). Süleyman Çelebi'nin yanından ayırmadığı ve sarayından eksik etmediği bu ilim adamları ve sanatçılar ona ithafen eserler meydana getirmişlerdir. Bu da onun ilim ve edebiyatta söz sahibi biri olduğunun ispatıdır. Örneğin Ahmedî'nin¹⁴ *Cemşîd ü Hurşîd* (Uğurlu, 2009: 18) ve *İskendernamesi* Süleyman Çelebiye sunulan önemli eserlerdir.

Türk edebiyatının ilk mesnevisi Ahmedî'nin Süleyman Çelebi'nin talebi üzerine kaleme aldığı Cemşîd ü Hurşîd mesnevisi kabul edilmektedir (Uğurlu, 2009: 18).¹⁵ Eser Süleyman Çelebi'nin talebi üzerine Mehmet Çelebi'ye sunulmak üzere yazılmış ve 1403 yılında tamamlanmıştır. Kendisi döneminin yetiştirdiği

¹⁴ Ahmedî Türk edebiyatında ilk “İskendernâme” ve bunun son kısmında bulunan Osmanlı tarihini anlatan “Dâstân-ı Tevârih-i Mülûk-ı Âl-i Osman” bölümüyle ün kazanmıştır. Ahmedî mahlasını kullanan şairin asıl adı İbrahim, lakabı Tâceddîn ve babasının adı da Hızır'dır. Bu nedenle edebiyatımızda “Tâceddîn İbrahim bin Hızır” olarak tanınmıştır. Ahmedî kaynakların verdiği bilgiye göre muhtemelen 735 (1334-35) yılında doğmuştur. Hayatının ilk dönemleri hakkında bilgiler yeterli değildir. Bk. (Kut, 1989: 165); Ahmedî, ayrıca ilk kez manzum aşk hikâye örneklerini veren şairlerimizdendir. Bk. (Gibb, 1999: 172).

¹⁵ Bazı kaynaklar Cemşîd ü Hurşîd Mesnevisi'ndeki bazı şiirlerin Çelebi Mehmet adına yazılmış olduğundan O'na affetse de bu şiirlerin sonradan eklendiği düşüncesi doğru gelmektedir. Çünkü Cemşîd ü Hurşîd'in kaleme alındığı 806 H./M. 1403-1404 senelerinde Çelebi Mehmet henüz tahta geçmemiştir. Bir nüshası İstanbul Üniversitesi Kütüphanesinde yer alan ve ilk kez Nihad Sami Banarlı tarafından ilim dünyasına tanıtılmıştır. Bk. (Ördek, 2017: 7).

Hoca Dehhanî ve Kadı Burhaneddin ile Divan şiirinin temsilcisi olarak kabul edilmektedir (Uğurlu, 2009: 13-18).

Ahmedî'nin tanınmasında en büyük paya sahip olan İskendernâme XIV. yüzyılda yazılan mesnevîlerin en önemlilerinden olup, Süleyman Çelebi'ye sunulan, bu temadaki mesnevîlerin ilki ve en başarılı örneğidir (Kut, 1989: 165-166).

İskendernâme adından da anlaşılacağı üzere Büyük İskender'in hayatı, düşünceleri, aşkları, fetihleri ve savaşlarıyla ilgili olaylar, rivayetler ve destanlardan derlenerek oluşturulmuş anıtsal bir manzum eserdir (Banarlı, 1983: 391). Eser tarihi bilgiler ve sanat açısından öneminin yanı sıra Türk dili açısından da büyük öneme sahiptir. Çünkü İskender'in siyasi, sosyal, özel yaşamını gözler önüne seren hikâyeler anlatılırken yazar okuyucuya tarih, coğrafya, din, tasavvuf, ahlak, astronomi, tıp, siyaset gibi konularda bilgiler vermektedir. Bir hükümdarın sahip olması gereken özellikleri, tebaasına halkına davranış şekillerini, devlet geleneklerini, hükümdarların birbirleri ile karşılıklı ilişkilerinin savaşta ve barışta nasıl tezahür ettiğini, o devrin savaş hazırlıklarından stratejilerine kadar tüm bilgileri İskender'in hayatına değinerek geniş bir şekilde anlatmaktadır.¹⁶ Bu yönüyle İskendernâme içinde sayısız bilgiler barındıran adeta ansiklopedik bir eserdir (Gökbulut, 2007: 249).

Ahmedi, 1446 beyitlik Çeng-nâme'sini 1405'te Emîr Süleyman adına kaleme alınmıştır. Emîr Süleyman'ın eğlence meclislerinden yola çıkılarak meydana getirilen eser, bu devirde yazılan ilk orijinal mesnevidir (Pınar, 2022: 97). Yine O'na sunulan Tercüme-i Tefsîr-i Ebü'l-Leys es-Semerkandî, ilk Kur'an tefsiri olup, eski Türkçenin bütün niteliklerini barındırmaktadır (Pınar, 2022: 98).

Ahmedî'nin yaklaşık 10.000 beyitli Tevarih i ervah da Emir Süleyman Çelebi'ye sunduğu önemli bir eserdir. Süleyman Çelebi'nin ölümü ardından, 1403-

¹⁶ Ahmedi'nin eserlerinde işlediği bir diğer konu ise iştret alemidir. Özellikle Süleyman Çelebi'nin samimi dostluk ilişkisi kurduğu içki ve eğlence meclislerinde sürekli bir arada olduklarını bildiğimiz Ahmedi Saray erkanında yaşanan eğlence hayatını da eserlerinde en iyi şekilde yansıtmıştır. (Mimir, 2012: 30).

1410 yılları arasında aruz ölçüsüyle yazılmış bu esere şair eklemeler yaparak Mehmet Çelebi'ye sunmuştur. Tıbbın çeşitli konuları üzerine, anatomiye, teşhise ve tedaviye dayanan geniş bölümleri içinde barındıran bu eser Ahmedî'nin tıp, heyet ve geometri alanındaki ihtisasının yetkinliğini göstermesi açısından önemlidir (Banarlı, 1983: 395); (Kut, 1989: 166). Ayrıca bu ve bu gibi eserler divan şairlerinin sadece şiir ve edebiyat alanında değil, tıp, geometri, matematik gibi alanlarda oldukça bilgi sahibi olduğunun ispatıdır.

Şair Niyazi, Hamzavî ile meşhur hekim Hacı Paşa gibi önemli ilim adamlarını meclisinde bulundurduğu gibi Âlim Süleyman Çelebi'nin Mevlid adlı eseri de bu dönemde yazılmıştır (Pekolcay, 2004: 486). Yıldırım Bayezid zamanında yaşadığı bilinmekte olan Âlim Süleyman Çelebi'nin hayatı konusunda kaynaklarda çok fazla bilgi mevcut değildir (Mengi, 2015: 129). Bursa'da dünyaya geldiği kabul edilmekle birlikte, doğum tarihi ve ailesi tartışma konusudur. 1350 yılında doğduğu,¹⁷ Ahmet Paşa'nın oğlu, Orhan Gazi'nin silah arkadaşı ve âlim bir zat olan Şeyh Mahmut'un¹⁸ torunu olduğu bilinmektedir (Pekolcay, 2004: 485). Seçkin bir aileden geldiği, iyi bir eğitim aldığı ve devrin ilimlerini iyi bildiği anlaşılan Süleyman Çelebi'nin Yıldırım Bayezid'in divan-ı hümayun imamlığını yaptığı bilinmektedir (Çelebi, 1990: II). Süleyman Dede ismi ile de bilinen Süleyman Çelebi'nin "Çelebi" lakabı da onun ilim adamı olduğunu gösterir (Çelebi, 1990: II).

Âlim Süleyman Çelebi'nin Mevlid adlı eserini H.812/M.1409 tarihinde yazdığında, altmış-altmış beş yaş civarında olduğuna göre 1346-1351 yıllarında doğmuş olduğu düşünülmektedir (Çelebi, 1990: II). Mevzu bahis 15. Yy. mesnevileri ise hatıra ilk gelen Süleyman Çelebi ve bu meşhur eseri Vesiletü'n Necat (Mevlid) tır. Yıldırım Bayezid döneminde yaşadığı bilinen Süleyman Çelebi hakkında kaynaklarda çok fazla bilgi mevcut değildir (Mengi, 2015: 129).

Bir dönem sarayda İmam-Hatiplik vazifesinde bulunmuş ayrıca Emir

17 Bilal Kemikli Süleyman Çelebi'nin Bursa'da 1351'de doğup yine Bursa'da 1422'de vefat ettiğini söylemiştir. Bu demektir ki Süleyman Çelebi Osmanlı'nın kuruluşundan gelişimine kadar olan döneme tanıklık etmiş önemli bir kişiliktir. Bk. (Kemikli, 2015: 7).

¹⁸ Orhan Gazi'nin bu kişi için İznik'te bir medrese yaptırdığı kaynaklarda geçmektedir. (Pekolcay, 2004: 485).

Buharî tavsiyesi ile Bursa Ulucami'nin tamamlanması ile burada uzun süre imamlık yapmıştır (Kemikli, 2015: 7). Buradaki vazifesi sırasında bir vaizin söylemleri sonucu ortaya çıkan tartışmalar neticesinde Mevlid adlı eserini kaleme aldığı bilinmektedir.¹⁹ Anlaşıldığına göre bahsi geçen bu vaiz Bâtını düşünceye sahip birisidir. Bu düşünce sahipleri kendi fikirlerini dinler üstü görüyor, Kur'an'ın kelimelerine farklı anlamlar yükleyerek yorumluyor, en önemlisi yukarıda bahsettiğimiz gibi peygamberler arasında hiçbir farkın olmadığı fikrini yayarak dini yönü zayıf Müslüman, Hıristiyan ve Musevileri kendi yanlarına çekerek yeni bir dini hareket oluşturmaya çalışıyorlardır diyebiliriz. İşte bu Bâtını hareketler ileri dönemde Anadolu'da Şeyh Bedreddin isyanıyla birlikte siyasi bir karakter kazanacaktır (Güngör, 2004: 172). Bu nedenlerle Âlim Süleyman Çelebi Mevlid'i Anadolu'da Hz. Muhammed'in manevi şahsiyeti etrafında birliği sağlamak ve ehl-i sünnet düşüncesini savunmak için yazmıştır denilebilir (Kemikli, 2015: 12-13).

Kendi tarzında ilk Türkçe eser olarak bilinen Âlim Süleyman Çelebi'nin Mevlidi (Çelebi, 1990: III) yukarıda bahsettiğimiz gibi insanı gerçek çizgisinden uzaklaştıran zihniyetlere karşı İslâmiyet'in tevhit ilkesini ve bu ilkeyi öğreten Hz. Muhammed'i anlatan, sevdiren, öğreten, aynı zamanda hem edebi hem dini, sosyal ve kültürel hayatımızda çok önemli yeri olan önemli bir eserdir. Mevlid kaleme alındığından beri Osmanlı'da Hz. Muhammed'in doğum günlerinde okunmuş, bestelenmiş, farklı dillere çevrilmiş hatta Balkan ülkeleri başta olmak üzere birçok İslam ülkesinde bugün hala mübarek günlerin yanında doğum, sünnet, düğün, ölüm, askere gönderme gibi özel gün ve zamanlarda okutulmaktadır (Pekolcay, 2004: 486).

Hayatı hakkında ancak bu kadar bilgiye sahip olunan Âlim Süleyman Çelebi'nin H.825/M.1422'de vefat ettiği, ölümüne düşürülen "*râhatı ervâh*" tarihiyle anlaşılmaktadır (Pekolcay, 2004: 486). Âlim Süleyman Çelebi'nin kabri Bursa Yoğurtlu Baba Zaviyesi önünde olup restore edilmiş olan yapının üzerine

¹⁹ Süleyman Çelebi'nin Bursa Ulu Cami imamlık yıllarında bir vaizin Bakara suresinin 285. Ayetine dayanarak peygamberler arasında fark olmadığını, bu nedenle Hz. Muhammed'in diğer Peygamberlerden bir üstünlüğü olmadığını söylemesi üzerine Hz. Muhammed'in ve sevgisini terennüm edecek hayatından kesitler içeren Vesiletü'n- Necat'ı 812(1409) tamamlamıştır. Bk. (Pekolcay, 2004: 486).

Vesiletü'n Necat'tan beyitler yazılmıştır (Pekolcay, 2004: 486).

Süleyman Çelebi'nin Edirne'deki sarayının adeta ilim adamı ve sanatçıların bir toplanma yeri olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Bahsettiğimiz isimler dışında Mehmet bin şeyh Mustafa tarafından çevrilen Kavisname, Mehmet adında bir şair tarafından kaleme alınmış Işıksname, Hızır bin Yakup tarafından kaleme alınan Siyasetname de Süleyman Çelebi'ye atfedilen eserler arasındadır (Cezar, 2010: 231-232).

Dukas, Süleyman Çelebi'nin mimariye çok önem verdiğine ve bu uğurda çok para harcadığına özellikle değinmektedir. Ona göre; Süleyman Çelebi, Lâpseki'de kendi adına bir kale inşa ettirmiş ve kalenin mimarı Cenevizli asilzade Salgruzo de Negro'ya yüklü miktarda para vermiştir (Dukas, 1956: 53). Lâpseki Kalesi tek bir kuleden ibaret olup, Venedik donanmasının 1416'daki saldırıları sonucu ciddi oranda zarar görmüş ve Hamza Bey tarafından tamamen yıktırılmıştır (Tekindağ, 1997: 343). Bugün herhangi bir kalıntı mevcut değildir.

Süleyman Çelebi'nin en önemli mimari projelerinden biri de başkent Edirne'de başlattığı Eski cami inşaatıdır.²⁰

Süleyman Çelebi'ye ait günümüze ancak iki belge ulaşmıştır. Bunlardan bir tanesi Topkapı Sarayı'nda, öteki Muallim Cevdet'in İnkılap Kütüphanesi'ne bağışladığı belgeler içerisinde. İki belge de Süleyman Çelebi'nin tuğrasından bahsetmiştir. Tuğrada dikkati çeken dört tuğlu oluşudur. Bunlar tuğranın elifleri diye de adlandırılmaktadır. Osmanlı'da genel olarak padişah ve oğullarının tuğraları üç tuğludur. Süleyman Çelebi'nin Tuğrası Osmanlı ailesi tuğraları içinde bu özelliği ile istisna örnekler arasında yer almaktadır.²¹

Süleyman Çelebi'nin bunlar dışında sikkeleri de vardır (Cezar, 2010: 230). Kaynaklar Osmanlı sikkelerinde tuğranın ilk kez Süleyman Çelebi'nin gümüş sikkesinde kullanıldığından bahsetmiştir (Cezar, 2010: 230). Bunun dışında iki

²⁰ Edirne Eski Cami temellerinin Süleyman Çelebi döneminde atıldığı hemen hemen bütün kaynakların ittifak ettiği bir konu olmakla beraber farklı fikirler de mevcuttur. Örneğin Evliya Çelebi, yapının temellerinin Yıldırım Bayezid döneminde atıldığına yer vermektedir. Bk. (Çelebi, 1999: 360).

²¹ II. Bayezid'in oğlu Alemşah'ın beş tuğlu tuğrası da bu özel tuğralar arasında gösterilmektedir. Bk. (Cezar, 2010: 229).

gümüş sikkесinin daha olduğunu bilmekteyiz. Sikkeler konusunda önemli olan şudur ki; Süleyman Çelebi'nin Mehmet Çelebi gibi Timur egemenliğini kabul ettiği ortak bir akçesine rastlanmamıştır.²²

Süleyman Çelebi kaynaklarda, güzel yüzlü, savaşta usta, hoşgörölü, eli açık, acıma duygusu olan, adaletli ve güçlü bir kişilik olarak anlatılmıştır (Kayapınar 2020: 84); (Cezar, 2010: 231). Ona ithaf edilen eserlerde erdemli oluşu, yürekliliği yiğitliği, güzel ahlakı, dinin ve devletin sığınağı olması, eşi benzeri olmayan gibi sıfatlarla övölmüştür (Karavelioğlu, 2017: 415-420). Alemin onun emrinde biat ettiği, en ünlü hükümdarların dahi O'nun emirlerine boyun eğdiği ve bir hükümdarın taşıması gereken bütün yüksek düzey özellikleri Süleyman Çelebi'nin taşıdığından ancak yumuşak huyluluğunun yanı sıra öfkesinin şiddetinden de bahsedilmiştir (Karavelioğlu, 2017: 415-420). Süleyman Çelebi'nin bilgili, görgölü ve hoşgörüsü gelişmiş olgun bir insan olduğu halde içki ve eğlenceye meyletmesinin onun kişiliğini ve davranışlarını değiştirdiği anlaşılmaktadır (Cezar, 2010: 231). Kaynaklarda Süleyman Çelebi'nin gittiği her yerde otuz gün kaldığına, cömertliğine, yoksul ve ihtiyaç sahibi kişileri zenginleştirdiğine de vurgu yapılmıştır (Dukas, 1956: 54).

²² Timur'un İzmir yolculuğunda olduğu vakit bir elçi göndererek Süleyman Çelebi'yi davet etmiş, Süleyman Çelebi türlü bahanelerle davetine iştirak edemeyeceğini fakat kendisine bağlı bulunduğunu söylemiş olsa da bir süre sonra Timur'un Anadolu'dan ayrılmasının ardından O'nun egemenliğine tabi olduğunu gösteren bir sikkесinin bulunmaması bu bağlılığın lafta kaldığının bir göstergesidir. Aynı şekilde Musa Çelebi de böyle bir para bastırmamıştır. Araştırmalara göre yalnız Çelebi Mehmet Timur egemenliğini kabul etmiştir. Bk. (Cezar, 2010: 229-230).

4. DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: SÜLEYMAN ÇELEBİ DÖNEMİ MİMARİ ESERLER

4.1. Çanakkale-Gelibolu Azebler Namazgâhı (H.810/M.1407-1408)

Rumeli'ye geçişi sağlayan önemli bir bölgede yer alan Gelibolu Süleyman Paşa'nın 1354'te Çimpe Kalesi'ni ele geçirmesiyle Osmanlı Devleti'nin Rumeli'deki ilk Türk toprağı olmuştur. Ayrıca Balkan seferleri için Türkmenleri burada örgütlediğı önemli bir üs bölge olarak kullanılmış ve Osmanlı'nın ilk deniz donanmasının da merkezi olmuştur. Çimpe kalesinin alınmasıyla Balkan fütuhata başlamıştır ve bu fütuhatta Osmanlı tarihinin en önemli aktörlerinden Lala Şahin Paşa, Hacı İlbeyi, Evrenos, Yakup Ece ve Gazi Fazıl gibi komutanlar yer almıştır (İnalçık, 2005: 22-23). Bu anlamda Gelibolu, Osmanlı Beyliği'nin Rumeli'ye yerleşme sürecinde ilk adım olarak önem arz eder. Karmaşık siyasi ve askeri olayların yaşandığı Fetret Devri'nin en güzel eserlerinden biri Gelibolu Azebler Namazgâhıdır. (Foto.13).

Fotoğraf 13: Çanakkale-Gelibolu Azebler Namazgâhı <https://www.gzt.com/arkitekt/bir-mimarlik-dersi-gelibolu-azaplar-namazgahi-3686066> 08.02.2025 (28.02.2025)

Namazın icra edildiğı yer manasına gelen namazgâh, genellikle yol kenarlarında yolcuların namaz ibadetlerini gerçekleştirmeleri için inşa edilmiş üstü açık mimari eserlerdir. Ayrıca namazgâhlar askerlerin dinlendiğı yerler olarak da kullanılmıştır (Bozkurt, 2006: 357-358).

Çanakkale Boğazı'nda denize hâkim bir konumda bulunan Azebler Namazgâhı (Tüfekçioğlu, 1998: 190), en eski Osmanlı namazgahlarından olmasının yanı sıra (Gülyüz, 2020: 20) döneminde inşa edilmiş en görkemli namazgahlardan biridir. Sefere çıkan Azeb askerlerinin namaz kılması için inşa edilmiş bir yapı olarak kaynaklarda geçen yapı (Ayverdi, 1972: 166), kuzey-güney doğrultusunda uzanan dikdörtgen planlı olup 12,50 m x 10,00 m ölçülerindedir (Ayverdi, 1972: 166); (Akmaydalı, 1994: 124). Çevresi korkuluklarla kuşatılmış olup güneyde mihraplı bir ana duvara sahiptir (Foto.14). Sofanın güneybatı (sağ) köşesinde minber, güney (sol) köşesinde minber görünümüne vaaz kürsüsü yükselir. (Ayverdi, 1972: 166); (Akmaydalı, 1994: 124). (Foto.15). Kible duvarı beyaz mermerle kaplanmış olan namazgâhın diğer cepheleri küfeki taşından bloklarla inşa edilmiştir. Zemin mermer döşeli olan yapıya giriş, kuzey cephe ortasındaki açıklıktan sağlanmaktadır. Silmelerle hareketlendirilen düz söveler üzerinde yükselen giriş, dilimli bir tepelikle taçlandırılmıştır (Akmaydalı, 1994: 124). Ana kapının hemen sağında, dışarıda yerden yüksekte küfeki taşlarla döşenmiş bir seki yer alır ki bu bölümün müezzin mahfili olarak düşünüldüğü kaynaklarda geçmektedir (Tiryaki, 2006: 359).

Fotoğraf 14: Çanakkale-Gelibolu Azebler Namazgâhı Mihrap

<https://www.gzt.com/arkitekt/bir-mimarlik-dersi-gelibolu-azaplar-namazgahi-3686066>
08.02.2025

Fotoğraf 15: Çanakkale-Gelibolu Azebler Namazgâhı Minberler
<https://www.gzt.com/arkitekt/bir-mimarlik-dersi-gelibolu-azaplar-namazgahi-3686066>
 (28.02.2025)

Taç kapının tepeliğinin dış yüzünde celî sülûs hatla yazılmış “Allah hayır kapılarını açandır. Ey lütufları gizleyen, korktuğumuz şeylerden bizi emin kıl” anlamına gelen “*Allahu müfettihi’l- ebvab, ya haffiye’l-eltâf neccinâ mimmâ nehâf*”; iç yüzünde ise usta ya da mimarın isminin bulunduğu “*Amel-i Âşık b. Süleyman el-Lâdikî*” ibaresi mevcuttur (Tanman, 1991: 315); (Ayverdi, 1972: 166-168). Kitabeler dışında kalan bölümler rumi bezemelerle süslenmiştir (Tanman, 1991: 315); (Ayverdi, 1972: 166-168). (Foto.16).

Fotoğraf 16: Çanakkale-Gelibolu Azebler Namazgâhı Taç Kapı Tepeliği
<https://kulturenvanteri.com/yer/azaplar-namazgahi/#17.1/40.409039/26.68099>
 (28.02.2025)

Girişin tam karşısındaki mihrap iki yandan köşe sütunçeleriyle çevrelenmiş, yukarıya doğru daralan yedi sıra mukarnas yaşmaklı bir kavsaraya sahiptir. Üzerinde ise duvar yüzeyine kazınmış ters-yüz lale dizisi, tepesinde ise içi rumilerle doldurulmuş dilimli bir taç bulunmaktadır. Mihrabın sağında ve solunda dikdörtgen şekilli büyük boyutlu birer pencere yer almaktadır. Namazgahın güneybatı köşesinde minber, güneydoğu köşesinde ise vaaz kürsüsü yer almaktadır. Minberi²³ ve korkulukları yalın, köşk ise dikkat çekicidir. Köşke yedi adet merdiven ile çıkılır ve üzeri kasnaklı sekizgen kubbeyle örtülüdür (Ayverdi, 1972: 166-168); (Gülyüz, 2020: 21-22). Köşkün ön yüzünde Kelime-i Tevhid yer alırken 42 cm x 82 cm boyutlarındaki inşa kitabesi külâhın altında ve iç kısmındadır (Foto.17) (Ayverdi, 1972: 166-168); (Tüfekçioğlu, 1998: 193-194).

Fotoğraf 17: Çanakkale-Gelibolu Azebler Namazgâhı İnşa Kitabesi (Bahriye Güray Gülyüz, 2020, s.33)

İki satırlık Arapça inşa kitabesi:

Temmet hâzihi 'l- imâratü'l-ma mûratü kiblete azebiyyin min yedi Skender ibn"

El-Hâc Başâ el-muharrir fî gurreti muharrami'l-harâm seneti aşera ve semânimâyeh hicriyyeh şeklinde yazılmıştır. "Azeblerin kiblesi olarak inşa edilmiş bu imaret, 810 hicri yılının Muharrem ayının başında, Hacı Başa el-muharrir oğlu İskender tarafından tamamlandı." anlamına gelmektedir (Tüfekçioğlu, 1998: 193-

²³ Mermer malzemeden örülmüş minberin kapısının üstünde, günümüzde tamamen yıkılmış Hoca Hamza Mescidi 'nin 809 (1407) tarihli inşa kitabesi sonradan yerleştirilmiştir. (Tanman, 1991: 315-316).

194).

Kitabeden anlaşıldığına göre yapıyı H.810/M.1407-1408 yılında Beşe oğlu İskender inşa etmiştir. Bu tarih Fetret Devri'nin en bunalımlı zamanlarına denk gelmektedir.

Mihrabın solunda yer alan vaaz kürsüsü korkulukludur ve yedi adet merdiven ile çıkılır. Bu kısımda köşk varlığını gösteren bir emare yoktur. Burada da sağ minberdeki kitabede olduğu gibi içi rumilerle bezeli bir tacın altında, iki sıra halinde Arapça Al-i İmran Suresi'nin 18. ve 19. ayetlerinin ilk bölümlerinin yer aldığı bir kitabe bulunmaktadır. Kitâbede; “*Şehida'llâhu ennehû lâ ilâhe (il-)lâ huve ve'lmelâiketü ve ulu'l- ilmi kâimen*” “*Bi'l-kıstı lâ ilâhe illâ huve'l- azîzu'l- hakîm inne'd-dîne ında'llâhi'l-İslâm*” yazmaktadır (Gülyüz, 2020: 21-22). Anlamı: Allah delilleriyle açıklamıştır ki kendisinden başka ilah yoktur, Allah katında hak din İslam'dır (Diyanet İşleri Başkanlığı, “*Kur'ân-ı Kerîm Meâli*”, 2011: 61).

Mihraplı ve minberli namazgâh tipinde inşa edilen Gelibolu Azebler Namazgâhı, kitabesinden anlaşıldığı üzere sefere çıkan azeb askerlerinin ibadet ihtiyaçlarını sağlamak önceliğiyle inşa edilmiştir. Çanakkale Boğazı'na hâkim bir askeri noktada yer alan yapının mihrabının iki yanındaki büyük pencerelerin ibadet sırasında dahi Azeblerin deniz üzerinden gelecek olası bir tehdidi fark etmek amacıyla tedbir amaçlı yapılmış olabildiği de kuvvetle muhtemeldir (Gülyüz, 2020: 21-22).

“Namazgâh” ve “musalla” kelime anlamı itibariyle namaz ibadetinin açık havada yerine getirilmesi için tasarlanmış mimari yapılardır (Akmaydalı, 1994: 123). Çoğunlukla hac ya da kervan yolları üzerinde ve mesire alanlarında inşa edilmiş namazgâhlar yolcuların bireysel ya da cemaat halinde dinlenme ve ibadet etmeleri için tasarlanmışlardır (Gülyüz, 2020: 22). Acun eserinde namazgâhı harp sırasında ordu komutanı ve ordu mensuplarının, sulh sırasında ise sefere çıkanların namaz kıldıkları minberi ve mihrabı bulunan üstü ve çevresi açık, bir açık hava camisi olarak tanımlamaktadır (Acun, 2012: 133). Fakat namaz kılınacak yerlerin belli şartları içermesi gerekmektedir. Namaz kılınacak yer mutlaka temiz olmalıdır, kible yönünün belirlenmesi gerekmektedir. Bunun için mutlaka mihrap taşı veya mihrap duvarı içinde bir mihrap nişi olmalıdır. Mihrap duvarının bir diğer işlevi ise

(hadislerde bahsedildiği şekilde) namazını icra eden kişilerin önünden geçilmesini engellemek için perde işlevi görmesidir. Bunun yanı sıra Cuma ve Bayram namazları kılınabilmesi ve hutbe okunabilmesi için minber, abdest alınması için bir çeşme veya kuyu mutlaka bulunmalıdır. Temiz bir alan, yaz mevsiminde gölge yapan ağaçlar gelenlerin dinlenmesi ve rahatı için gereklidir. Osmanlı'nın adım attığı her yerde namazgâhlar bulunmaktadır. Evliya Çelebi Seyahatnâmesi'nde sık sık namazgâhlara yer vermiştir (Akmaydalı, 1994: 123-124).

Tiryaki, Arap ve İran mimarisinde açık havada namaz ifası için yapılmış mimari eserlere *musallâ* adı verildiğini ve musallâ mimarisinin özellikle İran'da görülen eyvanlı musallâ mimarisinin Türk mimarisinde yer alan namazgâhlardan farklılıklar gösterdiğini belirtmektedir. Yine Tiryaki'nin eserinde açık havada secde edilecek yer manasında *secdegâh* sözcüğünün de kullanıldığı belirtilmektedir (Tiryaki, 2006: 359).

İbadet edilmesi ve namaz kılınabilmesi amacıyla yapılan ve yapılaş amaç ve sebeplerini açıklamaya çalıştığımız namazgâhlar yalnızca ibadet etmek için değil halkın bir araya gelip eğlenceler düzenlediği ve sosyalleştiği, toplantılar yaparak birçok kararların alındığı, hac yolcularının yolcu edildiği ya da karşılandığı, misafirlerin ağırlandığı birer zaviye görevi görmektedir. Tüm mimari yapılar gibi bu yapılar da Osmanlı'nın ve Türk Mimari kültürüne ve sanatına kazandırdığı değer açısından oldukça önemlidir (Tiryaki, 2006: 359). Bu yapılar hayır amaçlı yapıldığı için aynı zamanda birer Vakıf'tır (Akmaydalı, 1994: 124).

Süleyman Çelebi'nin hâkimiyet kurduğu alan ve dönemde inşa edilmiş yapının kurucusu Hacı Beşe oğlu İskender'in kimliği hakkında kaynaklarda bilgi yer almasa da askeri alanda yapı inşa etmiş olması asker mensubu olabileceğini akla getirmektedir (Gülyüz, 2020: 22).

4.2. Çanakkale-Gelibolu Hoca Hamza Mescidi (H.809/M.1407)

Hoca Hamza Mescidi Çanakkale'nin Gelibolu ilçesindedir. Yapıyı Hoca Hamza Bey'in yaptırdığı bilinmektedir. Günümüzde mevcut olmayan eserden sadece inşa kitabesi kalmıştır. Yapının minber kapısı üstünde yer alan iki satırlık

Arapça kitabede, mescidin H.807/M.1407 tarihinde yaptırıldığı yazmaktadır (Ayverdi, 1972: 168).

H.809/M.1407 senesinde Turizm Danışma Ofisi önünde yer aldığı bilinmekte olan kitabesi belirsiz bir tarihte Azepler Namazgâhı'nın minber kapısı üzerine yerleştirilmiştir (Foto.18). Mermer zemin üzerine celî sülüs hat yazılı kitabe şu şekildedir:

Benâ hâze 'l-mescide 'ş-şerîfe 'l-mübârek li 'llâhi Teâlâ el- abdu 'd-daîf el-muhtâc.

Îlâ rahmeti 'llâhi teâlâ Hoca Hamza bin Emîr Sâlih el Akşehir fi 'şehri zi 'l-hicce seneti tis in ve semânimâyeh hicriyyeh” (Tüfekçioğlu, 1998: 193).

Anlamı: “Bu mescid-i şerîfi bina eden zayıf ve Allah'ın rahmetine muhtaç kulunu, Emir Salih el-Akşehir oğlu Hoca Hamza, sene 809 Hicri, Zilhicce ayında, Allah Teâla'nın rızasını almak için inşa ettirdi.” (Tüfekçioğlu, 1998: 193).

Fotoğraf 18: Çanakkale-Gelibolu Azepler Namazgâhı ve Minber Girişi Üzerinde Hoca Hamza Mescidinin İnşa Kitabesi (Bahriye Güray Gülyüz, 2020, s. 33)

Gökbilgin'in, Hoca Hamza Mescidi Vakfı olarak aktardığı mescide Hoca Hamza'nın bir kervansaray ile birçok dükkân vakfettiğini, yapı için gerekli maddi kaynağı kullanan Hatice Hatun'un II. Murad devrinde yaşamış olabileceğini söylemektedir (Gökbilgin, 1952: 286-287). Yapının banisi hakkında çok fazla bilgi bulunmamakla birlikte “Hoca” olarak anılması onun bir din adamı ya da ilim ehli

bir kişi olduğunu akla getirmektedir. Ayrıca Vakıfa böylesine maddi destekte bulunması da onun ekonomik gücünü göstermektedir (Gülyüz, 2020: 23).

H.809/M.1407 yılında vefat ettiği anlaşılan Hoca Hamza'nın yaptırdığı mescit etrafında aynı adlı bir mahallenin teşekkül ettiği (Sezgin, 1998: 116), mahallenin 1475 yılında 54 hanelik nüfusuyla Gelibolu'nun en kalabalık üçüncü mahallesi olduğu anlaşılmaktadır (Gülyüz, 2020: 23).

4.3. Eski Zağra Hamza Bey Cami (H.811/M.1408-1409)

Şehrin merkezinde yer alan Eski Zağra Hamza Bey Cami giriş bölümünün üstündeki kitabesine göre Yıldırım Bayezid oğlu Emir Süleyman Çelebi döneminde emir Hamza Bey tarafından H.811/M.1408-1409 yılında yaptırılmıştır (Ayverdi, 2000: 137). (Foto.19).

Fotoğraf 19: Eski Zağra Hamza Bey Cami <https://anavatanrumeli.org/d/96-hamza-bey-camii-eski-zagra-stara-zagora> (15.10.2024)

Evliya Çelebi Hamza Bey Cami'ni “Çarşı içindeki en büyük cami Hamza Bey Cami diyerek tanıtır”. Büyük kubbeli düzgün biçimli minaresi olan bir yapı olduğunu, gündüz-gece cemaatinin olduğunu söylemektedir. Şehirde ondan daha büyük yapı olmadığından, mavi kurşun kaplı kubbelerinden bahsetmektedir. Üstelik şehirdeki birçok mektep arasında en düzgün olanı olarak tanımlamıştır. Yapının mektebi bugün ayakta değildir (Ayverdi, 2000: 137).

Cümle kapısı üzerinde yapının kitabesi bulunmaktadır (Ayverdi, 2000:137).

(Foto.19). E. Hakkı Ayverdi eserinde kitabenin sonradan yazıldığını ve tarihin doğru olmadığını aktarmaktadır. 1397 yılında Yıldırım Bayezid'in yaşadığını, caminin kurucusunun da Rumeli'de çok faal olan Firuz Bey'in oğlu Hamza Bey olabileceğini söylemektedir (Ayverdi, 2000: 137). Yazıları çokça bozulmuş olmakla birlikte kitabe kapı üzerindeki yerini korumaktadır. Kitabe metni şu şekilde verilmiştir (Foto.20):

Tem inşâ' hâze'l-mescidi'l mübârek eyyâm-ı devletü's-sultân el-hatîr el-müeyyed el muzaffer sultan-

El-emîr Süleymân bin Bâyezîd bin Murâd halledallahu saltanetehu

El-emîrû'l- hatîr zıllullâhi fi'l-arz celâlû'd-devle ve'd-din Hamza Beg edâmellahü devletehü ve vak'il-firâğ min binâye fi nihâyetü'l- 'âm ihdâ aşarete ve semân miete. (Gülyüz, 2020: 24).

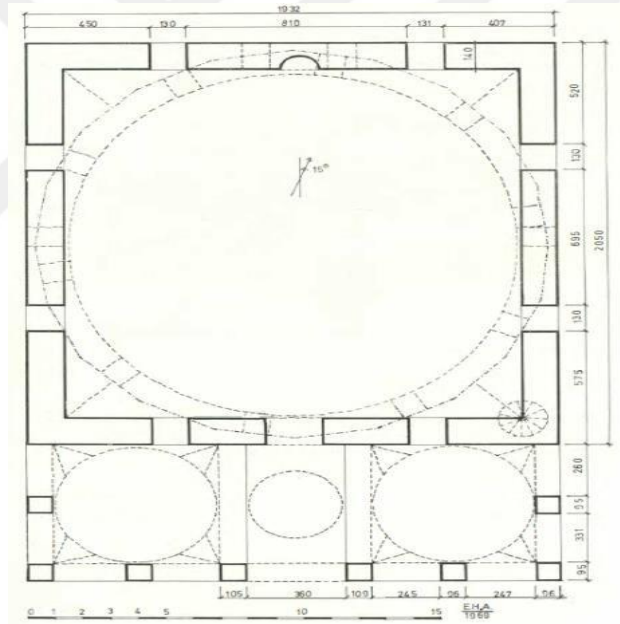
Anlamı: “Bu mübarek cami, kadri ve şerefî yüce kuvvetli ve galip olan Murad oğlu Bayezid oğlu Emir Süleyman'ın sultanlığı günlerinde –Allah daim ve baki eylesin- Allah'ın yeryüzündeki gölgesi, din ve devletin izzeti Hamza Bey – Allah makamını daim etsin- tarafından 811 senesinde inşa edilmiştir (Gülyüz, 2020: 24).

Fotoğraf 20: Eski Zağra Hamza Bey Cami İnşa Kitabesi (Bahriye Güray Gülyüz, 2020, s. 35)

Metinde yazıldığı üzere cami Süleyman Çelebi'nin devrinde H.811/M.1408-1409'da inşa edilmiştir.

Yaklaşık $19,32 \times 20,50$ m ölçülerinde kareye yakın bir plana sahip olan cami (Foto.21) tek kubbeli camiler grubunda yer almakta olup, 17,50 m çapındaki yüksek kasnaklı kubbesiyle Anadolu ve Balkanlar'daki benzerleri arasında özel bir konuma sahiptir. Yapı taş ve tuğla malzeme ile almalı sistemde inşa edilmiştir. Minaresi yıkılmış²⁴ yapının son cemaat yeri üç kubbeyle örtülü beş revaklı olup yanlardaki kubbeler daha yüksek, ortadaki kubbe ise daha küçük ve alçaktır. Harimin her cephesinde farklı nizamlarda iki sıra şeklinde pencereler bulunmaktadır. Yapının alt pencereleri büyük ve yuvarlak kemerli üsttekiler ise daha küçük, sivri kemerli ve şebekelidir (Gülyüz, 2020: 23).

Fotoğraf 21: Eski Zağra Hamza Bey Cami Planı (E. H. Ayverdi, 1972, s. 576)

Yapının kubbe kasnağında oval formulu 12 açıklıkla birlikte toplam 24 adet pencere bulunmaktadır (Karakuş, 2021: 1572). Osmanlı mimarisinin bu dönemine aykırı olan bu pencerelerin 18. yüzyıl sonlarındaki bir onarımda yapıldığı düşünülmektedir. Mihrap, kemerler ve kubbe pencerelerinin çevresindeki kalem işi süslemeler de barok üsluptadır. (Eyice, 1997: 505).

²⁴ Semavi Eyice'nin 1966 yılında çektiği fotoğrafta görünen ve kuzeybatıda, beden duvarı ile son cemaat yeri köşesindeki minarenin yıkıldığı tarih bilinmemektedir. (Eyice, 1997: 505).

Camiye girişi sağlayan sade, gösterişli olmayan ebat ve süslemeyle ana kapıda beyaz mermer levha üzerine yazılmış inşa kitabesi bulunmaktadır. Güney duvarında yer alan daire kesitli mihrap mermerdendir.

Yapının güney duvarında yer alan mermer-alçı mihrabın 1879 yılındaki onarımında yenilendiği anlaşılmaktadır. Barok üsluptaki bezemelerle süslenmiş mihrap nişi, iki yanında akantus yapraklı başlıklara sahip birer sütünü ile vrelenmiştir. Bu stnların üzerinde S kıvrımlarla oluşturulan, ortası akantus yapraklarıyla süslenmiş bir kemerle taçlandırılan mihrap barok tarzı süsleme rneği sergilemektedir (Gülyüz, 2020: 24). Tepeliğin zerinde “Maşallah yazısı, altta mihrap ayetinin yazılı olduğu bir kitabe ve yanında yuvarlak kemerli iki adet pencere mevcuttur. Harimin kible duvarı ortasında yarım daire kesitli mermer mihrap yer alır. Mihrabın sağında yer alan minber mermer olup mihraba nazaran oldukça sade ve orijinaldir (Eyice, 1997: 505). (Foto.22).

Fotoğraf 22: Eski Zağra Hamza Bey Cami Mihrap ve Minberi
<http://bulgaristanalperenleri.blogspot.com/2015/03/eski-zaęra-hamza-bey-camii.html>
 (15.10.2024)

Mihrap duvarının karşısında yer alan aēřap kadınlar mahfilinin 1879 yılında yapılan tamirde yapıya eklendiği anlaşılmaktadır. Sekiz adet aēřap stnla desteklenen iki yandan birer merdivenle çıkılan iki katlı mahfilin yukarı katı korkuluklarla vrelenmiştir (Gülyüz, 2020: 24). Mahfilin orta kısmı, balkonun alt kısımları barok üslupta vazodan çıkan ekler, akantus yaprakları ve kıvrık

dallardan oluşan kalem işiyle bezenmiştir (Gülyüz, 2020: 24). Yapının duvar bezemeleri üç kademe şeklinde görülmektedir. Alt kısım barok üslupta süslenmiş dikdörtgen pencerelerdeki benzer biçimde bitkisel kalem işi süslemelerden oluşan bir şeritle sonlanmaktadır. Harimi örten kubbe köşelerde tromplara otururken, trompların arasında kalan yüzeyler sivri kemerler içerisine alınmış ve bunların içlerinde de ikişer yuvarlak kemerli pencereye yer verilmiştir. Kemerlerin ara kısmında üçgen bölümlerin ortalarında Allah, Muhammed ve dört halifenin isimlerinin bulunduğu madalyonlar yer almaktadır. Genel olarak iç kısımda süslemelerde sarı, kırmızı, mavi, yeşil renkler kullanılmıştır. Bu kısmın da üstünde yukarıda bahsettiğimiz 24 adet pencerenin yer aldığı yirmi dört köşeli kasnak kısmı yer alır. Kasnak pencerelerinin özgün olmayışı yine 1879 tarihindeki onarımda eklenmiş olduğunu düşündürmektedir. Bu kısım da aynı şekilde renkler ve motiflerle süslenmiştir (Bilecik, 2005-2006: 75). (Foto.23).

Fotoğraf 23: Eski Zağra Hamza Bey Cami İç Görünüm

<http://bulgaristanalperenleri.blogspot.com/2015/03/eski-zagra-hamza-bey-camii.html>
(15.10.2024)

Caminin zemin kısmı kazılarak Osmanlı öncesine ait mimari kalıntılar ortaya çıkarılmış ve bu kalıntıların sergilendiği cami, günümüzde Dinler Müzesi olarak kullanılmaktadır. (Gülyüz, 2020: 24).

Yapının banisi Hamza Bey'in²⁵ kimliği tam olarak tespit edilmemekle birlikte farklı görüşler bulunmaktadır. Arnavut asıllı olduğu bilinen Hamza Bey H.787/M.1385-1386 yılında Tırhala'da dünyaya geldiği bilinir. Çelebi Mehmet'in veziri aynı zamanda önemli komutanı Bayezid Paşa'nın kardeşidir (Kepecioğlu, 2010: 142). Yıldırım Bayezid'in Ankara Savaşı'nda yenik düşmesinin ardından başlayan taht mücadelelerine bizzat şahit olmuş bu buhranlı dönemde Amasya'da Osmanlı Devleti'nin geleceği ve devleti eski gücüne kavuşturmak için çalışmalar yapan üç önemli komutan²⁶ arasında yer almıştır (Özdoğan, 2010: 5-6).

Onun döneminde çok fazla Hamza Bey isimli kişilerin olması nedeniyle karışıklıklar doğurmakta, bu nedenle babasının kim²⁷ olduğu hakkında çok farklı görüşler ortaya çıkmaktadır. Neticede Bursa Şer'iye Sicilleri ve Kepecioğlu'nun Bursa Kütüğü adlı eserinde ise, Hamza Bey'in babası Yahşi Bey olarak gösterilmiştir (Özdoğan, 2010: 4).

4.4. Eski Zağra Hamza Bey Mektebi (H.811/M.1408-1409)

Evliya Çelebi Seyahatnamesinden öğrendiğimiz, ancak günümüze ulaşmayan yapının yeri ve mimari nitelikleri bilinmemekle birlikte Hamza Bey Cami ile aynı devirde H.811/M.1408- 1409 yılında, aynı kişi tarafından inşa edilmiş olduğu varsayılabilir.²⁸

²⁵ Hamza Bey ve ailesinin Tırhala'dan Anadolu'ya geliş hikayesi ağabeyi Bayezid Paşa'nın Kosova Savaşı'nda sergilediği büyük yüreklilik, yüksek kahramanlık nedeniyle Yıldırım Bayezid'in yönetimine girmesi sonucu yerleşim olarak İznik ili yakınlarındaki Çakırca köyüne yerleşmesiyle başlamıştır. Ağabeyi Bayezid Paşa aynı zamanda şehzade Çelebi Mehmet'in lalasıdır. Bayezid Paşa kardeşi Hamza Bey'in de kendisi gibi Enderun mektebinde eğitim almasını sağlamıştır. Hamza Bey ağabeyiyle birlikte bizzat Ankara Savaşı'na iştirak etmiştir. Bk. (Özdoğan, 2010: 5).

²⁶ Bu kişiler: Çelebi Mehmet, Bayezid Paşa ve Hamza Bey'dir. Bk. (Özdoğan, 2010: 6).

²⁷ Kâzım Baykal; bu kişilerin, Mehmet Çelebi ve öncesinde yaşayan Çalı Bey'in çocukları olduğunu söylerken, Bk. (Baykal, 1993:35); A. Z. Topaç ise Hamza Bey'le alakalı kaleme aldığı eserinde, Sinan Bey'in oğlu olduğunu söylemektedir. Bk. (Özdoğan, 2010: 4); (Âşıkpaşazade, 2003: 208); Öztuna ise, Hamza Bey ile İskender Bey'in amca çocukları olduklarından bahsetmektedir. Bk. (Öztuna, 1965: 180).

²⁸ Evliya Çelebi Şehirde eğitim veren 42 adet mektep olduğundan ve bunların içinde en donanımlısının Hamza Bey mektebi olduğundan bahsetmiştir. (Çelebi, 1999: 493).

5. BEŞİNCİ BÖLÜM: İSA ÇELEBİ DÖNEMİ VE KÜLTÜR SANAT ORTAMI

İsa Çelebi Osmanlı padişahı Yıldırım Bayezid ile Devlet Şah Hatun'un oğludur. Yaşamının ilk devirlerine dair bilgi bulunmamaktadır. H.739/M. 1391'de babası onu Hamidili Sancakbeyliği'ne getirmiştir (Aykut, 2020:645). Ankara Savaşı'nda kardeşleriyle babasının yanında merkezde yer almıştır. Timur kendisine Karesi yurdunun yönetimini vermiş, Osmanlı başkent Bursa'yı iki defa ele geçirerek hükümdar olmuştur. Mehmet Çelebi ile Ulubat Savaşı 9 Mart-Mayıs 1403 sonrası yenilgiye uğrayarak Konstantine'ye sığınmıştır (Aykut, 2020: 646). Anadolu'ya tekrar geldiğinde tahtı ele geçirmek için girişimlerde bulunmuş fakat Bursa, Gerede ve İzmir'de kardeşlerine karşı gösterdiği üç savaşta da başarısız olmuştur (Aykut, 2020: 646-647). İsa Çelebi H.809/M.1406 yılında Eskişehir'de bir hamamda olduğu Mehmet Çelebi'nin askerleri tarafından öğrenilmiş burada boğularak öldürülmüştür. Bursa'ya getirilen cenazesi Babası yanına gömülmüştür (Uzunçarşılı, 1988: 333); (Jorga, 2009: 309); (Kastritsis, 2010: 119). İsa Çelebi'den kaynaklar düzgün karakterli, kıymetli bir devlet adamı, beraberinde şanssız, bahtı kötü ve zayıf bir karakter olarak bahsetmektedir (Aykut, 2020: 647). İsa Çelebi döneminden günümüze ulaşan mimari esere rastlanmamıştır.

6. ALTINCI BÖLÜM: MUSA ÇELEBİ DÖNEMİ VE KÜLTÜR SANAT ORTAMI

Yıldırım Bayezid'in en küçük oğlu Musa Çelebi'nin yaşamı hakkında çok fazla kaynak bulunmamaktadır. Babasının iktidarlığında Rumeli akınlarında yer almıştır. Ankara Savaşı'na babası Yıldırım Bayezid ve kardeşleri ile katılmış, babası ile esir olmuş, babasının ölümü ardından Timur onu serbest bırakarak Bursa emirliğini vermiştir (Başar, 2020: 216). Ayrıca Yıldırım Bayezid'in esarette 1403'te Akşehir'de öldüğü zaman geçici olarak Şeyh Mahmud-i Hayrani türbesine defnedilen naaşı Timur'un emriyle Musa Çelebi gözetiminde Bursa'ya taşınmıştır (Aka, 2000: 30). Türbe Süleyman Çelebi tarafından 1406 yılında inşa ettirilmiştir (Uzunçarşılı, 1988: 332).

Tarihi kaynaklar Bursa-Karesi civarında Musa Çelebi ile Bursa'ya hâkim İsa Çelebi'nin mücadeleye giriştikleri ve Musa'nın başarılı olduğu, ancak Timur'un Anadolu'dan gitmesi ardından İsa Çelebi'nin tekrar Bursa'yı aldığını aktarır (Beğ, 2011: 55); (Kastritsis, 2010: 93). Bazı kaynaklar ise Musa'nın Timur tarafından Germiyan Beyi Yakub'un yanına gönderildiğinden, Bursa'ya hâkim olan Mehmet Çelebi'nin babasının naaşı ile Musa'yı ondan istediğinden, Yakub Bey'in de Musa'yı Mehmet'in himayesine verdiğinden bahseder (Neşrî, 1957: 429). Kuvvetle muhtemel 1403-1406 yıllarında Musa Çelebi abisi Mehmet Çelebi'nin yanında yer almıştır.

Mehmet Çelebi'nin kardeşi Süleyman Çelebi ile yaptığı mücadele sırasında Musa'yı serbest bırakınca Musa Çelebi, Karamanoğlu ve Candaroğlu ülkesinde Süleyman'a karşı müttefikler aramış, önce Karamanoğlu Mehmet Bey'in yanına gitmiş, daha sonra İsfendiyar beyin yanına gitmiş ve onun desteğiyle Karadeniz'den gemiyle Eflak'a geçirmiştir. Burada Eflak ileri gelenlerince hoş karşılanmış ve Rumeli'de Hristiyan desteğiyle daha da güçlenmiştir (Elam, 2011: 21; Sakaoğlu, 2015: 67; Neşrî, 1957: 475-477; Kastritsis 2010: 143-144).

Musa Çelebi'nin Edirne'ye geleceğini öğrenen²⁹ Süleyman Çelebi, Aydınoğlu Bey'ini ve maiyeti ile Rumeli'ye geçerken Mehmet Çelebi de vakit kaybetmeden Bursa'ya gelip idareyi ele aldı. Böylelikle 1410'da Rumeli'deki gelişmeler Çelebi Mehmet'in bir müdahalesi gerekmeksizin sonuçlanmış oldu (Sakaoğlu, 2015: 67). Süleyman Çelebi ile Musa Çelebi'nin savaşları bu sene Kosmidion (Eyüp)-Edirne civarı bölgede yaşanmıştır, Musa Çelebi'nin Eflak Voyvodası Mircea'dan Emir Süleyman'ın da Bizans'tan aldığı yardımlarla ardı adına birçok savaş ve baskın yaşanmıştır. Nihayet 13 Şubat 1411 günü Musa Çelebi Edirne'ye girerek hükümdarlığını ilan etmiş adına hutbe okutup para bastırmıştır (Sakaoğlu, 2015: 67; aynı yazar 1999: 256-260; Başar, 2020: 216; Dukas, 1956: 54; Cevdet, 1985: 372; Uzunçarşılı, 1988: 339). Kör Melikşah adında bir askeri kendisine vezir, Mihaloğlu Mehmet beyi beylerbeyi, Simavi diye de bilinen Samavna (Simavna) kadısıoğlu Şeyh Bedreddin'i³⁰ kadıasker atamıştır (Başar, 2020: 217); (Bardakçı, 1999: 56). Dolayısıyla Şeyh Bedreddin bütün kadıların amiri ve hükümdarın divanındaki en yetkili kişisi durumuna gelmiştir. Musa Çelebi'nin Şeyh Bedreddin ile olan ilişkisi dünya görüşünü ve dini ideolojisinin niteliğini açıkça ortaya koymaktadır. Kaynaklar Musa Çelebi ile Şeyh Bedreddin arasında müritlik ilişkisi olduğunu aktarmaktadır (Başar, 2020: 271).

Musa Çelebi'nin Edirne'yi ele geçirip Rumeli'ye egemen olmasının ardından Mehmet Çelebi ile yaklaşık üç yıl devam edecek bir mücadele dönemi yaşanmıştır (Elam, 2011: 7). Musa Çelebi kardeşi Mehmet Çelebi ile giriştiği ilk mücadelelerde üstün gelse de günümüz Bulgaristan topraklarındaki Samakov şehri

²⁹ Batıda Tuna nehri yöresi ileri gelenleri Musa Çelebi'nin Eflak'a geldiğini öğrenince Süleyman Çelebi'ye yazarak dediler ki: "Eğer Trakya bölgesine gelmeyecek olursa Musa Çelebi Batı illerini hakimiyeti altına alacak, kendisi Asya'da bulunduğundan Rumeli'ye geçemeyecek ve Asya'da kalacaktır. Bk. (Dukas, 1956: 53).

³⁰ Asıl adı Şeyh Bedreddin Mahmûd bin İsrâil bin Abdü'l-Aziz olan Bk. (Taşköprizade, 2019: 98). Şeyh Bedreddin, Osmanlı Tarihi kaynaklarında "Simavna Kadısıoğlu" adıyla yer alır. Bk. (Aşıkpaşazâde, 1949: 153); (Neşri, 1957: 543); (Öztoprak, 1994: 12). Şeyh Bedreddin'in doğum tarihiyle ilgili bilgiler H.760/M.1358-59 tarihinde toplanır. Bk. (Kozan, 2009: 182-83); (Dindar, 1992: 331). Doğum yerinin Simavna (Edirne mevkiinde bir kaza) Kalesi olduğu bilinir. Bk. (Taşköprizade, 2019: 98); (Bardakçı, 1999: 56). O'nun kazaskerliği Musa Çelebi'nin Çamorluova Savaşı'nda Mehmet Çelebi'ye yenilmesiyle, boğularak öldürülmesi ve Mehmet Çelebi'nin Osmanlı tahtına oturmasıyla sona ermiştir. Bk. (Kozan, 2009: 183). Simavna Kadısıoğlu Şeyh Bedreddin, eylemlerinin ve fikirlerinin İslamiyet ile uyuşmadığı ve isyan sayıldığı gerekçesiyle malına ve ailesine zarar verilmemek suretiyle 1420 yılında Serez'de idam edilerek naaşı buraya gömülmüştür. Kendisi için Edirne'de bir zaviye, Konya'da bir mescid yaptırıldığı kaynaklarda geçmektedir. Bk. (Dindar, 1992: 333).

civarında bir yerde çamurlu ova düzlüğünde yaşanan mücadeleden mağlup olmaktan kurtulamamış ve 1413 yılında idam edilmiştir. Cenazesi Yıldırım Bayezid'in yanına defnedilmiştir (Başar, 2020: 271); (Uzunçarşılı, 1988: 341-344).

Kaynaklarda adil, anlayışlı, yürekli, korkusuz, etkin bir devlet adamı olmakla birlikte aynı zamanda çok katı ve sert biri olarak bahsedilen (Başar, 2020: 271), (Uzunçarşılı, 1988: 339) Musa Çelebi'nin Rumeli hükümdarlığı (1411-1413) 3 yıldan az sürmüştür.

7. YEDİNCİ BÖLÜM: MUSA ÇELEBİ DÖNEMİ MİMARİ ESERLER

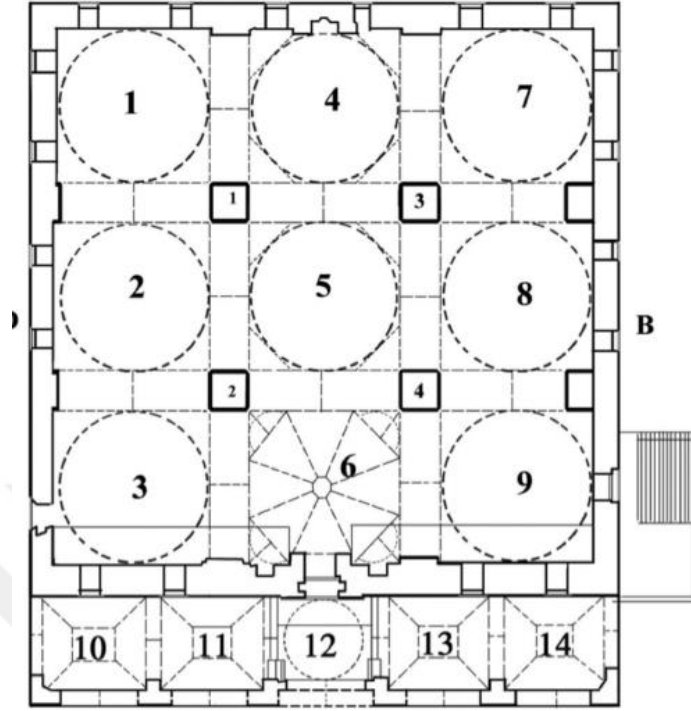
7.1. Edirne Eski Cami (H.805/M.1402-1403)

Edirne şehir merkezinde yer alan ve kaynaklarda Ulu Cami ile Cami-i Atik isimleriyle de anılan külliye şeklinde inşa edilen Eski Cami'nin yapımına, 805 H./M. 1402-1403 yıllarında Süleyman Çelebi tarafından başlanmış, Musa Çelebi döneminde yapımı devam ettirilmiş ve Mehmet Çelebi döneminde, 816 H./M. 1413 yılında tamamlanmıştır (Akçıl, 2012: 97). (Foto.24).

Külliyei oluşturan bedesten, medrese, muvakkithane ve sebilden günümüzde yalnızca cami ve bedesten mevcuttur (Gülyüz, 2020: 25). Eski cami Osmanlılardan günümüze ulaşmış en eski anıtsal eserlerden biri olması yanı sıra, şehrin sur duvarları dışında yapılmış ilk selatin camisi olma niteliği taşımaktadır. Osmanlı dönemi Türk mimarisinin çok üniteli camiler gurubundaki Edirne Eski Cami, dört kalın ayak üzerinde yükselmiş, kare plana sahiptir ve üstü dokuz kubbeyle örtülmüştür (Baysal, 2014: 17). Eski Cami plan şekli ile Selçukluların Ulu Cami türünün son basamağı olarak kabul edilmekle birlikte yine plan tipi olarak Filibe Muradiye, Sofya Mahmut Paşa camileri ile benzemektedir (Baysal, 2014: 17). (Foto.25).

Fotoğraf 24: Edirne Eski Cami (Ebru Nazlıcan Fırtın, 2024)

Fotoğraf 25: Eski Cami Planı (Ali Fuat Baysal, 2014 s. 17)

Mehmet Çelebi'nin Dimetoka'da 1420 yılında yaptırdığı camide Eski Cami planı farklı bir doğrultuda gelişim göstermiştir. Merkezde dört ayağa oturan bir tam kubbe, yanlarda dört yarım kubbeli planın ilk örneği ortaya çıkmıştır. Planda merkezde dört ayağa oturan bir ana kubbe, dört yanda birer beşik tonoz, köşelerde çapraz tonozlar bulunmaktadır. Beşik tonozların yarım kubbelere dönüşmesi tekniği bu yapıdan 21 yıl sonra 1441 Tire'deki Yeşil İmaret'te ilk kez kendini göstermiştir. Başka bir örnekle Eski Cami'de orta sahnı açtığımız fakat mihrap önü yarım kubbesini eklemeyen buradaki enine sahnı kaldırdığımız vakit de Üç Şerefeli Cami Planı ortaya çıkmaktadır. Üç Şerefeli'den de kubbesi 9 ayağa oturan Ahmet Paşa, 8 ayağa oturan Rüstem Paşa vasıtası ile Selimiye'ye ulaşılmıştır (Karamağaralı, 2006: 335-336). Bu bilgilerden anlaşılıyor ki Eski Cami mekân gelişimi konusunda da bir dönüm noktasıdır ve kendinden sonra yapılan yapılara örnek teşkil etmiştir.

Avlusu olmayan yapının üç ayrı giriş kapısı bulunmaktadır (Akçıl, 2012: 97). Tamamı düzgün kesme taştan inşa edilmiş yapının batı kapısının üzerinde yer alan kitabesinden mimari planını çizen Hacı Alâaddin, yapıyı inşa edenin ise Ömer

bin İbrahim olduğu öğrenilmektedir (Karamağaralı, 2006: 331-334).³¹ Kare planlı dokuz kubbeli yapı ortada dört kalın paye, yanlarda ise duvarlar içerisinde saklı ayaklar üstünde yükselen sivri kemerler mekânı üç sahn ve dokuz eşit alana bölmektedir ve hepsi kubbelerle örtülmüştür.

Osmanlı Türk mimarisinde mekân gelişimi olarak çok önemli bir yere sahip olan yapı, 49,5x49.5 m ölçülerinde kare planlı ve iç mekân toplam 2116 m²'dir (Osman, 1999: 61).³² Yan sahnlardaki kasnaklar dairevidir ve kemerlerden kasnağa pendentiflerle geçişler sağlanmıştır. Yan sahnlardan daha yüksek olan orta sahnlarda kasnaklar sekizgendir ve her kubbede farklı geçiş sistemleri kullanılmıştır (Gülyüz, 2020: 25). Mihrap önündeki kubbeye geçişler dilimli üçgenlerle, ortada mukarnaslı tromplar, harim giriş kapısı üzerindeki aydınlık fenerli sekiz dilimli kubbeye geçişler ise tromplarla sağlanmıştır. Orta kubbe dizisi yan kubbelerden daha yüksektir. Özellikle camilerde mekâna ışık sağlamak amacıyla cephe pencerelerine ek olarak kubbe kasnakları yükseltilerek pencereler açılmıştır (Foto.26).

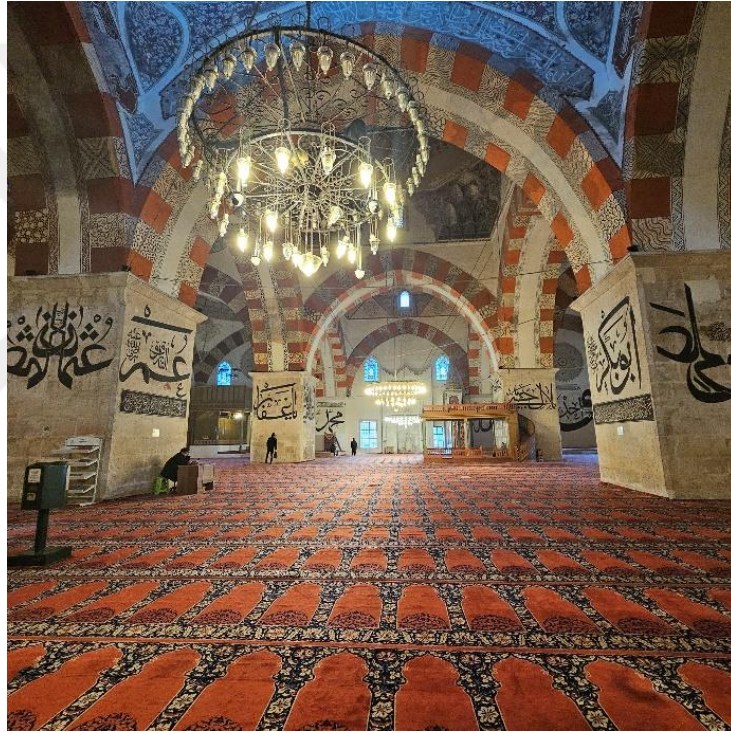

Fotoğraf 26: Edirne Eski Cami Kubbe Kasnağındaki Pencereler (Ebru Nazlıcan Fırtın, 2024)

³¹ Ayrıca Beyhan Karamağaralı, Sayın T. Gökbilgin ile başlayan ve ondan sonra neredeyse tüm kaynaklarda devam eden yapının mimarının “Konyalı”, inşa eden kişinin “Kalfa” olarak anılmasının kitabede yeri olmadığını belirtmektedir. Bk. (Karamağaralı, 2006: 331-334).

³² Eski Cami’de ortaya konan bu plan birçok yapıya ilham olduğu gibi farklı boyutlarda aynı şekilde uygulanmıştır. Cami plan açısından Selçukluların Ulu Cami plan tipinin son aşaması kabul edilmektedir. Bk. (Karamağaralı, 2006: 335).

Cami plan açısından Yıldırım Bayezid döneminde 1399 yılında yaptırılan Bursa Ulu Cami ile başlayan çok kubbeli plan tipinin farklı bir uygulamasıdır (Ayverdi, Yüksel, 1976: 50).³³ Bursa Ulu Cami ile kıyaslarsak Eski Cami’de kubbe çapı üç metre artmış, kubbeleri taşıyan ayak sayısı Bursa Ulu Cami’de 12 iken burada dörde düşmüş, buna bağlı olarak Bursa Ulu Cami’den daha ferah, geniş bir iç mekân elde edilmiştir (Ayverdi, Yüksel, 1976: 50-51). Bunun yanında benzerlikleri de mevcuttur. Bursa Ulu Cami’de olduğu gibi Eski Cami’de de yapının içi döneme özgü talik- sülüs celisi yazılar ile bezenmiştir (Foto.27).³⁴

Fotoğraf 27: Edirne Eski Cami Talik-Sülüs Celisi Yazılar (Ebru Nazlıcan Fırtın, 2024)

Kuzey cephesinde beş bölümlü son cemaat yeri bulunmaktadır. Yanlara göre daha yüksek orta birim kubbe ile yan dört birim ise aynalı tonoz ile örtülmüştür. Kesme taş ve tuğla malzeme ile yapılmış son cemaat yeri yapının genel görüntüsünden biraz farklıdır. Bu durum son cemaat yerinin yapıya sonradan eklediğini akla getirebilmektedir (Foto.28).

³³ Ayverdi Eski Cami planı için Bursa Ulu Cami’den yaklaşık 20 yıl sonra yapılmış olmasına rağmen inşaatının daha ilkel olduğundan bahsetmektedir. Bk. (Ayverdi, Yüksel, 1976: 50).

³⁴ Edirne Eski Cami yazılarının, Bursa Ulu Cami’nin yazılarının mertebesine erişemediğini de söylemektedir. Bk. (Ayverdi, Yüksel, 1976: 51).

Fotoğraf 28: Edirne Eski Cami Son Cemaat Yeri (Ebru Nazlıcan Fırtın, 2024)

Caminin iki adet minaresi mevcuttur. Kuzeydoğu köşesindeki yapıya bitişik olan tek şerefeli minare özgündür. Bu minareye merdivenle çıkılmakla birlikte diğerine göre daha sade ve kısadır (Foto.29). Kuzeybatıda camiden bağımsız yükselen iki şerefeli minare ise II. Murad döneminde 1421-1451 sonradan yapıya ilave edildiği bilinmektedir (Baysal, 2014: 18). Bu minare kare planlı bir kaideye sahiptir ve daha süslüdür. Minare kare planlı kaidesinin batı yüzündeki çeşmesi ile cami emsalleri içinde taktır (Ayverdi, 1972: 152). (Foto.30).

Fotoğraf 29: Edirne Eski Cami Kuzeydoğu Köşesindeki Minare (Ebru Nazlıcan Fırtın, 2024)

Fotoğraf 30: Edirne Eski Cami Kuzeybatısındaki Minare ve Kaidesindeki Çeşmesi (Ebru Nazlıcan Fırtın, 2024)

Yapının kuzeydoğu cephesinde bugün Turizm Danışma Ofisi olarak kullanılan sebil yer almaktadır. Eskiden abdest almak için çeşmelerinden sıcak suların aktığı bilinen abdesthane hemen bu bölüme bitişiktir (Bâdî, 2014: 98). (Foto.31). Avlusu olmayan caminin harime girişi sağlayan taç kapısıyla toplam üç kapısı bulunmaktadır. Doğu yönünde olan kapının pencereden bozma olduğu bilinmektedir (Tosyavizade, 1999: 63; Akçıl, 2012: 97). (Foto.32).

Fotoğraf 31: Edirne Eski Cami Eski Sebil (Bugün Turizm Danışma Ofisi) (Ebru Nazlıcan Fırtın, 2024)

Fotoğraf 32: Edirne Eski Cami Doğu Yönündeki Kapı (Ebru Nazlıcan Fırtın, 2024)

Kuzey cephede yer alan taç kapı mermerden olup silmeli çerçeve ve sivri kemerden meydana gelmektedir. Alınlığın sadeliğine nazaran kavsarasında dört sıra mukarnas dizisi salkım şeklinde aşağı inmektedir. Taç kapı yanlarında da nişler içinde mukarnaslı kavsaralar girişi süslemektedir (Foto.33). Diğer iki kapıdan³⁵ doğudaki sade olup, batıdaki kırmızı beyaz mermerlerle süslenerek yapılmıştır (Karamağaralı, 2006: 332; Gülyüz, 2020: 26).

Fotoğraf 33: Edirne Eski Cami Taç Kapısı (Ebru Nazlıcan Fırtın, 2024)

³⁵ Bu kapılardan biri Kuyumcular çarşısına açılmaktadır ve sokağa merdivenlerle inilmektedir.

Harimin kible duvarı ortasındaki mermer mihrap duvardan taşkın dikkörtgen formlu olup taç kısmıyla birlikte güney duvarının üst sıra pencerelerine kadar yükselmektedir. Mihrabın kavsarası altı sıra mukarnas süslemelidir ve içinde küçük ikinci bir mihrap daha yer almaktadır. Genel olarak mihrap sade görünümündedir (Foto.34).

Fotoğraf 34: Edirne Eski Cami Mihrap (Ebru Nazlıcan Firtın, 2024)

Mihrabın batısında mermer minber yer almaktadır. Mihrabın bugünkü sadeliğine karşılık minber girişinden aynalıklarına, basamaklarından kürsü altındaki panolarına ve bordürlerine kadar zengin bir süsleme repertuarına sahiptir (Foto.35).

Fotoğraf 35: Edirne Eski Cami Minber (Ebru Nazlıcan Firtın, 2024)

Geometrik ve bitkisel bezemelerle doldurulmuş olan kürsü altındaki dikdörtgen panolar, merkezinde altı köşeli bir yıldızın yer aldığı, dikey ekseninde dört tam ve iki yarım olarak yerleştirilmiş 18 dilimli madalyonlardan oluşmaktadır. Panoların dekorasyonu minberin iki cephesinde de aynı olup yalnızca bordürleri farklıdır (Foto.36).

Fotoğraf 36: Edirne Eski Cami Minber Detay (Ebru Nazlıcan Fırtın, 2024)

Günümüzde bu yan yüzeylerdeki oyma tekniği ile yapılan geometrik bezeklerle renklendirildiği görülmektedir. Yüzeyde bulunan bu renklerin orijinalinde olmayıp sonradan yapıldığı düşünülmektedir. Yapıya sonradan ilave edilen hünkâr mahfili (Foto.37) ve müezzin mahfilinin (Foto.38) bezemelerindeki renklerin benzerlik göstermesi bu fikri güçlendirmektedir.

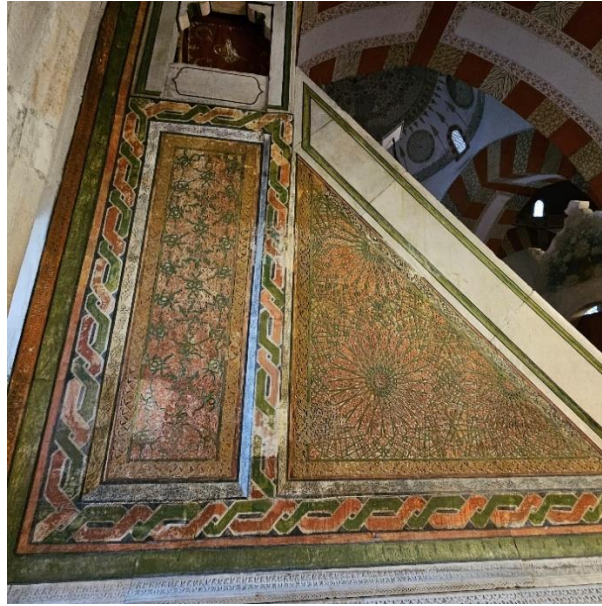

Fotoğraf 37: Edirne Eski Cami Hünkâr Mahfili (Ebru Nazlıcan Fırtın, 2024)

Fotoğraf 38: Edirne Eski Cami Müezzin Mahfili (Ebru Nazlıcan Fırtın, 2024)

Üçgen aynalıkların süsleme repertuarının odak noktasında 24 kollu yıldızlar yer almaktadır. Ortasında bir rozet yer alan bu yıldızların kollarından yatay ve dikeyde uzatılan çizgilerle merkezinde altı kollu yıldızların yer aldığı bir sekizgenler oluşturulmuştur. Bir tam ve iki yarım olarak yerleştirilen 24 kollu yıldızların arasındaki zemin rumi şeklinde stilize kıvrımlarla doldurulmuştur. Aynalığın dik ve yatay eksenleri birbirine dolanan iki ayrı rumi frizinden meydana gelen bir bordürle çevrelenmiştir (Foto.39).

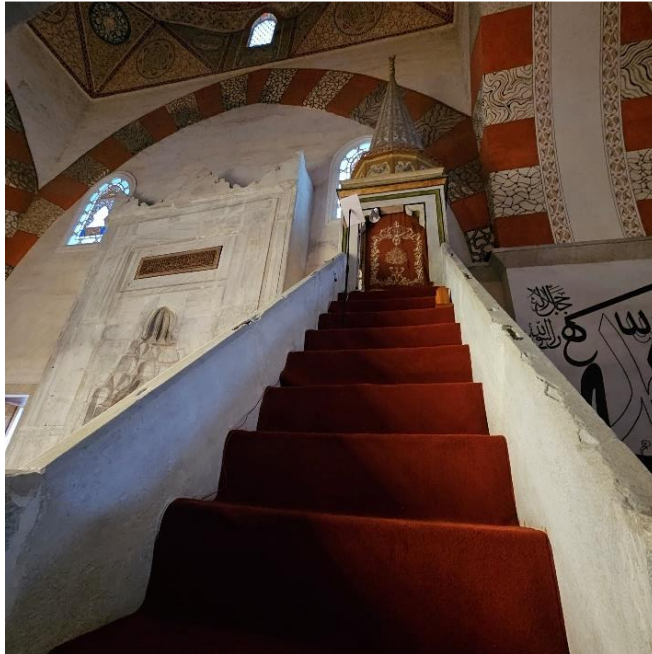

Fotoğraf 39: Edirne Eski Cami Minber Detay (Ebru Nazlıcan Fırtın, 2024)

Minberin 10 basamağının yüzeyi de birbirinden farklı, yüksek kabartma tekniğinde geometrik geçmeler ve bitkisel motiflerle süslenmiştir (Özbek, 1999: 369-374). (Foto.40).³⁶ Bugün basamaklar halı ile örtülüdür (Foto.41).

Fotoğraf 40: Edirne Eski Cami Minber Basamakları (A. Fuat Baysal, 2014, s. 67)

Fotoğraf 41: Edirne Eski Cami Minber Basamakları (Ebru Nazlıcan Fırtın, 2024)

³⁶ Günümüzde halı kaplı olan minber basamaklarının süsleme repertuarı Y. Özbek'in çizim ve fotoğraflarından yararlanılarak tespit edilmiştir. Bk. (Özbek, 1999: 369-374).

Minber kapısı üstündeki taç bölümünde, kıvrık dallardan meydana gelen bir zemin üzerinde üstte kûfi altta sülüs hatla yazılmış “Murad Han’ın oğlu Bayezid’in oğlu Sultanu’l-azam Mehmed’in zamanında yapılmıştır” kitabesi yer almaktadır (Foto.42).

Fotoğraf 42: Edirne Eski Cami Minber Kapısı Üzerinde Bulunan Kitabe (Ebru Nazlıcan Fırtın, 2024)

Mihrabın sağ tarafındaki duvarda Kâbe’den getirildiğine inanılan bir taş bulunmaktadır (Foto.43). Halk tarafından dilek taşı olarak da adlandırılan bu taş, mübarek gün ve gecelerde ziyaret edilmektedir. II. Murat tarafından Edirne’ye davet edilen ve anısına saygıdan bir daha kullanılmayan Hacı Bayrâm-ı Velî’ye ait vaaz kürsüsü de bugün de yerini ve önemini korumaktadır (Karamağaralı, 2006: 335; Akçıl, 2012: 97; Tosyavizade, 1999: 63). Abdurrahman Hibri eserinde camiden, halk nazarında duaların karşılık bulduğu kutsal bir ziyaretgâh olarak bahsetmiştir (Hibri, 1996: 25).

Fotoğraf 43: Edirne Eski Cami Mihrap Yan Yüzeyinde Bulunan Kâbe Taşı (Ebru Nazlıcan Firtın, 2024)

Yapıya ait edirnekârî bezeli ahşap kadınlar mahfili 1020 H./M.1612’de, hünkâr mahfili ile müezzin mahfili de 1762’de sonradan ilave edilmiştir. Kadınlar mahfilini Filibeli Ramazan Ağa adında biri yaptırmıştır (Tosyavizade, 2013: 51).³⁷

Caminin taç kapısı üzerinde yer alan sülüs hatlı Arapça bani kitabesi şu şekildedir (Foto.44):

- (1) Kâle’n-nebiyyü aleyhi’s-selâm mer benâ li’l-lahi mesciden bena’l-lah behu beyten fi’l –cenneti emere bi-imareti hâze’l-camii’ş-şerif es-sultanu’l müeyyed el-mücahid
- (2) El mırabıtu’l liva mansur kahiru’l-a’dâ nasiru’l –adl ve’l-ihsan alâ ehli’d-dünya es-sultan ibn essultan gıyâsu’d-dünya ve’d-din Muhammed ibn Bayezid Han halleda’l-lahu sultanuhu ve avzaha ala’l-âlemin burhanehu fi muntasafi Şevval sene sitte ve aşare ve semanemie. (Baysal, 2014: 20).

³⁷ Ayrıca hünkâr mahfili Osmanlı padişahı Sultan III. Mustafa tarafından sonradan yapıya eklenmiştir. (Tosyavizade, 2013: 51).

Fotoğraf 44: Edirne Eski Cami Taç Kapısı Üzerinde Bulunan Kitabe (Ebru Nazlıcan Fırtın, 2024)

Kitabenin Türkçesi şöyledir:

Peygamber söyledi: “Her kim Allah için mescit yaparsa, Allah da onlara cennette öyle bir ev yapar. Bu camii şerifin yapılmasını Sultan müeyyed, mücahid, murabıt, Allah’ın yardımı ile liva sahibi olmuş; düşmanları kahreden, dünya ehline adalet ve iyilik dağıtan; Sultanoğlu Sultan Gıyasu’d-dünya ve’d-Din Mehmed b. Bayezid Han –Allah onun sultanlığını bakî kılsın ve iki cihanda tanıtsın- 816 yılının Şevval ayının ortalarında emretti”. (Karamağaralı, 2006: 333).

Kitabede bahsedilen “Gıyasu’d-dünya ve’d-Din” unvanı Osmanlı padişahlarından yalnızca Sultan Mehmet Çelebi için kullanılmıştır. Dünyanın ve dinin koruyucusu anlamındaki bu tabir, Sultan Mehmet Çelebi ile ilgili bazı kitabe ve sikkelerde de karşımıza çıkmaktadır (Karamağaralı, 2006: 333).

Caminin batı kapısı üzerinde yer alan mimar kitabesi sülüs hatla yazılmış olup şöyledir (Foto.45):

(1) Kale’n-nebiyyi aleyhi’s-selam izâ raeytumu’r-recul yeteahedu’l-mescid

- (2) fe'şhedû lehu bi'l-iman tasaddâ bi-imareti haze'l-camii'l aziz mimaren
 (3) hasbünâ iftiharu's-suduru el Hac Alâu'd-din dâme izzehu'l-amil Ömer
 ibn İbrahim. (Demiriz, 1979: 471).

Fotoğraf 45: Edirne Eski Cami Batı Kapısı Üzerinde Bulunan Mimar Kitabesi (Ebru Nazlıcan Fırtın, 2024)

Kitabenin Türkçesi şöyledir:

Peygamber söyledi; “*Bir kimsenin mescidlerin yapılmasını üzerine aldığı görürseniz, onun mü'min olduğuna tanıklık edin. Gönüllerin iftiharı, Hacı Alâeddin başladı -Allah onun kıymetini daim etsin- âmili İbrahim oğlu usta Ömer bin İbrahim'dir.*” (Baysal, 2014: 22).

Kitabeden anlaşıldığına göre caminin mimari planını çizen Hacı Alâeddin, bu plana göre yapıyı inşa eden Ömer bin İbrahim'dir (Karamağaralı, 2006. 334). Caminin avlu girişi üzerinde iki adet farklı tamir kitabeleri mevcuttur (Foto.46).

Fotoğraf 46: Edirne Eski Cami Avlu Giriş Kapısı Üzerinde Bulunan 1166/1752 ve 1282/1865 Tarihli Tamir Kitabeleri (Ebru Nazlıcan Fırtın, 2024)

Eski Cami'nin inşasına Emir Süleyman zamanında H.805/M.1403-1404 yılları arasında başlandığı, Musa Çelebi ve İsa Çelebi tarafından devam ettirildiği ve Mehmet Çelebi tarafından H.816/M.1414'te tamamlandığı bilinmektedir (Peremeci, 1939: 51). Belli dönemlerde onarım ve tamiratlar geçiren yapının özellikle 18. Yüzyılda doğal afetlere bağlı büyük onarımlardan geçtiği bilinmektedir (Baysal, 2014: 32).

7.2. Edirne Eski Cami Medresesi ()

Kaynaklarda Cami-i Atık Medresesi, Cami Ardı Medresesi, Yıldırım Hanoğlu Medresesi (Efendi, 2014: 201; Tosyavizade, 2013: 51; Peremeci, 1939: 115; Peremeci, 1999: 64), Musa Çelebi Medresesi (Çelebi, 2006: 579) isimleri ile bilinen yapı, Musa Çelebi tarafından inşa ettirilmiştir (Efendi, 2014: 201; aynı yazar, 2014: 985; Tosyavizade, 2013: 51; Peremeci, 1939: 13, 115; aynı yazar, 1999: 64). Günümüze ulaşmayan yapının çarşı içindeki Hurdacılar Sokağı'nda olduğu anlaşılmaktadır (Efendi, 2014: 201).

7.3. Edirne Saray Surları ()

I. Murat'ın 1361 de Edirne'yi fethi ardından Edirne Sarayı (Saray-ı Atik)'i inşa ettirmiştir. Yapı günümüzde mevcut değildir. Edirne Eski Saray'ı 1411-1413 yılları arasında Musa Çelebi'nin hükümet merkezi olmuştur. Musa Çelebi tarafından genişletilen sarayın beden ve burçları taştan, kale gibi büyük bir yapıya dönüştürdüğü bilinmektedir. Dörtgen şeklindeki bu surun büyüklüğü çevresi 5000 adım olup duvar yüksekliği 20 arşındır. Bir padişahlar nazargâhı olan yapının kuzey yönünde demir bir taç kapı yer almaktaydı (Çelebi, 2006: 591).

7.4. Edirne Sultan Musa Çeşmesi (1411-1413)

Kaynaklar Musa Çelebi'nin Edirne'de bir çeşme yaptırdığından bahsetmektedir (Çelebi, 2006: 598). Günümüze ulaşmayan yapının inşa tarihi ve mimarisi hakkında bilgi bulunmamaktadır. Kaynaklardan anlaşıldığına göre Musa Çelebi'nin 1411-1413 yıllarında Edirne'deki hükümdarlığı sırasında inşa edilmiş olmalıdır.

7.5. Edirne Şeyh Bedreddin Zaviyesi ()

Musa Çelebi'nin Kazasker tayin ettiği Simavna kadısı oğlu Şeyh Bedreddin'in Edirne'de (Dindar, 1992: 333) bir zaviyesinin bulunduğu bilinmektedir. Şeyh Bedreddin'in vakfın mütevellisinin kendisine, sonrasında oğluna, onun ardından zaviyeye şeyh olanlara verilmesi şartıyla, Balaban Mescidi'ne bitişik 350 akçe geliri olan 35 evlek yerin mukataasıyla birlikte Tunca Nehri kenarında 1600 akçe gelir getiren bahçelik bir arsayı zaviyesine vakfettiği H.815/M.1412-13 tarihli vakfiyeden anlaşılmaktadır (Gökbilgin, 1952: 199).

Günümüze ulaşmayan yapının inşa tarihi ve mimarisi hakkında bilgi bulunmamaktadır. Fakat tarihi kaynaklar incelendiğinde Bedreddin Simavî'nin "şeyh" makamına vardığı H. 808/M. 1405³⁸ senesiyle vakfiyenin düzenlendiği 1412-

³⁸ Kaynaklardan Bedreddin Mahmud'un Timur ile Tebriz'de Timur'un otağında görüştüğüünü öğrenmekteyiz. Bu görüşme Timur'un Anadolu'ya girmesinden az önce olabileceği gibi kuvvetle muhtemel Timur'un kendi memleketine dönüşü sırasında yaşanmıştır. Ancak bu görüşme her halükârda 1402-1403 yılları arasında gerçekleşmiştir. Bu süre zarfında mürit konumundaki Bedreddin Mahmud, Ahlatlı Şeyh Seyyid Hüseyin'in 1405 yılında vefat etmesi üzerine tekkenin başına geçerek şeyh olmuştur. Ancak Kahire'deki diğer şeyhlerle arası açıldığından tekkenin başında yalnızca 6 ay kalmış memleketi Edirne'ye dönmeye karar vermiştir. Buradan önce Filistin, Şam ve Halep üzerinden

13 senelerinde, kuvvetle muhtemel Musa Çelebi devrinde yapılmıştır.

Zaviyenin kurucusu Şeyh Bedreddin Mahmud, Edirneli olup yaşadığı dönemin en önemli fıkıh ve tasavvuf adamlarından biri olarak kabul edilmektedir. 1411-1413 yılları arasında Musa Çelebi'nin Kazaskerliğini yapmış olan Şeyh Bedreddin, Mehmet Çelebi'nin tek başına tahta geçmesinin ardından 1413'te İznik'e sürülmüştür. 1416'da gizlice Rumeli'ye geçen ve burada dini ve siyasi alt yapısı olan bir isyan başlatan Şeyh Bedreddin, 1420'de yakalanarak Serez'de çarşısında idam edilmiştir (Dindar, 1992: 332-333; Kaygusuz, 2005: 47, 94, 98-99, 141-142).

7.6. Karaferye Musa Çelebi Cami ()

Bugün Yunanistan sınırları içinde bulunan Karaferye Selanik'in batısında Vermio Dağı yamaçlarında yer alan bir şehirdir (Halaçoğlu, 2020: 1112). Şehir 1372'de II. Çirmen veya Meriç Muharebesiyle, Gazi Evrenos Bey ve Hayreddin Paşa tarafından fethedilmiştir (Uzunçarşılı, 1988: 171- 172; Gülyüz, 2020: 28).

Kaynaklarda Emir Süleyman'ın şehri 1403'te Bizans'a iade ettiğine dair bilgiler bulunmakla birlikte, Tesalya'ya ait H.859/M.1455 tarihli Tahrir Defteri, Karaferye'nin H.794/M.1392'den itibaren kesintisiz bir şekilde Osmanlı elinde bulunduğunu göstermektedir (Kiel, Gara, 2001: 392). Evliya Çelebi burada biri Musa Çelebi'nin ismini taşıyan 16 cami bulunduğundan bahsetmektedir. Evliya Çelebi'ye göre yapı kiliseden camiye tahvil edilmiştir (Çelebi, 2011: 179; Ayverdi, 2000: 249). Neval Konuk'un kaynaklardan aktardığı bilgiye göre bazı araştırmacılar Musa Çelebi Camii'nin Aziz Palvus Kilisesinden tahvil edildiğini düşündürmektedir (Konuk, 2010: 250). Tahrir defterlerinde bu isimde bir esere rast gelinmediğini aktaran Eleni Gara ve Machiel Kiel'e göre caminin diğer adı Baba Tekke Camii'dir. Çünkü Baba Tekke Camii kiliseden devşirme bir yapıdır (Kiel, Gara, 2001: 393). Oysaki İ. H. Danişmend Yıldırım Bayezid'in Karaferye'de bir cami yaptırdığı sırada Amphissa/Salona Piskoposunun bizzat gelerek padişahı Yunanistan'ı işgal etmeye davet ettiğini aktarmaktadır (Danişmend, 1971: 111; Ayverdi, 2000: 250). Bu bilgi Yıldırım Bayezid'in burada yeni bir cami

Konya'ya oradan da Tire, Sakız, İzmir, Kütahya, Bursa ve Gelibolu üzerinden Edirne'ye gelmiştir. Bk. (Kaygusuz, 2005: 73-90).

yaptırdığının göstergesidir. İ.H. Danişmend kaynak belirtmediğinden kesin bir yargıya varamayız fakat bu bilgi bize cami yapımının Yıldırım Bayezid tarafından başlatılmış oğlu Musa Çelebi'nin tamamlamış olabileceği, Evliya Çelebi'nin yapının tahvil edilmesi konusunda yanılmış olabileceğini düşündürmektedir (Ayverdi, 2000: 250).

Tarihi örnekler incelendiğinde Musa Çelebi Camii'nin kiliseden camiye çevrilmesi fikri kuvvetle muhtemeldir. Günümüzde mevcut olmayan yapı, Musa Çelebi'nin bölge hâkimiyetini ele geçirdiği 1411-1413 yılları arasındaki bir tarihte camiye çevrilmiş olmalıdır.

7.7. Ferecik Musa Çelebi Camii ()

Bugün Yunanistan sınırları içinde yer alan Ferecik Dimetoka-Dedeâğaç yolu üzerinde Dedeâğaç'ın kuzeyinde bulunan bir kasabadır. Osmanlı Dönemi'nde İstanbul'dan Adriyatik'e Via Egnatia olarak adlandırılan güzergâh üzerindeki önemli bir konaklama noktası olduğu anlaşılmaktadır (Kiel, Gara, 2001: 372). Feres olarak da anılan kasabada Ferecik Musa Çelebi Camii'nin varlığını Evliya Çelebi'den öğrenmekteyiz (Çelebi, 2011: 74). Yapım tarihi tespit edilemeyen Ferecik Musa Çelebi Cami, 1411-1413 yılları arasındaki bir dönemde inşa edilmiş olmalıdır. Günümüze ulaşamayan yapının mimari özellikleri bilinmemektedir.

7.8. Çırpan Musa Çelebi Hamamı ()

Bulgaristan'ın güneyinde Eski Zağra'ya bağlı yer olan Çırpan'ın stratejik olarak önemli olduğu bilinmektedir. Kasabayı fetheden Musa Çelebi'nin burada basık bir hamam yaptırdığı Evliya Çelebi'den öğrenilmektedir (Çelebi, 2011: 149). Kesin inşa tarihi bilinmeyen Çırpan Musa Çelebi Hamamı, Musa Çelebi'nin bölgenin hâkimiyetini ele geçirdiği 1411-1413 yılları arasında inşa edilmiş olmalıdır. Günümüze ulaşamayan hamamın mimari özellikleri bilinmemektedir.

8. SEKİZİNCİ BÖLÜM: MEHMET ÇELEBİ DÖNEMİ VE KÜLTÜR SANAT ORTAMI

Yıldırım Bayezid'in cariyesi Devlet Hatun'dan olma oğlu Mehmet Çelebi H.788- 89/M.1386-87 yıllarında doğmuştur (İnalcık, 2003: 391; İnalcık, 2009: 116; İnalcık, 2010: 121).³⁹ Çelebi sözcüğünün Yunanca 'krytsez (genç efendi)' sözcüğünden dilimize kırışçi olarak geçtiği de ileri sürülmüştür. Mehmet, genç yaşta taht mücadelesinde bulunduğundan kendisine Yunanlılar tarafından "Kırışçi" denilmiştir (İnalcık, 2003: 391; aynı yazar, 2010: 121). Yine kardeşi Musa Çelebi'yi yay kırışi ile boğdurduğundan dolayı Mehmet'in böyle anıldığı söylentiler arasındadır. Ayrıca fiziksel olarak güreşçi görünümde olması nedeniyle de "Güreşçi" denilmiş, zamanla bu kelime "Kırışçi" şekline dönüşmüştür (Danişmend, 1971: 168).

Mehmet Çelebi, babası Yıldırım Bayezid tarafından H.801/M.1399'da Eretna devletinin yönetimindeki Amasya, Tokat, Sivas ve Ankara'yı kapsayan bölgeyi fetih için gönderilmiştir. Burayı ele geçiren Çelebi Mehmet, bölgeye Sancak Beyi⁴⁰ atanmıştır. Fetret döneminde Süleyman Çelebi ve Musa Çelebi Rumeli denetimini sağlarken Çelebi Mehmet Tokat, Amasya, Bursa da hâkimiyet sürmüştür (İnalcık, 2003: 391; İnalcık, 2010, s. 121).

Mücadelelerle geçen yaşamına karşılık Mehmet Çelebi döneminde ilim ve kültür faaliyetleri dini merkezler etrafında toplanmıştı. Bu dönemde ilmi faaliyetler, eğitim merkezleri olan medreseler tarafından yerine getiriliyordu. Özellikle inşa edilen camiler yanında medrese ve imaret yaptırmak yaygındı. Eğitim faaliyetleri dönemin büyük şehirlerinde yaygın olarak yerleşmişti. Bursa, İznik, Amasya ve Edirne bu şehirlerin başında geliyordu.

³⁹ Bazı kaynaklar Mehmet Çelebi'in annesinin Germiyanolu Süleymanşah'ın kızı Devlet Hatun olduğunu söylese de Bk. (Danişmend, 1971: 84). Yapılan araştırmalar böyle olmadığını ortaya koymuştur. Muhtemelen bu kadın Yıldırım Bayezid'in cariyesi olup bilinenin aksine Germiyanlı Süleymanşah'ın kızı değildir. Bk. (İnalcık, 2003: 391).

⁴⁰ Osmanlı Şehzadelerinin, belli bir yaşa kadar sancaklara gönderilmesi adettir. Şehzadeler, sancakbeyi olup sancağı yönetirlerdi. Eğer yaşı uygun değilse Padişah tarafından tayin edilen "Lala" bu görevi yapardı. Ayrıca şehzade eğitimi lalanın diğer göreviydi. Bk. (Taşköprizade, 1395: 40; Kazıcı, 2003: 47).

İlk medrese Orhan Gazi tarafından kurulmuş ve sonrasında birçok kentte medreseler yapılmıştır. Mehmet Çelebi döneminde Bursa'da Bayezid Paşa Medresesi ve Yeşil Cami yanında inşa edilen Yeşil Medrese (Bursa Sultaniyesi) dikkat çekmektedir (Halaçoğlu, 1993: 411).

Mehmet Çelebi hayatı mücadelelerle geçmiş olmasına rağmen imar faaliyetlerine de önem vermiştir. Mehmet Çelebi'nin yaptırdığı eserlerin en göz kamaştırıcısı Bursa'da Hacı İvaz Paşa'nın projesini çizdiği ve Mehmet Çelebi adına yaptırdığı Yeşil Cami ile Yeşil Türbe'dir. H.822/M.1419'da yapımına başlanan H.827/M.1424'te tamamlanan Yeşil Cami, namını zengin bezemelerinden almaktadır. Burada padişah için bir mahfil ve maiyeti için de odalar inşa edilmiştir. Bu imareten günümüze cami yanında bir medrese, türbe ve hamam kalabilmiştir (Neşrî, 1989: 70; Müneccimbaşı, 1996: 188; Diez, 816; Solakzade, 1989: 181; Paşa, 1925: 68; Atıl, 1999: 449; Cezar, 2010: 265). Yeşil Cami yanına adet olduğu üzere bir medrese inşa edilmiştir. Bu yapı Edirne'de gelişen ilim faaliyetleri neticesinde geri planda kalan Bursa'nın tekrar canlanmasına olanak sağlamıştır (Baltacı, 1976: 491-492).

Sultan Mehmet Çelebi kendisi öldüğünde defnedilmesi için Yeşil Cami'nin kible tarafında bir de türbe yaptırmıştır. Bu yapı da Yeşil Türbe olarak bilinmektedir. Yapının içerisi ve dışı çinilerle donatılmıştır. Harim kapısı üzerinde, "Bu, merhum Said Şehid, Sultan Murad oğlu Sultan Bayezid oğlu Mehmed'in türbesidir. Cemaziye'l-Evvel 824 yılında vefat etti." yazılıdır. Ayrıca türbe kapısında Sultan Mehmet, vezir Hacı İvaz Paşa ve mimar Tebrizli Hacı Ali'nin isimleri de yer almaktadır (Beşbaş, Denizli, 1983: 294-295). Mehmet Çelebi'nin sağlığında türbenin yapımı tamamlanmıştır. Sultan Mehmet Çelebi'nin Bursa'da inşa ettirdiği bu yapılara vakıf tayin ettiği bilinmektedir (Müneccimbaşı, 1996: 188; İncik, 2010: 130).

Mehmet Çelebi'nin Bursa Yeşil Cami inşası için 3 iş yılı, 50.000 duka altın harcadığı bilinmektedir. Klasik bir üsluba sahip olmayan Yeşil Cami, beyaz mermerden bir temel üzerine oturtulmuştur. Yeşil Caminin içinde Ege ve Asya adalarından çeşitli renkli mermerler kullanılmıştır. İran'ın şeffaf porseleninden yapıldığı bilinen kubbesi Timur'un Semerkant'taki sarayını andırmaktadır

(Lamartine, 1991: 180). Mehmet Çelebi'ye bu sanatsever kişiliğinden, zevk sahibi olmasından ve naifliğinden sebep kendisine Çelebi unvanının verildiği de söylenmiştir (Hammer, 1992: 149). Mehmet Çelebi devrinin siyasal bütünlüğü ile devletin ebediyetine duyulan gereksinimin beddua içeren ifadelerle yapının tabhanelerindeki duvarlar çinilerine yansıdığı görülmektedir. Burada “imaretin ebedi devamı ile sahibinin düşmana karşı galibiyetini engelleyen ve devletin ebedi olmamasını isteyen olursa dünyada kahrolması için” beddua edilmektedir. Bursa Orhan Camii, Karamanoğlu tarafından tahrip edilince, Mehmet Çelebi yapıyı baş veziri Bayezid Paşa'ya onartmıştır (Tüfekçioğlu, 2016: 113).

İlim faaliyetleri merkezi olan Edirne şehri de başkent olma nedeniyle imar faaliyetlerinden geri kalmamıştır. Emir Süleyman tarafından temelleri atılan ve Musa Çelebi döneminde devam ettirilen Edirne Eski Cami de Mehmet Çelebi emriyle tamamlanmıştır. Bedesten ise yapıya vakıf olarak inşa edilmiştir (Paşa, 1925: 74).

Edirne gibi diğer şehirler de imar faaliyetlerinden nasiplenmiştir. Vezir-i azam Çandarlı İbrahim Paşa, İznik'te bir imaret yaptırmış ve yapı için Orhan Gazi kazasının Ferraşbalı ve Akköy köylerini vakıf yaptırmıştır (Aktepe, 1993: 213). Amasya Merzifon Medresesi de Mehmet Çelebi'nin yaptırdığı önemli eserlerdendir. Medresenin Mimarı İbn Mehmed isminde bir kişi olup, Umur Bey tarafından H. 817/M. 1414-1415 yıllarında imar edilmiştir (Baltacı, 1976: 180-181).

Timur'un ardından Anadolu'ya gelen Tatarlar, Mehmet Çelebi'nin emriyle Konuş (Pazarcık-Tatar Pazarcığı)'a iskân edilmişti. Tatarların başı Minnet Bey oğlu, burada bir kale, kervansaray ve mektep yaptırmıştır (Hammer, 1992: 133).

Mehmet Çelebi dedesi I. Murad Hüdavendigâr'ın başlattığı, babası Yıldırım Bayezid'in yarım bıraktığı Bursa'daki camiyi de bu dönemde tamamlamıştır (Osmanlı Ansiklopedisi, 31). Bunlar haricinde Mehmet Çelebi Amasya'da erken yaşta ölen oğlu Kasım için H.813/M. 1410 yılında bir türbe, Merzifon'da iki hamam ve iki cami yaptırmıştır (Demir, 2006: 65).

İlk defa Mehmet Çelebi döneminde Anadolu-Suriye yolu ile Mekke ve Medine’de ihtiyaç sahiplerine verilmek için Surre⁴¹ adıyla bir miktar altın akçe Haremeyn’e gönderilmiştir. Bu iş için görevlendirilen kişi, Padişahın mektubuyla bu Surre-i Hümayun’u Mekke Şerifi’ne teslim ederdi. Surre alaylarını ilk kez kimin gönderdiği konusunda kesin bilgi bulunmamakla birlikte bu kişinin Mehmet Çelebi olduğu görüşü kuvvetle muhtemeldir (Hammer, 1992: 149; Neşrî, 1957: 70; Solakzade, 1989: 188). Ancak Mehmet Çelebi’nin başlattığı Surre olayı, devamlı ve resmi değildir. Haremeyn’e bir saygı ifadesi olarak gönderilmiştir. Mehmet Çelebi, iki kez Surre göndermiş, ilkinin H.816/M.1413’te 14.000 altın olarak; ikincisini 824 H./M.1421’de Edirne’den göndermiştir (Atalar, 1999: 11-12). Ayrıca Mehmet Çelebi’nin kendi mülkünden Medine şehrinde vakıflar kurduğu da anlaşılmaktadır (Neşrî, 1957: 70). Bunlardan başka Mehmet Çelebi’nin her Cuma ihtiyaç sahiplerine para dağıttığı ve muhtaçlara yemek verdiği bilinmektedir (Neşrî, 1957: 70; Solakzade, 1989: 188).

Mehmet Çelebi devrinin en mühim olaylarından biri de Şeyh Bedreddin ile taraflarının çıkardıkları ayaklanmadır. Çelebi Mehmet bu isyanı vakit kaybetmeden bastırmıştır. Bu isyan tek yönlü bir hadise olmayıp dini, siyasi ve sosyal tarafları olan büyük bir ayaklanmadır (Cezar, 2010: 253).

Mehmet Çelebi’nin üç eşinin adı tespit edilmiştir. Biri kuvvetle muhtemel II. Murat’ın annesi olan Dulkadiroğlu Suli Bey’in kızı Emine Hatun’dur. Amasyalı bir paşanın kızı olan Şehzade Hatun ve Kumru Hatun diğer eşleridir (Sakaoğlu, 2015: 70).

Beyaz yüzlü, kara gözlü, kara ve çatık kaşlı, sık sakallı, açık alınlı, geniş omuzlu, orta boylu, uzun kollu ve güler yüzlü (Uzunçarşılı, 505) şirin sözlü, nazik huylu, hoş simalı, akıllı ve bilgili, sabırlı, gayretli, heybetli (Solakzade, 1989: 169), azimli, faziletli, metanetli, güvenilir, siyaseti bilen, programlı hareket eden, tehlikelere tedbirli davranan cömert, sevilen bir padişahı. Osmanlının ikinci kurucusu Mehmet Çelebi’nin kızıl atlas üzerine altın süslemeli kaftan giydiği,

⁴¹ Sözcük olarak para kesesi anlamına gelen surra’nın halk dilinde sürre şeklinde yanlış kullanıldığı kaynaklarda geçmektedir. Büyüklerin küçükler verdikleri para keselerine verilen isim ise de aslında her yıl Recep ayında Mekke ve Medinedeki Şeriflere, Seyidlere, ulema ve ihtiyaç sahiplerine gösterişli bir törenle Haremeyni Şerif’e gönderilen paraya önder olmuştur. Bk. (Cezar, 2010: 251).

cariyeleri olduğu, ak ve kara hadımlara saray içinde görevler verdiği kaynaklarda geçmektedir (Sakaoğlu, 2015: 70; Taneri, 1997: 2). Kaynaklarda Mehmet Çelebi'nin ölüm sebebi olarak nüzul-beyin kanaması (Aşıkpaşazâde, 1992: 80; Neşrî, 1989: 70; Solakzade, 1989: 185; Uzunçarşılı, 1988: 373), damla(gut) hastalığı (Kantemir, 1979: 82), dizanteri (Lamartine, 1991: 179) gibi farklı nedenler gösterilmiştir. Eğlence amaçlı av merasimi düzenlediği bilinen Mehmet Çelebi'nin, devlet erkânı ile sürek avında iken atının ayağının bir çukura denk gelmesi sonucu nüzul-beyin kanaması sonucu atından düştüğü, tedavi için derhal saraya getirildiği fakat ertesi günü dilinin tutulduğu ve akşamında vefat ettiği (1421) kaynaklarda geçmektedir (Cezar, 2010: 258; Sakaoğlu, 2015: 70; Dukas, 1956: 75; Danişmend, 1971: 182; Uzunçarşılı, 1988: 373; İnalçık, 2003: 393; Zinkeisen, 2011: 368).⁴²

Mehmet Çelebi'nin son senesinde en önemli gayesi olası bir yönetim krizine sebebiyet vermeden oğlu Murad'ı tahta oturtmasını sağlamak istemesidir. Bu nedenle gereken önlemleri aldığı görülmektedir. Emir Süleyman'ın oğlu Orhan, gözlerine mil çekilip hapsedildiğinden bir tehlike arz etmiyordu. Ancak Bizans'ın elinde bulunan Mustafa (Düzme) büyük bir tehlike arz ediyordu. Bu nedenle İmparator II. Manuel ile anlaşma yaptı. Buna göre, Mustafa'nın salıverilmesi Mehmet Çelebi'nin yaşamı ile alakalı idi. Bu yüzden ölmeden gereken önlemlerin alınmasını vezirlerine vasiyet etti. Yine Murad için iyi bir ortam bırakmak amacıyla Murat'tan küçük olan Mustafa'nın Anadolu'da kalmasını, Yusuf (sekiz yaşında) ve Mahmut'un (yedi yaşında) ise Bizans İmparatoruna gönderilmesini vasiyet etti. Buna istinaden İmparator II. Manuel de Düzme Mustafa'yı serbest bırakmayacaktır (İnalçık, 2003: 393; Uzunçarşılı, 504; İnalçık, 2010: 129; Zinkeisen, 2011: 369-370).

İyileşmeyeceğini anlayan Mehmet Çelebi, adamlarını davet ederek, Amasya'daki oğlu Murat'a haber salınmasını ve şayet Murad gelmeden vefat ederse bu olayın, Murat tahta oturuncaya dek gizlenmesini vasiyet etti (Uzunçarşılı, 1988: 373; Lamartine, 1991: 179; Neşrî, 1989: 70; Sakaoğlu, 2015: 70; Cezar, 2010: 258). Vezirler ivedilikle divanı toplayıp, Çeşnigirbaşı Elvan Bey'i Amasya

⁴² Lamartine ise, Çelebi Mehmet'in dizanteri nedeni ile günden güne zayıf düştüğünü, Edirne'ye gelişinin üçüncü günü de camiye giderken atından düştüğünü ve bu olay sonrasında vefat ettiğini yazar. Bk. (Lamartine, 1991: 179).

sancak beyliğinde bulunan Şehzade Murat'ı getirmesi için gönderdiler (Uzunçarşılı, 1988: 373; Cezar, 2010: 258). Şehzade Murat gelmeden önce Sultan Mehmet Çelebi hayata gözlerini kapattı (Uzunçarşılı, 1988: 373; Lamartine, 1991: 179; Zinkeisen, 2011: 368).

Osmanlı devlet adamı ve asker Hacı İvaz Paşa'nın önerisiyle "Padişah Karamanoğlu üzerine sefere çıkacak" söylentisiyle, Anadolu Beylerbeyi ile Biga'da görüşülmesi emredilmiştir. Sultan Mehmet Çelebi ölmemiş gibi divan her gün toplanmaya ve devlet işleri görülmeye devam etmiştir (Uzunçarşılı, 1988: 374; Lamartine, 1991: 179; Danişmend, 1971: 183; Cezar, 2010: 258; Zinkeisen, 2011: 369). Fakat her Cuma Sultan'ı gören Yeniçeri Ağaları, Mehmet' Çelebi'yi göremeyince şüphelenerek onu görmek için ayaklanmaya kalkıştılar (Lamartine, 1991: 179; Cezar, 2010: 258; Zinkeisen, 2011: 368-369). Durumu bilen saray hekimlerinin fikri ile Sultan'ın naaşı Türk âdetlerine uygun şekilde tahnit edilerek kıyafetleri giydirilerek tahtına oturtuldu. Arkasındaki kişiler onu hareket ettirdi. Böylece ağalar durumu anlamadan, Padişahı canlı gördükten sonra gittiler. Vezirler bu hileyle Padişahın vefatını saklamayı başarmışlardı. Böylelikle Sultan'ın vefatı Şehzade Murat Bursa'da tahta oturuncaya (1421) dek yaklaşık 40 gün gizlenmiş oldu (Sakaoğlu, 2015: 70; Lamartine, 1991: 179; Cezar, 2010: 258; Dukas, 1956: 78; Danişmend, 1971: 183; Zinkeisen, 2011: 370). Bu olay ile ilgili bir diğer rivayet ise Sultan'ın iç organlarının hekimlerce çıkarılıp bir oda içine gömüldüğüdür (Uzunçarşılı, 1988: 374- 375; Lamartine, 1991: 179, Dukas, 1956: 78).

Dukas bu tedbirlerin alınmasını hükümdarlık makamının yeni varisi Murad'ın tahta çıkmasına kadarki süreçte çevredeki milletlerin bunu öğrenerek engelleyici bir saldırıda bulunmamaları için olduğunu sebep gösterirken (Dukas, 1956: 78), asıl neden olarak Mustafa Çelebi'nin (Düzme Mustafa) aniden gün yüzüne çıkarak taht iddiasında bulunması korkusu olduğu düşünülmektedir (Uzunçarşılı, 1988: 375; Cezar, 2010 :258; Danişmend, 1971: 183). Çünkü yukarıda bahsettiğimiz üzere Mehmet Çelebi'nin hayatı ile kaim olan Mustafa'nın salıverilmesi kuvvetle muhtemeldi. Şehzadeler arasında saltanat kargaşası yaşanabileceğinin düşünülmesi de ihtimaller arasında gösterilmektedir (Cezar,

2010: 258).

Şehzade Murad, Elvan Bey ile hemen Amasya'dan yola çıkmıştır (Lamartine, 1991: 179; Cezar, 2010: 258). Bursa'ya varınca babası Mehmet Çelebi'nin öldüğü ve yerine kendisinin tahta oturduğu ilan edilmiştir. Bu sırada Mehmet Çelebi'nin naaşı, yine kendisinin sağlığında inşa ettiği Yeşil Türbe'ye defnedilmek üzere Bursa'ya getirilmiş ve şanına uygun şekilde defnedilmiştir. (824H./M.1421) (Sakaoğlu, 2015: 70; Danişmend, 1971: 183; Cezar, 2010: 258; Dukas, 1956: 80; Zinkeisen, 2011: 370).

Osmanlı Padişahları arasında ölümü gizlenen ilk padişah Mehmet Çelebi'dir. (Cezar, 2010: 258; Danişmend, 1971: 183). Mehmet Çelebi'nin doğumu 781H./M.1379 kabul edilirse yaklaşık 43 yıl yaşamış demektir.

Mehmet Çelebi'nin altı oğlu ve yedi kızı vardı (İnalcık, 2010: 130; Aşıkpaşazâde, 1992: 80; Neşrî, 1957: 72; Uzunçarşılı, 506; İnalcık, 2003: 394; Cezar, 2010: 268). Erkek çocuklarının sayısının on sekiz kadar olduğu tahmin edilmektedir. Adları bilinenler Mehmet, Ahmet, Murat, Kasım, Mustafa, Mahmut, Yusuf Çelebilerdir (Sakaoğlu, 2015: 70; İnalcık, 2010: 130; Cezar, 2010: 238). Mehmet Çelebi'nin on iki tane kızı olduğu tahmin edilmektedir. İsimleri geçenler Selçuk Hatun, Hafsa Hatun, Ayşe Hatun, Sultan Hatun, Hatice Hatun, İlaldı Hatun, İnci Hatun, Fatma Hatun'dur (Cezar, 2010: 238; Sakaoğlu, 2015: 80; İnalcık, 2010: 130; https://tr.wikipedia.org/wiki/I._Mehmed, (26.08.2024).

Adil ve merhametli bir hükümdar olan Mehmet Çelebi'nin başardığı en önemli mesele dağılan Osmanlı devletini adamlarının da desteği ile yeniden bir düzen kurarak tek bir idare altında toplamasıdır. Başarılması güç bu hedef şüphesiz azmi, cesareti, zekâsı, yeteneği sayesinde gerçekleşmiştir. Savaş sanatını iyi bilen iyi bir silahşor olan Mehmet Çelebi, 24 savaş yapmış ve bu savaşlarında yaklaşık 40 kadar da yara almıştır (Cezar, 2010: 264; Sakaoğlu, 2015: 70).

9. DOKUZUNCU BÖLÜM: MEHMET ÇELEBİ DÖNEMİ MİMARİ ESERLER

9.1. Edirne Sofu Bayezid Cami (H.805/M.1402)

Selimiye'den Muradiye'ye giden dik Küçük Pazar Semtinde Sofi Bayezid Mahallesi'ndedir. Sarı Cami olarak da bilinen yapı⁴³ Sultan Mehmet Çelebi'nin hocalarından Amasyalı Sûfî Bayezid⁴⁴ tarafından H. 805/M. 1402'de yaptırılmıştır. Geçirdiği onarımlardan ötürü büyük oranda özgünlüğünü kaybetmiştir (Foto.47). Halk arasında Sarı Cami olarak da adlandırılmaktadır.

Fotoğraf 47: Edirne Sofu Bayezid Cami (Ebru Nazlıcan Fırtın, 2024)

⁴³ Ahmed Badi Efendi Bu caminin; Kaleiçi'nde Tahta Sakal torunlarından Sezai Efendi de bulunan vakıflar muhasebe defterinde bu caminin ilk yaptıranın Sofu Bayezid olduğunu, Cami'nin zaman içerisinde yangınlar geçirdiği ve harap bir hale geldiğini kapısı üstündeki birinci tarihten 950 H./M. 1543'te Doğan soyundan genç Şehit İskender adına mescit inşa edildiğini, 1046 H./M. 1636'da Habbaz Hacı Yusuf Ağa isminde birinin minber ekleyerek tekrar camiye çevirdiğini belirtmektedir. Ayrıca 1163 H./M.1749 tarihinde camiinin yandığı, Edirne Bostancı başı İsmail Ağa'nın aynı sene yeniden yaptırdığı bilinmektedir. Bk. (Efendi, 2014: 128-130; Ayverdi, 1972: 160-161).

⁴⁴ Amasya bilginlerinden Sofu Bayezid Mehmet Çelebi'nin hem hocası, yol göstericisi hem de devlet işlerinde danışmanlığını yapan önemli bir devlet adamıdır. Kendisi Timur ve Mehmet Çelebi arasında elçilik görevi de yapmıştır. Kaynaklardan anlaşıldığına göre mahallenin kurucusu ve adını veren Sofi Bayezid hem Musa Çelebi döneminde hem de Mehmet Çelebi döneminde Edirne'de yaşamıştır. Mehmet Çelebi'nin H.814/M.1412'de vefat ettiği bilinen Sofi Bayezid adına bu camiye yaptırarak onun ismini bu şehirde ebedileştirdiğini düşünen araştırmacılar mevcuttur. Bk. (Gökbilgin, 1965:166-167).

Kareye yakın dikdörtgen planlı cami moloz taşla inşa edilmiştir. Çok sayıda ahşap hatıl kullanılmıştır. Üzeri kiremit kaplı kırma çatıyla örtülüdür. Caminin güney batısında iki sıra halinde ikişerli pencereler vardır. Kible yönünde her iki sıra da dörderden sekiz pencere açılmıştır (Foto.48). Caminin son cemaat yeri kuzeydoğu yanında olduğundan, kible cephesinin sağ tarafında kalan dört pencere son cemaat yerine açılmaktadır. Kuzeydoğu cephesinde son cemaat yerine açılan dört adet üst sıra penceresi bulunmaktadır (Foto.49). Kuzeybatı yönündeki giriş cephesi sıvalı ve sarı boyalıdır. Bu cephede alta iki üste üç pencere açılmıştır. Cephenin soluna yerleştirilen, taş söveli ve ahşap kanatlı kapı, dikdörtgen açıklığa sahiptir (Foto.50).

Fotoğraf 48: Edirne Sofu Bayezid Cami (Ebru Nazlıcan Fırtın, 2024)

Fotoğraf 49: Edirne Sofu Bayezid Cami Kuzeydoğu Bölümü- Son Cemaat Yeri (Ebru Nazlıcan Fırtın, 2024)

Fotoğraf 50: Edirne Sofu Bayezid Cami Giriş Cephesi (Ebru Nazlıcan Fırtın, 2024)

Yapının üzerinde üç ayrı tamir kitabesi bulunmaktadır (Foto.51). Cami minaresi batı köşesinde yer almaktadır (Foto.52). Caminin kapısı abdest musluklarının olduğu küçük bir sahanlığa, oradan da harim boyunca uzanan son cemaat yerine açılmaktadır. Kibleye uzanan dikdörtgen planlı son cemaat yeri 10.79x 3.32 m. ölçülerine sahiptir. Üzeri ahşap tavanlıdır (Foto.53). Kible duvarında, pencere aralarına yarım daire kesitli ve kalemişi bezemeli mihrap yer almaktadır. Mihrap nişinin üzeri çiçekli bir vazo motifi bezenmiştir. Çiçekli vazo motifi genellikle cennet tasviri ile ilişkilendirilmektedir. Bunun altında Arapça tek sıra bir yazı bunun da sağında ve solunda içinden kıvrık dalların yükseldiği sütunçeler yer almaktadır (Foto.54). Harime bakan duvarında iki sıra halinde ikişerli pencereler vardır. Girişin sol tarafında mahfil merdiveni, sağ tarafında harim kapısı bulunmaktadır. (Foto.55) Harim kısmı 8.39x 10,79 m boyutlarındadır. Çatı ahşap tavanla örtülüdür. Ahşap mahfil kuzeybatı duvarı boyunca uzanmaktadır. Minber sade ve ahşaptır (Foto.56). Yarım daire biçimli mihrap nişinin iç ve dış kenarları sütunçelerle donatılmıştır. Sorguçlu kavsarası üzerinde kitabesi yer alır. Dalgalı alınlığı kıvrık dallarla süslüdür (Foto.57).

Günümüzde tamamı sarı renkte boyalı camii, Vakıflar Genel Müdürlüğünün mülkiyetindedir ve ibadete açıktır. Yapı Edirne Kültür ve Tabiat

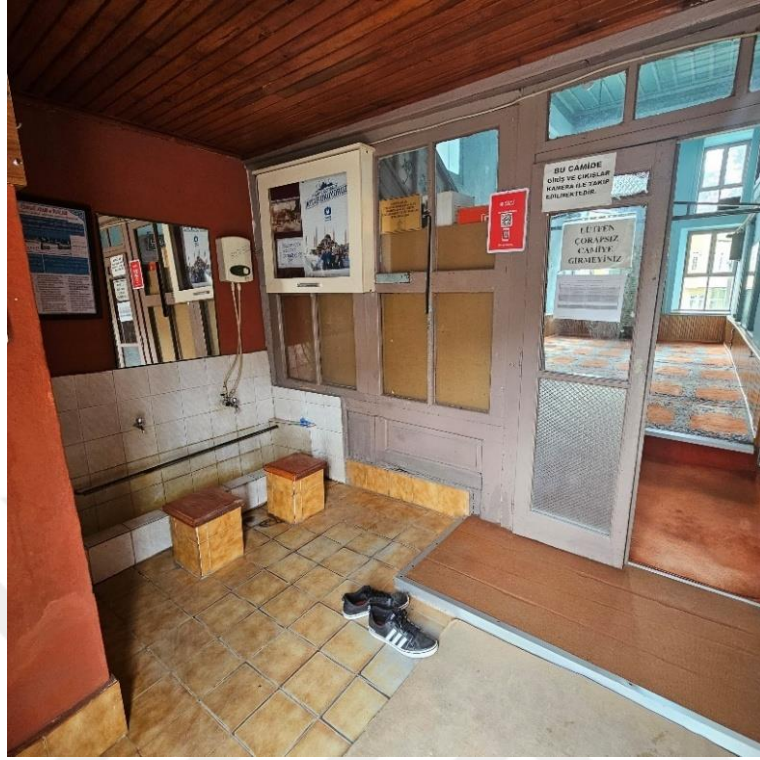
Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 04.07.2003 tarih ve 7697 nolu kararıyla tescil altına alınmıştır <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/edirne/kulturenvanteri/sari-selim--sofu-beyazid--camii>, (28.04.2024).

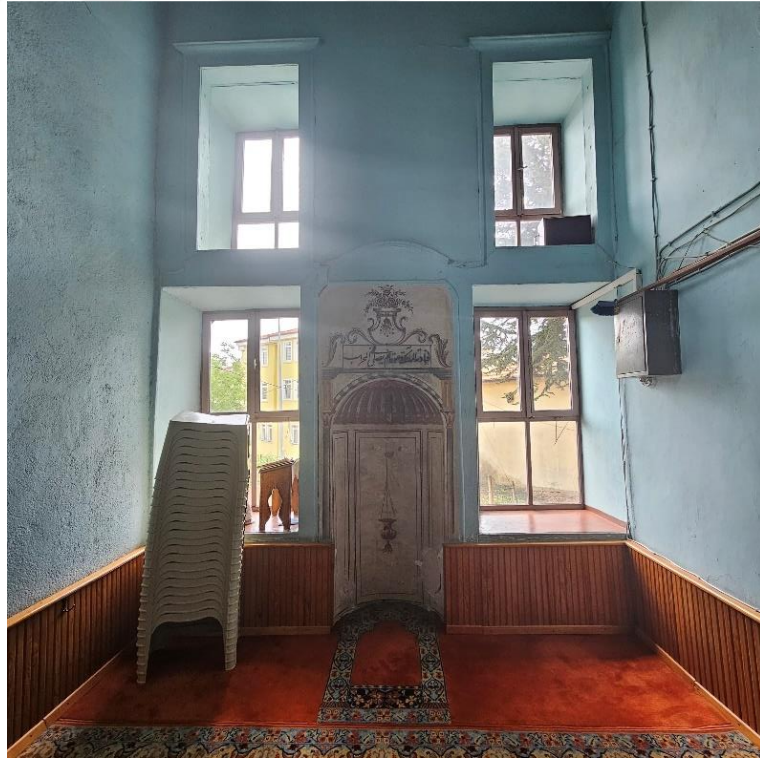
Fotoğraf 51: Edirne Sofu Bayezid Cami Tamiir Kitabesi (Ebru Nazlıcan Fırtın, 2024)

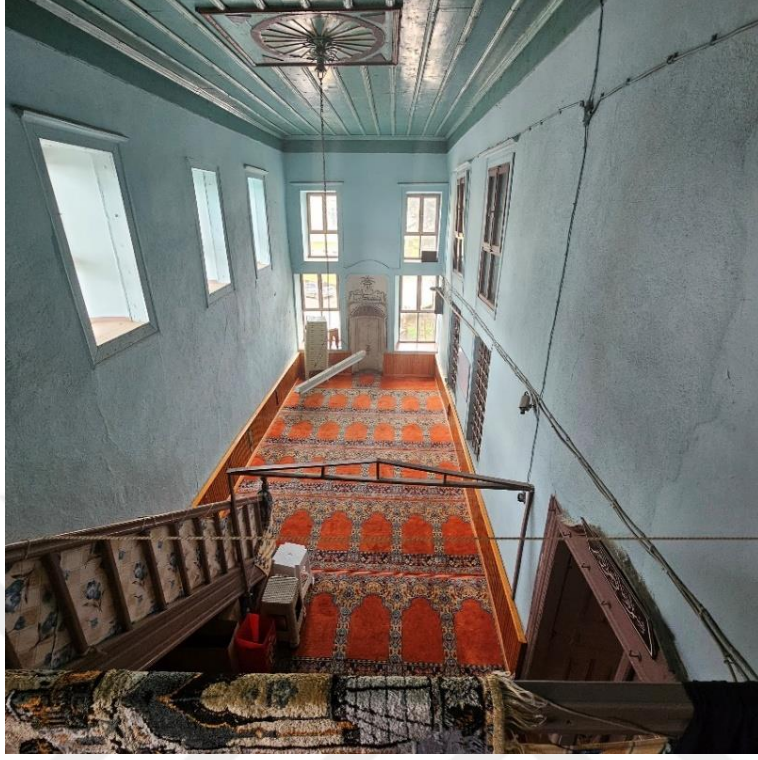
Fotoğraf 52: Edirne Sofu Bayezid Cami Minaresi (Ebru Nazlıcan Fırtın, 2024)

Fotoğraf 53: Edirne Sofu Bayezid Cami Abdest Muslukları ve Son Cemaat Yeri (Ebru Nazlıcan Fırtın, 2024)

Fotoğraf 54: Edirne Sofu Bayezid Cami Son Cemaat Yeri Mihrap (Ebru Nazlıcan Fırtın, 2024)

Fotoğraf 55: Edirne Sofu Bayezid Cami Son Cemaat Yeri Mihrap (Ebru Nazlıcan Fırtın, 2024)

Fotoğraf 56: Edirne Sofu Bayezid Cami Harim (Ebru Nazlıcan Fırtın, 2024)

Fotoğraf 57: Edirne Sofu Bayezid Cami Mihrap (Ebru Nazlıcan Fırtın, 2024)

9.2. Amasya Yakup Paşa Tekkesi (H.815/M.1412)

Yakup Paşa Tekkesi (Foto.58) olarak da anılan yapı Amasya ilinin Mehmet Paşa Mahallesinde Pirler yerleşim bölgesinde bulunmaktadır. Yapının güney tarafında Pir Sücaeddin İlyas Hz. Türbesi yer almaktadır. Osmanlı Emiri olan Yakup Paşa H.815/M.1412 tarihinde yapıyı inşa ettirmiştir (Tanman, 2013: 285; Karacağ, 2010: 102; Ayverdi, 1972: 26). Yapının inşa ve onarım kitabeleri günümüze ulaşmamıştır (Karacağ, 2010: 102). Tekkenin vakfiyesi Amasya Kadısı Mevlânâ Rükneddin Mahmud tarafından 1413 yılında tasdik edilmiştir (Tanman, 2013: 285).

Fotoğraf 58: Amasya Yakup Paşa Tekkesi, (Tolga Aydın, 2019, s. 221)

Giriş kapısındaki levhada “Yakup Paşa-Çilehane Camii olarak adlandırılan yapının araştırmacılar tarafından farklı isimlerle ele alındığı görülmektedir. H. Hüsameddin yapıdan “Çilehane Tekkesi”, “Yakub Paşa-Çilehane Camii” olarak bahseder (Ayverdi, 1972: 26). E. H. Ayverdi Yakup Paşa Mescid- Tekke ve Medresesi olarak adlandırdığı yapı için “biz bu yapıyı mescid-tekke ve medrese olarak bilirdik. Fakat yapı özünde sadece mescid-tekkedir. Bütün nitelikleri bu hizmete uygundur, medrese sonradan yapılmıştır” şeklinde yorumlamıştır. G. Urak bilimsel çalışmasında yapıyı “Yakub Paşa Zaviyesi” (Urak, 1994: 236) olarak ele alırken D. Kuban aynı yapıdan “Amasya Pir İlyas Zaviyesi” (Kuban, 2007: 95) olarak bahsetmektedir.

Yapı, kuzey yönünde çıkıntı yapan bir tevhidhane (Foto.59) ile genel olarak kare şeklinde planlanmıştır. Yapının üzeri, trompların üzerine oturtulmuş bir kubbeyle örtülüdür. Doğu-batı tarafındaki girişlerle, tekkeyi ikiye bölen koridora geçilmektedir. Esas kapı olduğu bilinen ve diğerine nazaran daha görkemli olan batı girişi kemerli derin açıklığı ile eyvanlı bir taç kapı şeklindedir (Tanman, 2013: 285). (Foto.60). Doğu girişi ise daha küçük ikincil bir kapı niteliğindedir.

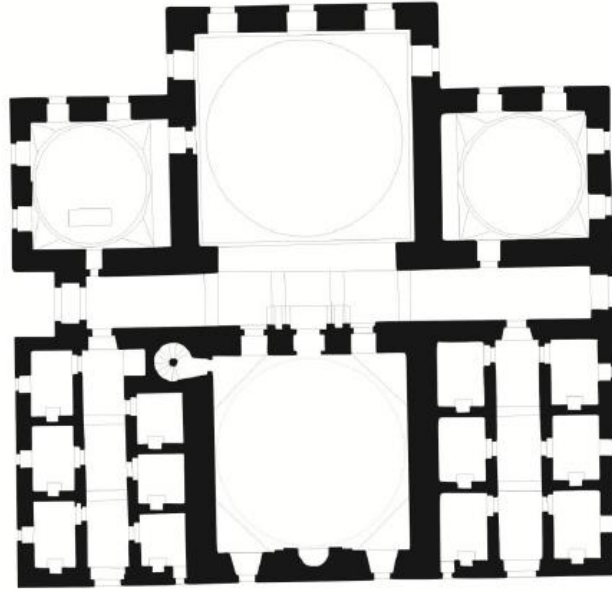

Fotoğraf 59: Amasya Yakup Paşa Tekkesi Kuzey Cephesi, (Tolga Aydın, 2019, s. 219)

Fotoğraf 60: Amasya Yakup Paşa Tekkesi Cümle Kapısı, (Tolga Aydın, 2019, s. 217)

Dehlizin güney tarafı ortasında mescit, onun yanlarında kuzey-güney yönünde gelişen dehlizlerle bağlantılı altışardan on iki adet tonozlu birim bulunmaktadır (Ayverdi, 1972: 26-27; Ayverdi, Yüksel, 1976: 102). (Foto.61). Tüm birimlerde ocak, bazılarında 2-3 adet raf bulunmaktadır (Foto.62). Dört hücrede ise hiç raf yoktur (Ayverdi, 1972; 26; Tanman, 2013: 285; Ayverdi, Yüksel, 1976: 102). Bu birimlerden altısı penceresiz halvethane, birer penceresi bulunan diğer altısı derviş hücresi olarak planlanmıştır (Tanman, 2013: 285).

Plan 13: Yakup Paşa Tekkesi (Çilehane) (A.Gabriel'den İşlenmiştir.)

Fotoğraf 61: Amasya Yakup Paşa Tekkesi Plan (Tolga Aydın, 2019, s. 197)

Fotoğraf 62: Amasya Yakup Paşa Tekkesi Hücre Odası-Ocak ve Raf (Tolga Aydın, 2019, s. 224)

Kuzey yönünde ise tevhidhane, tevhidhanenin batı tarafında türbe (Foto.63), doğu tarafında ise şeyh odası (Foto.64) bulunmaktadır. Yapının bu bölümleri arasında kot farklılıkları görülür. Bu yüzden yapı dört seviyeye oturur.

Fotoğraf 63: Caminin Güneybatısındaki Pir Sücaaddin İlyas Türbesi (Tolga Aydın, 2019, s. 233)

Fotoğraf 64: Amasya Yakup Paşa Tekkesinin Şeyh Odası (Tolga Aydın, 2019, s. 232)

Mescit ve doğudaki derviş hücreleri en yüksek seviyededir. Batı hücreleri bunlardan daha alçak ikinci seviyeyi, tevhidhane, türbe ve şeyh odası üçüncü seviyeyi, koridor-geçit ise en alçak seviyeyi oluşturur (Tanman, 2013: 285).

Mescidin batısındaki hücre, cümle kapısının hemen bitişiğinde iki basamakla çıkılan dar ve uzun bir koridor üzerindedir. Minareye geçiş de buradandır. Ayrıca mescidin batı duvarının kuzey ucundan da minareye girilmektedir (Ayverdi, 1972: 26).

Kare planlı mescitte kubbeye geçiş tromplarla sağlanmıştır. Mescide iki yandan beş basamaklı merdiven ile alçak kemerli bir kapıdan giriş yapılmaktadır (Karacağ, 2010: 108). (Foto.65). Halvethane-derviş hücrelerine geçişler yine merdivenlerle sağlanmaktadır (Tanman, 2013: 285).

Fotoğraf 65: Amasya Yakup Paşa Tekkesi Mescid Bölümü Giriş (Tolga Aydın, 2019, s. 229)

Şeyh odası, tevhidhanenin doğusuna bitişik türbe ile aynı boyutlarda kare planda bir mekandır. Tevhidhane kubbesine geçiş ise pandantiflerle, şeyh odası ve türbenin kubbe geçişleri ise Türk üçgenleriyle sağlanmıştır. Yapının şeyh odasına dehlizden, türbesine tevhidhâneneden geçiş yapılmaktadır (Tanman, 2013: 285).

Türbenin kapısı, bezemesi çokgenlerin birbirini kesmesiyle oluşan geometrik şebeke dövme demirdendir. Kapı Erken Osmanlı maden sanatının nadir örneklerindendir. Üzerinde iki imza bulunan kapıda “Kastamonulu Ramazan yaptı” yazısı mevcuttur. Şeyh odasında ve türbede dörder adet pencere bulunmaktadır. Türbenin dehlize bakan dua penceresinde burada yatanlara ait Farsça bir kitâbe yer

almaktadır (Tanman, 2013: 285). Burada yatanlar hakkında bilgi ve ölüm tarihleri yer almaktadır. Kitabe dört satırdan oluşmaktadır ve her satırda ikişer beyit şeklinde düzenlenmiştir. Bu kitabenin hemen solunda yukarıdan aşağı üç satırlık Türkçe ketebe ifadesi yer almaktadır (Ayverdi, 1972: 29-31).

Farsça kitabe

1- “Çün Şeyh Hüsâmi ez nesl-i Pir İlyas, Kubud kutb-i âlem bi-şek ü içtibahi
“An sahib-i keramet ü an mürşid-i hakiki, Davet behak hemi gerdi halk zazenik râhi”

2- “Ömrü aziz avçun şaş u se tamam şud, Her dem zemger-i şeytan mikurt
be-hak-i penahi”, “An dem ki ya feth-i rihlet der kurb-i Hak taala, Derviş güfte tarih-i
rahmet beru ilâhi 903”

3- “Çu bad ez Şeyh damedeş Muhammed şud be hakk-i mürşid, ki âlim bud
u hem arif diğer meczub-i ehl-i hal” Çu diğer av be-şâst u se resid ü şevk-i efruz, ki
(bedelcu) küned mahlut behak-i pak-i ba ifzâl”,

4- “Çu der Mekke Şeb-i Cuma akibi id-ı kurbanı, Mulâki şad be-kurb-i Hak
be-rahmet girde Hak ısal”, “Rical-i gayb nameş rahma ibdal-i mey güftend, Dua kirdin
ü şud tarih-i merhamet bad ber ibdal (935)” (Urak, 1994: 245-247).

Türkçe kitabe

“Dua kılmağçun ravza-i huld oldu bu tarih

“Mezara bakcak her dem dua eyle ve âmin de

“Ketebehu müerrerrihihi Celâl bin Hüseyin El-Atabeyi afa anhu (Urak, 1994: 245-247).

Girişin tam karşısında basit formlu mihrap nişi yer almaktadır. Vaaz kürsüsü ve minberi ahşaptan ve sonradandır (Foto.66). Minaresi yenidir (Urak, 1994: 254).

Fotoğraf 66: Amasya Yakup Paşa Mescid Bölümü Giriş (Tolga Aydın, 2019, s. 230)

Yapıda süsleme yok denecek kadar azdır. Yapının gövde duvarları taş-tuğla hatıl dizileri ile örülmüştür. Duvarların köşelerinde kesme taş kullanılmıştır. Tekkenin çevresi moloz taşla örülmüş duvarla çevrilmiştir (Tanman, 2013: 285; Ayverdi, 1972: 28). Minarenin gövdesi tuğla hatıllı moloz taş ile örülmüştür (Karacağ, 2010: 111).

Yakub Paşa Tekkesi'nin Erken Osmanlı döneminin mimarisi olan zâviyeli yapılardan etkilendiği anlaşılmaktadır. Yapıda Erken Osmanlı döneminde görülen Anadolu Selçuklu ve Bizans mimari esintileri izlenmektedir. Yakup Paşa Tekkesi kendine özgü planıyla özel bir yapıdır. Ancak bu plan tipi sonraki dönemlerde pek kullanılmamıştır (Tanman, 2013: 286). Yalnızca Kahire'de 15. Yüzyılın ikinci yarısında yapılan Demirtaş Zâviyesi'nde Yakup Paşa Tekkesi'nde görüldüğü gibi mescid kısmının etrafında halvet hücreleri bulunmaktadır. Bu zâviye Mısır'ın ilk Halvetî şeyhlerinden Muhammed Demirtaş tarafından yaptırılmıştır. Halvet hücrelerinin boyutları ve konumları itibari ile Amasya Çilehane Tekkesi'ni hatırlatmaktadır (Tanman, 1997: 390). Yakub Paşa Tekkesi bezeme açısından tamamıyla yalın olmasına rağmen mimari plan olarak hareketli olması yapının tekke mimarisi içinde önemini göstermektedir.

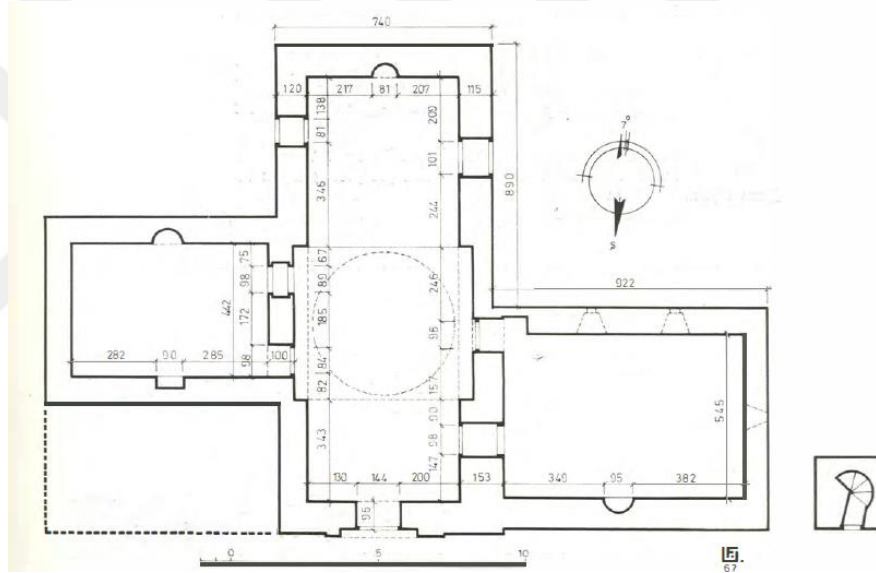
Yakup Paşa bu yapıyı Gümüşlü-zâde Abdurrahman Çelebi'nin tasavvuf faaliyetlerine sürdürmesi için yaptırmıştır. Tekke Halvetî Tarikatı'na⁴⁵ mahsus

⁴⁵ Yapı Osmanlı emiri Yakub Paşa tarafından 1412/13'te (H.815) yaptırılmış bir Halveti zaviyesidir. Yapı, Hüsameddin'e göre vakfiyesinde de zaviye olarak kurulmuştur. Kuvvetle muhtemel sonradan bir

olarak tahsis edilmiştir (Karaçağ, 2010: 102; Tanman, 2013: 285). 1939 depreminden büyük zarar gören yapı 1964-1977 yıllarında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından onarımdan geçmiştir. Bugün ibadete açıktır (Urak, 1994: 236).

9.3. Tokat Hamza Bey Zaviye-Cami (H.815/M.1412)

Kitabesine göre cami, Sultan Mehmet Çelebi'nin emirlerinden Bicaroğlu Hamza Bey tarafından H.815/M.1412'de inşa ettirilmiştir. Bina Bicar ailesinin eviyle iç içedir. Yapı kubbeli ana mekân ile yanlarda tonozlu mekanlardan oluşmaktadır (Foto.67).

Fotoğraf 67: Tokat Hamza Bey Zaviye-Cami Plan (Ekrem Hakkı Ayverdi, 1972, s. 202)

140 x 58 cm boyutlarına sahip inşa kitabesi mermer pano üzerine Osmanlı sülüs yazısı ile oyulmuştur. Kitabe tercümesi şu şekildedir:

“Bu şerefli zaviyenin yapımını, en yüce emir Haremeyn-i şerifeyni ziyaret eden Hacı Nureddin Hamza bin Bicar’a (Allah uzun ömür verip ve amelini kabul etsin) Devletli Sultan-ı A’zam Büyük Hakan Arap ve Acem krallarının efendisi Kara ve Deniz sultanlarının Sultanı Gıyaseddin Mehmed bin merhum el-Emir Şehid 64 Bayezid Han bin Murad Han (Allah hükmünü baki kılın) döneminde H. 815 (1412) yılında emretmiştir. Adı geçen Sultan – Kazabad çölünde bulunan tüm Aksfad köyü

odası mescide dönüştürülmüş ve minare eklenmiştir. Yapı 17. Yüzyılda’ki meşihat kavgaları sebebiyle medreseye dönüştürülmüştür. Bk. (Kuban, 2007: 95; Tanman, 2013: 285).

ve Siros köyünün yarısının, ayrıca Abdurrahman, Muhyi Kazzaz, Şuca diye bilinen Yahudi mezarlığının yanında bulunan bütün yerler ve Salan değirmeninin dörtte üçü, Tokat'ta bulunan Alaca Mescid'in yakınında bulunan hanın yarısının menfaatleriyle ilgilenmiştir (Mercan ve Ulu, 2003: 43-44).

Hamza Bey Zaviye-Cami, dört ana bölümden oluşan ters T planlı bir yapıya sahiptir. Yapı, moloz taş malzeme kullanılarak inşa edilmiştir.

Merkezde, kubbe ile örtülü bir sofa yer alır. Bu sofa, yapının ana mekânını oluşturur. Mihrap önünde, tonoz örtülü ayrı bir bölüm bulunmaktadır. Sofanın doğu ve batı yönlerinde ise, yine tonoz örtüye sahip iki adet tabhane (konuk odası) yer alır ve bu odalar merkezi sofa bölümüne bağlanır. Yapıya giriş, tonoz örtülü, küçük boyutlu bir ara mekân aracılığıyla sağlanmakta olup, bu bölümden sonra merkezi konumda yer alan kubbeli sofa kısmına geçiş yapılmaktadır. (Şahin, 2019: 65).

Yapının giriş kapısı kuzey cephesinde konumlanmaktadır. Basık kemerli ve kesme taş malzeme ile inşa edilmiş olan bu kapı, cephe boyunca uzanan çıkıntılı bir çerçeve içerisinde yer almaktadır. Kapının iç kısmında ise, yuvarlak kemerli ve taş-tuğla almasıık örgü ile inşa edilmiş bir niş bulunmaktadır. (Şahin, 2019: 65). (Foto.68).

Fotoğraf 68: Tokat Hamza Bey Zaviye-Cami Giriş Kapısı Genel Görünüş (Faruk Şahin, 2019, s. 362)

Giriş kapısının hemen üzerinde, iç mekâna doğal ışık girişini sağlamak amacıyla yerleştirilmiş küçük, kare formulu bir aydınlatma penceresi bulunmaktadır.

Fotoğraf 69: Tokat Hamza Bey Zaviye-Cami Giriş Kapısı Üzerinde Bulunan Aydınlik Penceresi (Faruk Şahin, 2019, s. 363)

Sade bir düzenlemeye sahip olan bu giriş kapısından, yapının kuzeyinde yer alan tonoz örtülü ön mekâna geçiş sağlanır. Bu hazırlık mekânından, güney yönünde uzanan ve mihrap nişi ile sonlanan merkezi kubbeli sofa bölümüne geçilir. (Şahin, 2019: 65) (Foto.70).

Fotoğraf 70: Tokat Hamza Bey Zaviye-Cami Mihrap Duvarı (Faruk Şahin, 2019, s. 364)

Güney duvarında yer alan yarım daire kesitli basit mihrap nişi ise alçı malzeme ile yapılmış barok üslubuna sahip bitkisel öğelerle süslenmiş ve yaldızlı

yağlı boya ile boyanmıştır. Benzer süsleme özelliklerine sahip mihrabın sağında ahşap bir de minber yer almaktadır (Şahin: 2019: 66) (Foto.71).

Fotoğraf 71: Tokat Hamza Bey Zaviye-Cami Minber ve Mihrap Genel Görünüş (Faruk Şahin, 2019, s. 365)

Taşıyıcı kemerler üzerine oturan yivli kubbe ile örtülü orta mekânın güneybatı köşesinde bir tabhane odası yer almaktadır. Bu odanın örtü sistemi beşik tonoz şeklindedir. İç mekân, batı duvarının üst kısmında yer alan bir adet mazgal pencere ile alt seviyede bulunan iki adet dikdörtgen pencere sayesinde aydınlatılmaktadır. Ayrıca, güney ve kuzey duvarlarının üst seviyelerine yerleştirilmiş ikişer adet küçük mazgal pencere ile de doğal ışık alınması sağlanmıştır. Yan odalarda ise birer ocak ve mihrap nişi bulunmaktadır (Şahin: 2019: 66) (Foto.72).

Fotoğraf 72: Tokat Hamza Bey Zaviye-Cami Yan Odalardan Görünüm
<https://www.turkiyenintarihiieserleri.com/?oku=42> (25.06.2025)

Yapının minaresi, avlunun kuzeybatı köşesinde, cami kütesinden uzakta bir konumda yer almaktadır. Kesme taş ve tuğla malzeme ile inşa edilen minare, kare planlı bir kaide üzerinde yükselmekte olup, tuğla malzemeden silindirik bir gövdeye sahiptir. Tek şerefeli olan minarenin şerefe altlığı, kirpi saçak formunda düzenlenmiştir. Kûlah bölümü ise kurşun kaplama ile örtülüdür. (Foto.73). Caminin duvarları taş-tuğla şeklinde örülmüş, köşelerde ve pencerelerde kesme taş kullanılmıştır (Foto.74) (Ayverdi, 1972: 201-202).

Fotoğraf 73: Tokat Hamza Bey Zaviye-Cami Minaresi
<https://www.turkiyenintarihieserleri.com/?oku=42> (25.06.2025)

Fotoğraf 74: Tokat Hamza Bey Zaviye-Cami Beden Duvarları
<https://www.turkiyenintarihieserleri.com/?oku=42> (24.07.2025)

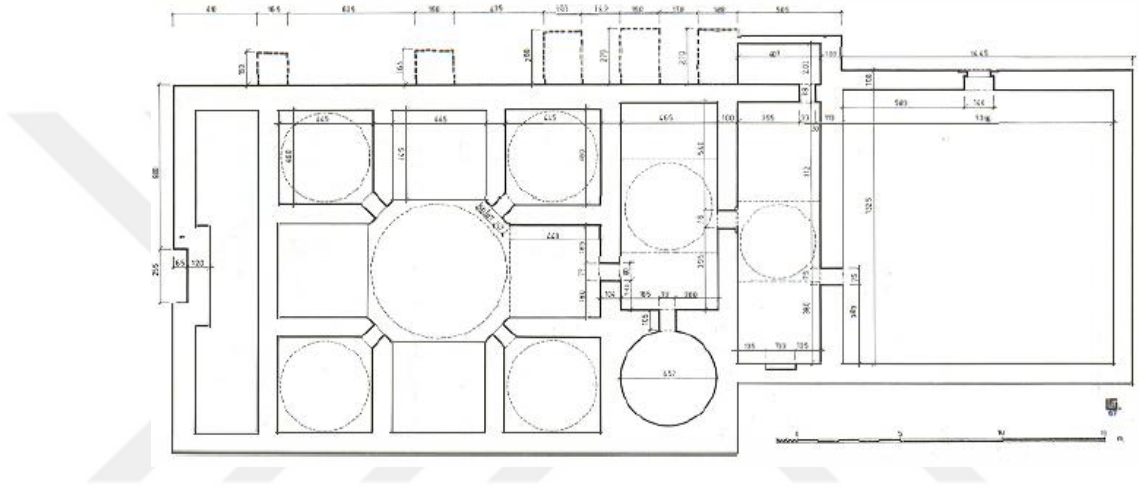
Hamza Bey Zaviye-Caminin, bir vakfiye özelliği taşıyan kitabesi girişin sağında bir pano içerisinde yer almaktadır. Sultan Mehmet Çelebi döneminin önemli devlet adamlarından Hamza Bey tarafından yaptırılan yapının aslında zaviye olduğu anlaşılmaktadır. Kuvvetle muhtemel kuzeybatı tarafına sonradan eklenen minare ile camiye çevrilmiştir (Foto.71). (Ayverdi, 1972: 202-203).

Fotoğraf 75: Tokat Hamza Bey Zaviye-Cami Kitabesi
<https://www.turkiyenintarihieserleri.com/?oku=42> (25.06.2025)

9.4. Merzifon Sultan Çelebi Mehmet Hamamı (H.816/M.1413)

Sultan Mehmet Çelebi Merzifon'da 816 H./M. 1413'te bir de hamam yaptırmıştır. Dört eyvanlı, köşelerde kubbeli halvetlerle klasik merkezi planda fakat moloz taşlarla itinasız yapı bugün harap durumdadır (Ayverdi, 1972: 191-194). (Foto.72).

Fotoğraf 76: Merzifon Sultan Mehmet Çelebi Hamamı Plan (Ekrem Hakkı Ayverdi, 1972, s. 193)

Soyunmalık bölümünün güney cephesindeki portalin üzerine yerleştirilmiş kitabeye göre, yapı H. 816 / M. 1413 yılında Sultan Bayezid'in oğlu Çelebi Sultan Mehmed tarafından inşa ettirilmiştir. Eser, halk arasında "Eski Hamam" adıyla anılmakta olup, 16. yüzyıla ait tapu tahrir defterlerinde ise "hamam-ı köhne" şeklinde kayıtlara geçmiştir (Çolak, 1991: 33).

Yapı, mimari özelliklerini büyük ölçüde korumuş olmakla birlikte, uzun zaman önce işlevini yitirmiştir ve herhangi bir restorasyon ya da müdahale görmeden günümüze ulaşmıştır. Batı cephesi, güneydeki küçük bir bölüm hariç, bitişik yapılmış dükkânlar nedeniyle kısmen görünür durumdadır. Doğu cephesinin yanına, kuzey-güney doğrultusunda uzatılan duvarlarla "U" planlı yeni bir avlu oluşturulmuş ve avlunun ortasına bir konut inşa edilmiştir. Yapının kuzey cephesi ise tamamen tepe yamacına yaslanmıştır (Çerkez, 2005: 353).

Mekânlar plan itibarıyla batıdan doğuya doğru soyunmalık, soğukluk,

ılık, sıcaklık ve su deposu-külhan olarak sıralanmaktadır. Yapının planı, kare biçimli soyunmalık bölümünden başlayarak kuzey ve güneye doğru kısmen taşıntılı dikdörtgen formda uzanmaktadır. Bina, kuzeydeki tepeye bitişik olarak inşa edildiğinden, bu noktadan gelebilecek basıncı dengelemek amacıyla, soyunmalık kütesinden başlayarak güney duvar boyunca düzensiz aralıklarla dikdörtgen kesitli kalın payandalar yerleştirilmiştir. İnşaat malzemesi olarak az miktarda mermer, düzgün kesme taş, kaba yonu taş ve ahşap kullanılmış; ancak yapının büyük bölümü moloz taş ve tuğla ile inşa edilmiştir (Çerkez, 2005: 354).

9.5. Amasya Gümüş Hacı Halil Paşa Medresesi (H.816-18/M.1413-1414)

Amasya Gümüş Hacı Köy ilçesi Gümüş beldesindedir. Haliliye adıyla da bilinen medreseyi Sultan Mehmet Çelebi'nin beylerbeyi olan Hacı Halil Paşa H.816-18/M.1413-1414 yıllarında yaptırmıştır (Tanman, 1996: 477). Medrese kapalı avlusu, sekiz köşe kaide üzerinde yükselen kubbesi ile Osmanlı yapıları arasında yegâne örnektir. İlk yapıldığında kapalı avlulu ve kubbeli medresenin kubbesi ileri tarihlerde yıkılmış, medreseye bugünkü ahşap sütunlu revaklar eklenerek avlu üzeri açık bırakılmış 14. yüzyıldan alışılagelen açık avlulu şekilde düzenlenmiştir (Foto.73).

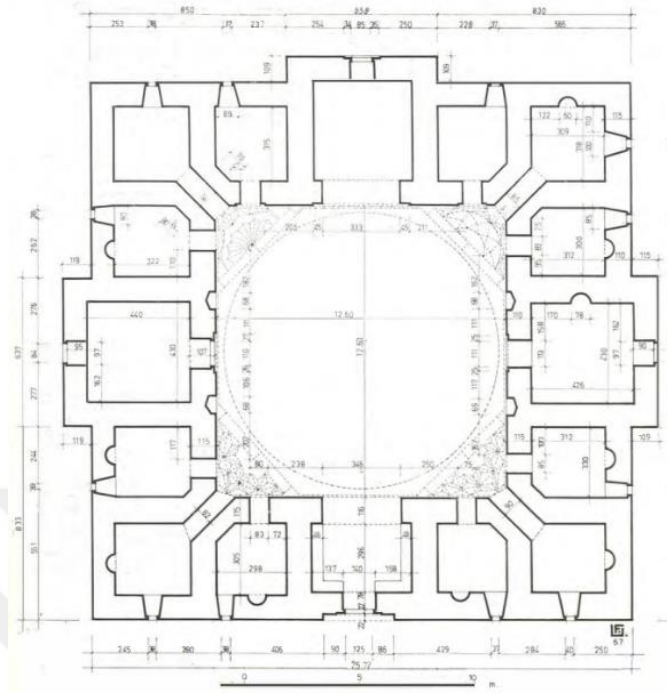
Fotoğraf 77: Amasya Gümüş Hacı Halil Paşa Medresesi,
<https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/amasya/gezilecekyer/hallye-medreses> 07.05.2024
 (01.02.2025)

Kubbenin yıkılmış olmasına karşın bugün hala köşelerde tromplar mevcut halini korumaktadır (Foto.74). Vakfiyenin orijinali günümüze ulaşmamış ancak H.1072/M.1661-62 tarihli bir mahkeme ilamında Gümüş ve İskilip bölgesinde bazı yerlerin vakfedildiği geçmektedir (Ayverdi, 1972: 171-172).

Kareye yakın dikdörtgen plana (Foto.75) sahip Medreseye güneyinde yer alan, üzerinde inşa kitabesi bulunan alçak kemerli kapıdan girilmektedir. Yapıya girildiğinde, etrafını ahşap sütunlu ve sivri kemerli, düz tavanlı revakların çevirdiği dikdörtgen avluya geçilir. Avlunun etrafında revakların arkasında 12 adet odalar ve dershaneler dizilidir. İçerisinde ocak bulunan fakat penceresi bulunmayan bu odalara ışık ihtiyacı sonradan genişletildiği düşünülen mazgallar aracılığı ile sağlanmaktadır. Ortalarda bulunan eyvanlı odalar diğerlerinden daha geniştir ve bunların giriş kapılarının üzerinde de yine kitabeler yer alır (Ayverdi, 1972: 172-174; Tanman, 1996: 477).

Fotoğraf 78: Amasya Gümüş Hacı Halil Paşa Medresesi, Pandantifler
<https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/amasya/gezilecekyer/hallye-medreses>
 07.05.2024 (01.02.2025)

Fotoğraf 79: Amasya Gümüş Hacı Halil Paşa Medresesi Plan

<https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/amasya/gezilecek yer/hall ye-medreses> 07.05.2024
(01.02.2025)

Ana kubbenin çapının 12,5 m olduğu tahmin edilmektedir (Tanman, 1996: 478). Kubbe geçişi sağlayan tromplar günümüzde görülebilir vaziyettedir. Bu tromplar içleri tuğla üzerine alçı uygulaması ile oluşturulmuş farklı dolgular ile zenginleştirilmiştir (Ayverdi, 1972: 173).

Yapıda malzeme olarak taş, tuğla ve ahşap kullanılmıştır. Medresenin, üzerinde yapım kitabesinin yer aldığı taç kapısı bezemesiz, iddiasız ve avludaki diğerlerine göre oldukça sade görünümündedir (Ayverdi, 1972: 171-174). Kapı üzerinde yer alan Arapça kitabeden medresenin Hacı Halil Paşa tarafından H.816/M.1413'te inşa edildiği bilinmektedir. Ayrıca sövelerde baniyi hayırla yad eden dualar içeren Türkçe mısralar yer almaktadır. Bunlardan başka kuvvetle muhtemel medreseyle aynı dönemde yapıldığı düşünülen ahşap parmaklıkların yer aldığı kuzey penceresinin kemer aynasında bulunan Türkçe kitabeden medresenin inşaatının H.818/M.1415'te tamamlandığı belirtilmekte, kurucusunun ismi Hacı Paşa olarak zikredilmektedir (Ayverdi, 1972: 174-177).

Hacı Halil Paşa Medresesi⁴⁶ genel itibariyle Selçuklu medreseleri tarzında kapalı avluludur. Medrese plan açısından Sultan Mehmet Çelebi'nin aynı dönemde 1414-1417 yıllarında Merzifon'da yaptırdığı medrese ile benzerlikler göstermektedir (Tanman, 1996: 479).

9.6. Amasya Şeyh Cûî Tekkesi (H.817/M.1414)

Amasya'nın batısında yer alan Şeyh Cûî köyü civarındaki gölün yakınlarında yer almaktadır. Yapı H.817/M. 1414'te Şeyh Cûî tarafından inşa ettirilmiştir. Günümüze ulaşmayan yapının vakfiyesi ve Evkâf defterine göre; Amasya'ya bağlı nahiyelerden ve köylerden gelen gelirlerin 1520 kayıtlarında 4325 akçe, 1576 kayıtlarında 7718 akçe olduğu görülmektedir (Gürbüz, 1993: 244-245). Yapının fetret devrinden kısa bir süre sonra tamamlanmış olması projenin tasarım ve başlangıç aşamalarının fetret devrinde gerçekleştirildiğini düşündürmektedir.

9.7. Bursa Devlet Hatun Türbesi (H.816/M.1414)

Bursa ilinde, Yeşil Külliyesi yakınlarında, Meydancık mahallesinde yer almaktadır (Beşbaş, Denizli, 1983: 255).

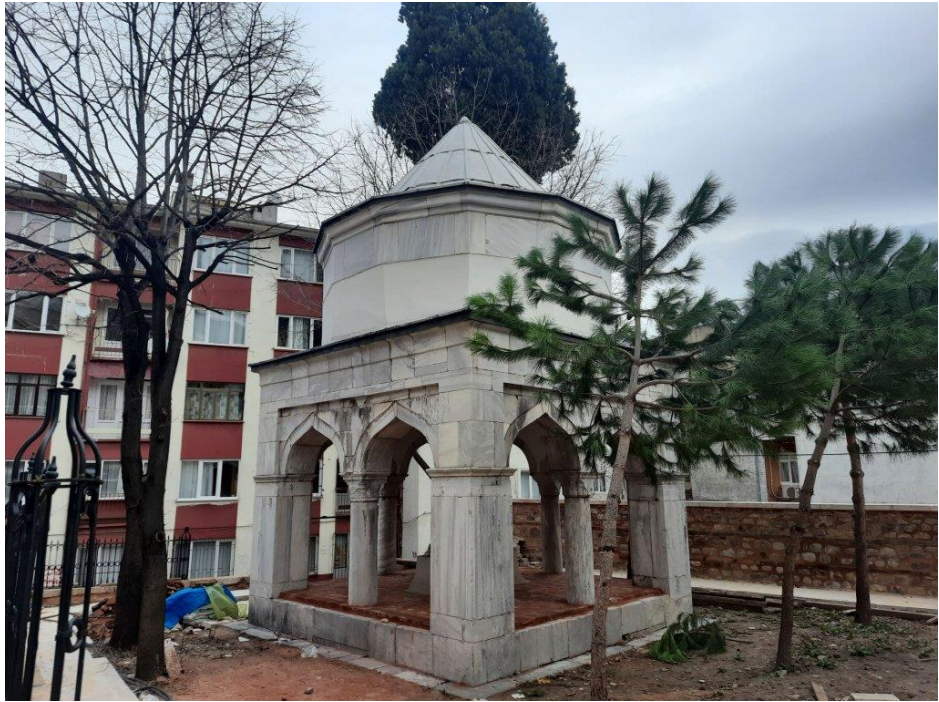
Yapı, dışta kemerler dâhil mermerden inşa edilmiştir. İçi sıvalı olduğundan asıl malzemesi görünmemektedir (Foto.76). Dıştan sivri külahlı, içerden kubbeli bir yapıdır. E. H. Ayverdi yapının Osmanlı'da inşa edilen son külahlı türbe olduğunu aktarmaktadır. Köşelerde, gönye ayaklara ve ortada silindirik sütunlara oturan sekiz sivri kemerlidir. Kubbesi içeriden otuz iki dilimlidir. Dışarıdan ise yüksek kasağa oturmuş, kurşun kaplı bir sivri külahlı örtülüdür (Ayverdi, 1972: 132). (Foto.77).

Yapının inşa kitabesi mevcut değildir. Türbenin orta kısmında bulunan mermer sandukanın (Foto.78) üzerindeki yazılardan Yıldırım Bayezid'in eşi ve Mehmet Çelebi'nin annesi olan Devlet Hatun'un H.816/M.1414'te vakfettiği ve kabrin Devlet Hatun'un olduğu anlaşılmaktadır. Mehmet Çelebi'nin tahta çıkışı 1413 yılı ortalarına denk geldiğinden oğlunun başarısına şahit olduktan 6 ay sonra vefat etmiş olmalıdır (Ayverdi, 1972: 132; Beşbaş, Denizli, 1983: 255-256).

⁴⁶ Medrese, uzun yıllar boyunca gerçek işlevini yitirerek, dergâh olarak kullanılmış, Garip Hafız lakaplı Erzurumlu Gülzade Şeyh İbrahim Hakkı 1976 yılında öldüğünde buraya defnedilmiştir. Bu durum yapıya ayrıca ziyaretgah özelliği kazandırmıştır. Bk. (Tanman, 1996: 478).

Fotoğraf 80: Bursa Devlet Hatun Türbesi <https://www.gotobursa.com.tr/tr/mekan/devlet-hatun-turbesi-273/> (27.02.2025)

Fotoğraf 81: Bursa Devlet Hatun Türbesi <https://www.gotobursa.com.tr/tr/mekan/devlet-hatun-turbesi-273/> (27.02.2025)

Fotoğraf 82: Bursa Devlet Hatun Türbesi'nin Mermer Sandukası
<https://www.gotobursa.com.tr/tr/mezan/devlet-hatun-turbesi-273/> (27.02.2025)

DEĞERLENDİRME VE KARŞILAŞTIRMA

Plan Tipleri ve Mekân Özellikleri:

Camiler:

Fetret Devri içerisinde Musa Çelebi, Süleyman Çelebi ve Mehmet Çelebi dönemlerinde birçok camii inşa edilmiştir. Musa Çelebi döneminde Karaferye, Ferecik Musa Çelebi camileri, Süleyman Çelebi döneminde Edirne Eski Cami, Gelibolu Hoca Hamza Mescidi, Eski Zağra Hamza Bey Cami, Mehmet Çelebi döneminde Edirne Sofu Bayezid Cami, Tokat Hamza Bey camileri inşa edilmiştir. Bu camilerden Karaferye Musa Çelebi Cami ve Ferecik Musa Çelebi Cami günümüze ulaşmamıştır. Günümüze ulaşan camiler Eski Cami, Gelibolu Hoca Hamza Mescidi, Eski Zağra Hamza Bey Cami, Edirne Sofu Bayezid Cami ve Tokat Hamza Bey Zaviye-Cami'dir.

Çalışmada ele alınan ve günümüze ulaşan camilerin kare veya dikdörtgen planlı olarak yapıldığı görülmektedir. Bunlardan Eski Zağra Hamza Bey Cami, Edirne Eski Cami, Tokat Hamza Bey Zaviye-Cami kubbeli, Edirne Sofu Bayezid Cami ise çatıyla örtülüdür.

Edirne Eski Cami plan açısından Yıldırım Bayezid döneminde 1399 yılında yaptırılan Bursa Ulu Cami ile başlayan çok kubbeli plan tipinin farklı bir uygulamasıdır (Ayverdi, Yüksel, 1976: 50). Bursa Ulu Cami ile kıyaslırsak Eski Cami'de kubbe çapı üç metre artmış, kubbeleri taşıyan ayak sayısı Bursa Ulu Cami'de 12 iken burada dörde düşmüş, buna bağlı olarak Bursa Ulu Cami'den daha ferah, geniş bir iç mekân elde edilmiştir (Ayverdi, Yüksel, 1976: 50-51).

Eski Zağra Hamza Bey Cami ise tek kubbeli olarak düzenlenmiştir. Orta Asya'dan İran'a yerleşen Türkler burada çok sayıda tek kubbeli cami inşa etmişlerdir. Karahanlı ve Gazneli dönemlerinde inşa edilen tek kubbeli camilerin hiçbiri günümüze ulaşmamıştır. Büyük Selçuklular döneminde inşa edilen büyük Cuma camilerinde, bu camilerin ilk inşa edilen mihrap önü kubbeleri tek kubbeli camilerin ilk örnekleridir. İsfahan Mescid-i Cuma'sı (1080), Gülpayegan Mescidi Cuma'sı (1105-1118), Kazvin Mescidi Cuma'sı (1113), Barsian Mescidi (1134)542 Ardistan Mescidi Cuma'sı (1160) örneklerdir. Kitabesi bulunan en eski Osmanlı

camisi olan ve İznik'te bulunan Hacı Özbek Camii tek kubbeli camilerin en güzel örneklerindendir. İznik Yeşil Cami, Bilecik Orhan Gazi Camii, Bursa Alaeddinbey Cami, Mudurnu Yıldırım Cami, İnönü Hocayadigâr Camiileri Erken Osmanlı dönemi tek kubbeli camilere örnektir.

Edirne Sofu Bayezid Cami ise, ahşap tavan doğrudan duvarlara oturmakta ve ahşap kirişlemesi alttan kaplama tavanlar grubundandır.

Eski Zağra Hamza Bey Caminin üç gözlü son cemaat yeri vardır. Edirne Eski Cami'nin ise harimin kuzeyinde beş gözlü son cemaat yeri bulunmaktadır. Kesme taş ve tuğla malzeme ile yapılmış son cemaat yeri yapının genel görüntüsünden biraz farklıdır. Bu durum son cemaat yerinin yapıya sonradan eklediğini akla getirebilmektedir. Sofu Bayezid Camisinde son cemaat yeri bulunmakla birlikte kapalı olarak yapılmıştır.

Eski Zağra Hamza Bey Cami minaresi günümüze ulaşmamıştır. Edirne Sofu Bayezid Caminin tek şerefeli minaresi batı köşesinde yer almaktadır, Tokat Hamza Bey Zaviye-Cami kuzeybatısında camiden bağımsız kaideli, silindirik gövdeli tek minarelidir. Edirne Eski Caminin ise iki minaresi mevcuttur. Kuzeydoğu köşesinde yapıya bitişik olan tek şerefeli minare özgündür. Diğerine göre daha sade ve kısadır. Kuzeybatısında camiden bağımsız yükselen iki şerefeli minare ise sonradan yapıya eklendiği bilinmektedir. Bu minare kare planlı bir kaideye sahiptir ve daha süslüdür. Minare kare planlı kaidesinin batı yüzündeki çeşmesi ile cami emsalleri içinde taktır.

Eski Zağra Hamza Bey Cami harimi örten kubbe tromplara oturmaktadır.

Edirne Eski Cami kubbesine mihrap harim girişinin önündeki tromplar, yanlarda pandantiflerle geçiş sağlanmıştır.

Karaferiye Musa Çelebi Cami, Ferecik Musa Çelebi Cami günümüzde mevcut değildir.

Tekke ve Zaviyeler:

Anadolu coğrafyasındaki tekke ve zaviyelerin tarihi kökeni, Türkler'in Anadolu'ya gelişiyle aynı döneme, yani oldukça eski bir geçmişe dayanmaktadır. Özellikle 1071 Malazgirt Savaşı'nın ardından başlayan süreçte, bu yapıların genellikle askeri fetih yolları üzerine inşa edildiği görülmektedir. Bu durum, tekke ve zaviyelerin sadece dini değil, aynı zamanda fetih hareketlerine zemin hazırlayan

sosyal ve kültürel bir işlev üstlendiklerini de ortaya koymaktadır. Anadolu'da özellikle 12. ve 13. yüzyıllarda gerçekleşen yoğun göç hareketleriyle birlikte, çeşitli tasavvuf şeyhlerinin de bu topraklara geldiği ve farklı alanlarda faaliyetlerde bulunduğu görülmektedir. Anadolu'nun fethi sürecinde ve sonrasında, özellikle Konya, Kayseri, Sivas, Tokat, Amasya ve Çorum gibi şehirleri kapsayan bölgede tekke ve zaviyelerin yoğun biçimde faaliyet gösterdiği dikkat çekmektedir. Anadolu Selçuklu Devleti döneminde, özellikle I. İzzeddin Keykavus (1211–1220) ve I. Alaeddin Keykubad (1220–1237) gibi sultanlar ile dönemin önde gelen devlet adamları ve emirleri, zengin vakıflara sahip zaviyeler inşa ettirerek hem dini hayatı desteklemiş hem de siyasi otoritelerini pekiştirmişlerdir (Şahin, 2019, s.154).

Tokat'a ait günümüze ulaşabilen en eski tahrir defteri H. 859 / M. 1455 tarihini taşımaktadır. Bu kayıtlara göre, dönemde Tokat'ta 34 adet zaviye bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu zaviyeler arasında Hamza Bey Zaviye-Camii de yer almaktadır.

Yapının kitabesinde “zaviye” ifadesine yer verilmiş olması ve 1576 tarihli *Defter-i Evkaf-ı Rum*'da geçen “Vakf-ı Zaviye-i Merhum Hamza Bey nefs-i Tokat” ifadesi, bu yapının bir zaviye olarak inşa edildiğinin açık bir göstergesidir (Şahin, 2019. S.64).

1576 yılına ait vakıf kayıtlarında görevli atamaları arasında bir imamın da bulunması, yapının yalnızca bir zaviye değil; mescit, hangâh ve türbeden oluşan bir külliye'nin parçası olduğu yönündeki değerlendirmeleri desteklemektedir (Şahin, 2019: 65).

Yapı incelendiğinde, dört hacimli ve ters "T" plan düzenine sahip olduğu görülmektedir. Moloz taş malzeme ile inşa edilen yapının merkezinde kubbeyle örtülü bir sofa yer almakta; bu sofaya mihrap önünde tonozla örtülü bir mekân eşlik etmektedir. Yapının yan kanatlarında ise, doğu ve batı yönlerinden kubbeli sofa bölümüne bağlanan, yine tonoz örtülü iki adet tabhane bulunmaktadır. Ana mekâna girişte, kubbeli sofa bölümüne geçilmeden önce küçük boyutlu, tonoz örtülü bir hacim yer almaktadır.

Türkan Acar Anadolu Türk Mimarisinde Tabhaneli Camiler adlı tezinde bir tipoloji çalışması gerçekleştirmiştir. Acar'ın avlu ve ibadet mekanının boyutlarına ve örtü unsurlarına göre yapmış olduğu sınıflandırmada avlusu ibadet mekanlarından büyük olan yapılar içerisinde Tokat Hamza Bey Zaviyesi-Camisini

dahil etmiştir (Acar, 2011: 679-680.). Bursa Hüdavendigâr İmaretî, İznik Nilüfer Hatun İmaretî, Edirne Yıldırım Bayezid İmaretî bu sınıflandırma içerisinde yer alan örneklerdir. (Acar, 2011: 680.) Yine aynı tezde örtü unsurlarının dağılımına göre yapılan sınıflandırmada ise Avlu Kubbe, İbadet Mekânı Tonoz ile Örtülü Olanlar-Beşik Tonozlular yapı grubu içerisine Hamza Bey Zaviye-Camisini dahil etmiştir. Bursa Hüdavendigâr İmaretî, Bursa Ebu İshak Zaviyesi, Bursa Timurtaş Paşa Zaviyesi, Edirne Yıldırım Bayezid İmaretî, Tokat Horozlu İmaret, Edirne Gazi Mihal İmaretî bu grup içerisine dahil edilen diğer yapı örnekleridir.

Bu yapı grubu içerisindeki bir diğer örnek olan Amasya Yakup Paşa Tekkesi zaviyeli plan tipinin farklı bir uygulaması olarak dikkat çekmektedir (Aydın, 2000: 148). Bunda inşa edildiği topografyaya uygun olarak yapılması ve yapılış amacına uygun olarak işlevsellik kazandırma gayesinin etkili olduğu söylenebilir.

Tolga Aydın Amasya Tekkeleri adlı tez çalışmasında, Amasya Yakup Paşa Tekkesini Baha Tanman'ın Osmanlı Tekkeleri ile ilgili yapmış olduğu tipolojiye göre sınıflandırmış ve ibadet ve ziyaret mekânları (tevhidhane/semahane/meydan, türbe) ile gündelik yaşam alanlarının (derviş hücreleri, selamlık, harem, mutfak, tabhane vb.) tamamının veya bir kısmının, işlevsel ihtiyaçlara uygun biçimde aynı yapı kitlesi içerisinde bir araya getirildiği plan düzenini ifade eden III. Grup plan tipine dahil etmiştir.

Türkan Acar ise Anadolu Türk Mimarisinde Tabhaneli Camiler adlı tezinde avlu ve ibadet mekanının boyutlarına ve örtü unsurlarına göre yapmış olduğu sınıflandırmada avlusu ibadet mekanlarından büyük olan yapılar içerisine Amasya Yakup Paşa Tekkesini dahil etmiştir (Acar, 2011: 679-680.). Bursa Hüdavendigâr İmaretî, İznik Nilüfer Hatun İmaretî, Edirne Yıldırım Bayezid İmaretî bu sınıflandırma içerisinde yer alan örneklerdir. (Acar, 2011: 680.)

Namazgahlar:

Namazın eda edildiği yer anlamına gelen *namazgâh*, genellikle yol kenarlarına inşa edilen, üstü açık ve mimari özellikler taşıyan ibadet alanlarıdır. Yolcuların sefer hâlindeyken namaz ibadetlerini yerine getirmelerine imkân tanımak amacıyla yapılan bu yapılar, zaman zaman askerlerin dinlenme noktaları

olarak da işlev görmüştür.

“Namazgâh” ve “musalla” terimleri, anlamları itibariyle namaz ibadetinin açık havada yerine getirilmesi amacıyla tasarlanmış mimari yapıları ifade eder (Akmaydalı, 1994: 123). Çoğunlukla hac yolları, kervan güzergâhları veya mesire alanları gibi yerlerde inşa edilen namazgâhlar, yolcuların bireysel ya da cemaat halinde dinlenip ibadet etmeleri için tasarlanmıştır (Gülyüz, 2020: 22). Araştırmacılar, namazgâhı; harp sırasında ordu komutanı ve askerlerin, sulh döneminde ise sefere çıkanların namaz kıldığı, minber ve mihrabı bulunan, üstü ve çevresi açık bir açık hava camisi olarak tanımlamaktadır (Acun, 2012: 133).

Namaz kılınacak yerlerin belirli şartları taşıması gerekir. Öncelikle namaz alanı mutlaka temiz olmalı ve kible yönü doğru şekilde belirlenmelidir. Bunun için mihrap taşı veya mihrap nişi içeren bir mihrap duvarı bulunmalıdır. Mihrap duvarının diğer bir işlevi ise, hadislerde belirtildiği üzere, namaz kılanların önünden geçilmesini engellemek amacıyla perde görevi görmesidir. Ayrıca Cuma ve Bayram namazlarının kılınabilmesi ve hutbenin okunabilmesi için minberin; abdest alınabilmesi için ise çeşme veya kuyu gibi su kaynağının bulunması zorunludur.

Tiryaki, Arap ve İran mimarisinde açık havada namaz kılmak amacıyla inşa edilen yapılar için “musallâ” teriminin kullanıldığını belirtmektedir. Özellikle İran’da görülen eyvanlı musallâ mimarisinin, Türk mimarisinde yaygın olan namazgâhlardan farklılıklar taşıdığı vurgulanmaktadır. Ayrıca Tiryaki’nin eserinde, açık havada secde edilecek yer anlamına gelen “secdegâh” sözcüğünün de kullanıldığı ifade edilmektedir (Tiryaki, 2006: 359).

Namazgâhlar, sadece ibadet ve namaz kılma amacıyla inşa edilmekle kalmamış, aynı zamanda halkın bir araya gelerek eğlenceler düzenlediği, sosyalleştiği ve toplantılar yaparak çeşitli kararlar aldığı mekânlar olarak da işlev görmüştür. Ayrıca bu yapılar, hac yolcularının uğurlandığı veya karşılandığı, misafirlerin ağırlandığı zaviye işlevi de üstlenmiştir. Osmanlı ve Türk mimari kültürü ile sanatına kazandırdıkları değer açısından bu yapılar büyük önem taşımaktadır. Hayır amacıyla inşa edilen namazgâhlar, aynı zamanda vakıf niteliği taşımaktadır.

Çanakkale Boğazı'na hâkim bir konumda yer alan Azebler Namazgâhı, yalnızca Osmanlı dönemine ait en eski namazgâhlardan biri olmasıyla değil, aynı zamanda döneminde inşa edilmiş en görkemli örneklerden biri olmasıyla da dikkat çeker. Kaynaklarda, sefere çıkan Azeb askerlerinin namaz kılabilmesi amacıyla inşa edildiği belirtilen yapı, kuzey-güney doğrultusunda uzanan dikdörtgen planlıdır (Bozkurt, 2006: 357-358).

Mihraplı ve minberli namazgâh tipinde inşa edilen Gelibolu Azebler Namazgâhı, kitabesinde de belirtildiği üzere, sefere çıkan Azeb askerlerinin ibadet ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla inşa edilmiştir. Vakit namazları dışında cuma ve bayram namazlarının da kılınabilmesi için mihraplı ve minberli olarak inşa edilen namazgâhlara Bursa Umurbey Namazgâhı, Malatya Namazgâhı, Eskişehir Sivrihisar Şeyh Mehmed Namazgâhı, Diyarbakır Namazgâhı, Zonguldak Safranbolu Namazgâhı ve Konya Musalla Namazgâhı örnek olarak verilebilir (Gül, 363: 2014.)

Medrese:

Amasya Gümüş Hacı Halil Paşa Medresesi'nin kapalı avlusu, sekiz köşe kaide üzerinde yükselen kubbesiyle Osmanlı yapıları arasında eşsiz bir örnek teşkil etmektedir. İlk inşa edildiğinde kapalı avlulu ve kubbeli olan medresenin kubbesi, sonraki dönemlerde yıkılmış; bunun ardından medreseye ahşap sütunlu revaklar eklenerek avlu üzeri açık bırakılmış ve yapı, 14. yüzyıldan itibaren yaygın olan açık avlulu medrese formuna dönüştürülmüştür.

Hacı Halil Paşa Medresesi, genel olarak Selçuklu medreseleri tarzında kapalı avlu planına sahiptir. Plan açısından, Sultan Mehmet Çelebi tarafından 1414-1417 yılları arasında Merzifon'da yaptırılan medrese ile belirgin benzerlikler taşımaktadır. Anadolu Selçuklu döneminde kapalı avlulu medreselere örnek olarak, Konya'daki 1251 tarihli Karatay Medresesi, 1260-1265 yılları arasında inşa edilen İnce Minareli Medrese ve Afyon'un Çay ilçesindeki 1278 tarihli Çay Medresesi gösterilebilir.

Türbe:

Erken Osmanlı türbelerinin çoğu, kare planlı ve kübik gövdeli yapılardır; genellikle üzerleri kasnaklı ya da kasnaksız piramidal külâh veya kubbelerle örtülür. Türbeleri külâhlı ve kubbeli olarak iki gruba ayıracak olursak, Devlet Hatun Türbesi, kare planlı ve külâhlı türbeler grubuna dâhil edilir. Bu türbelerin ortak özelliği, üst yapının sekiz ayak üzerine oturmasıdır. Türbenin üzerini örten piramidal külâh ise sekizgen bir kasnağa yerleşmiştir. Araştırmacılar, bu yapının Osmanlı'da inşa edilen son külâhlı türbe olduğunu ifade etmektedir (Ayverdi, 1972: 132).

Hamam:

Hamamlar, Anadolu Türk mimarisinin önemli bir parçasını oluşturmakta olup, fetihten günümüze kadar uzanan geniş bir zaman diliminde çeşitli tür ve plan özellikleriyle karşımıza çıkmaktadır. Hamamlar bir külliye'nin parçası olduğu gibi ayrı olarak da inşa edilmiş, çifte ya da tek olarak yapılmıştır. Ayrıca köşk, saray, han, kışla, tekke gibi çeşitli yapıların bazı bölümlerinde müstakil, yarı müstakil ya da yapı kütlelerinin bir parçası olarak; sınırlı sayıda kişinin kullanımına uygun, daha küçük boyutlarda özel hamamlar da tesis edilmiştir (Çerkez, 2005, s.482).

Türk hamamları, esas olarak soyunmalık, ılıkılık, sıcaklık, su deposu ve külhan gibi bölümlerden oluşmaktadır. Büyük ölçekli hamamlarda ise aralık adı verilen bir bölüm ile hela ve usturalık mekânları da bulunmaktadır. Osmanlı hamamları ile ilgili en çok kabul gören tipoloji Semavi Eyice tarafından gerçekleştirilen ve hamamları sıcaklık bölümlerine göre sınıflandıran tipolojidir. Semavi Eyice çalışmasında hamamları “Haçvari Dört Eyvanlı ve Köşe Hücreli Tip”, “Yıldızvari Sıcaklıklı Tip”, “Kare Bir Sıcaklık Etrafından Sıralan Halvet Hücreli Tip”, “Çok Kubbeli Sıcaklıklı Tip”, “Ortası Kubbeli, Enine Sıcaklıklı ve Çifte Halvetli Tip” ve “Soğukluk-Sıcaklık ve Halvet Eş Odalar Halinde Olan Tip” olmak üzere sınıflandırmıştır. (Eyice, 1960: 108-115). Bu kapsamda Merzifon Çelebi Mehmet Hamamı da “Haçvari Dört Eyvanlı ve Köşe Hücreli Tip” içerisinde yer almaktadır. Sahip Ata Hamamı, İznik Hacı Hamza Hamamı'nın erkekler kısmı ve Edirne'de Saray Hamamı bu plan tipini yansıtan örneklerdir.

Malzeme:

Yapılarda malzeme olarak kesme taş, moloz taş, mermer, ahşap, tuğla ve az miktarda alçı ve demir kullanılmıştır. Bu malzemeler hem tek başına hem de birlikte kombine edilerek uygulanmıştır. Örneğin, Gelibolu Azebler Namazgâhı zeminini mermer döşelidir. Ana kapının hemen sağında, dışarıda yerden yüksekteki seki kûfeki taşlarla döşenmiştir. Eski Zağra Hamza Bey Camii taş ve tuğla malzeme ile almaşık sistemde inşa edilmiştir. Yapının güney duvarında yer alan mihrap mermer ve alçıdandır. Edirne Eski Cami kesme taş kullanımının en güzel örneğidir. Yapının kesme taş ve tuğla malzemeyle inşa edilen son cemaat yeri, yapının genel görünümünden farklılık göstermektedir. Bu durum, son cemaat yerinin yapıya sonradan eklendiği izlenimini vermektedir. Kuzey cephede yer alan taş kapısı, harimin kible duvarı ortasındaki mihrap ve minber ise mermerdendir. Edirne Sofu Bayezid Cami büyük oranda özgünlüğünü kaybetmiştir. Kareye yakın dikdörtgen planlı cami moloz taşla inşa edilmiştir ve yapıda çok sayıda ahşap hatıl kullanılmıştır. Amasya Yakup Paşa Tekkesinin gövde duvarları taş-tuğla hatıl dizileriyle örülmüştür. Duvarların köşelerinde kesme taş kullanılmıştır. Minare gövdesi ise tuğla hatıllı moloz taş kullanılarak inşa edilmiştir. Türbenin kapısı, bezemesi çokgenlerin birbirini kesmesiyle oluşan geometrik şebeke dövme demirdendir. Tokat Hamza Bey Zaviye-Camii'nin minaresi kesme taş ve tuğla malzeme kullanılmıştır. Yapının duvarları taş ve tuğla karışımıdır; pencerelerde ise kesme taş tercih edilmiştir. Merzifon Çelebi Sultan Mehmet Hamamı İnşaat malzemesi olarak az miktarda mermer, düzgün kesme taş, kaba yonu taş ve ahşap kullanılmış; ancak yapının büyük bölümü moloz taş ve tuğla ile inşa edilmiştir. Amasya Gümüş Hacı Halil Paşa Medresesinde malzeme olarak taş, tuğla ve ahşap kullanılmıştır. Yapıda trompların içleri tuğla üzerine alçı malzemeye güzel bir örnek teşkil etmektedir. Bursa Devlet Hatun Türbesi dışta kemerler dâhil mermerden inşa edilmiştir. İçi sıvalı olduğundan asıl malzemesi görünmemektedir.

Süsleme:

Çalışma kapsamındaki Fetret Devri yapılarında süslemeler genellikle taş, ahşap, mermer, tuğla ve alçı gibi malzemelerle gerçekleştirilmiştir. Süslemelerin en yoğun olduğu alanlar ise mihrap, minber, kürsü, kubbe iç yüzeyleri, sütun başlıkları, kapı ve pencere alınlıkları ile minare şerefeleridir.

Süslemenin en yoğun uygulandığı malzeme taş olmuştur. Azebler Namazgâhının minberi, mihrap bölümü ve taç kapının tepeliğinin dış yüzü de süslemeye dair önemli örnekler arasında yer almaktadır. Benzer şekilde Eski Cami’de duvarlar, kubbe altları, minber basamakları ve şerefe altları bu süslemenin güzel örneklerini teşkil etmektedir.

Ahşap süslemeler genellikle harim bölümünde, özellikle minber ve kürsü gibi yapı elemanları üzerinde yoğunlaşmıştır. Eski Zağra Hamza Bey Cami kadınlar mahfili ahşaptandır. Eski Cami vaaz kürsüsü ve hünkâr mahfili, özgünlüklerini koruyabilmiş önemli örnekler arasında yer almaktadır. Çıtakari ve eğri kesim gibi ahşap işçiliği tekniklerinin kullanıldığı minberlerde ise bitkisel motifler ve geometrik şekillerden oluşan süsleme öğeleri görülmektedir. Edirne Sofu Bayezid Cami sade ve ahşap minberinin dalgalı alınlığı kıvrık dallarla süslüdür. Amasya Yakup Paşa Tekkesinde süsleme yok denecek kadar azdır. Vaaz kürsüsü ve minberi ahşap olsa da sonradandır. Tokat Hamza Bey Zaviye-Cami ahşap minberi ahşap süslemeye bir diğer örnektir.

Mermer süslemeler genellikle mihraplar ve kitabelerin çevresinde yoğunlaşmıştır. Eski Cami’nin kapı mermerden olup silmeli çerçeve ve sivri kemerden meydana gelmektedir. Alınlığın sadeliğine nazaran kavsarasında dört sıra mukarnas dizisi salkım şeklinde aşağı inmektedir. Taç kapı yanlarında da nişler içinde mukarnaslı kavsaralar girişi süslemektedir. Diğer iki kapıdan doğudaki sade olup, batıdaki kırmızı beyaz mermerlerle süslenerek yapılmıştır. Harimin kible duvarı ortasındaki mermer mihrap duvardan taşkın dikdörtgen formlu olup taç kısmıyla birlikte güney duvarının üst sıra pencerelerine kadar yükselmektedir. Mihrabın kavsarası altı sıra mukarnas süslemelidir ve içinde küçük ikinci bir mihrap daha yer almaktadır. Mihrabın batısında mermer minber yer almaktadır. Mihrabın bugünkü sadeliğine karşılık minber girişinden aynalıklarına, basamaklarından kürsü altındaki panolarına ve bordürlerine kadar zengin bir süsleme repertuarına sahiptir. Geometrik ve bitkisel bezemelerle doldurulmuş olan kürsü altındaki dikdörtgen panolar, merkezinde altı köşeli bir yıldızın yer aldığı, dikey ekseninde dört tam ve iki yarım olarak yerleştirilmiş 18 dilimli madalyonlardan oluşmaktadır. Panoların dekorasyonu minberin iki cephesinde de aynı olup yalnızca bordürleri

farklıdır. Devlet Hatun Türbesi ise yalın bir süslemeye sahiptir. Türbenin orta kısmında bulunan mermer sandukanın üzerinde yazılar mevcuttur.

Bir diğer önemli süsleme tekniği kalem işi bezemelerdir. Kalem işi süslemeler, özellikle kubbe yüzeylerinde yoğun olarak yer almakla birlikte, birçok örneğin özgünlüğünü yitirdiği görülmektedir. Kubbe altlarında, mihrap duvarlarında ve harim bölümlerinde madalyonlar içinde yer alan hüsn-ü hat yazıları da bu süsleme teknikleri arasında sayılabilir. Eski Zağra Hamza Bey Cami mihrap, kemerler ve kubbe pencerelerinin çevresindeki kalem işi süslemeler de barok üsluptadır. Mahfilin orta kısmı, balkonun alt kısımları barok üslupta vazodan çıkan çiçekler, akantus yaprakları ve kıvrık dallardan oluşan kalem işiyle bezenmiştir. Yapının duvar bezemeleri üç kademe şeklinde görülmektedir. Alt kısım barok üslupta süslenmiş dikdörtgen pencerelerdeki benzer biçimde bitkisel kalem işi süslemelerden oluşan bir şeritle sonlanmaktadır. Edirne Sofu Bayezid Camii kible duvarında, pencere aralarına yarım daire kesitli ve kalem işi bezemeli mihrap yer almaktadır. Mihrap nişinin üzeri çiçekli bir vazo motifi bezenmiştir. Çiçekli vazo motifi genellikle cennet tasviri ile ilişkilendirilmektedir. Bunun altında Arapça tek sıra bir yazı bunun da sağında ve solunda içinden kıvrık dalların yükseldiği sütunçeler yer almaktadır.

Batı'dan gelen sanat ve mimari etkiler hem merkezde hem de taşrada yoğun biçimde hissedilmiştir. Özellikle Barok, Rokoko ve sonrasında etkili olan Ampir üslup; vazodan çıkan çiçekler, akantus yaprakları, "S" ve "C" kıvrımları, perde motifleri ve dairesel formlarla mimariye yansımıştır. Bu üslupların cami mimarisindeki en yoğun uygulama örneklerinden biri Eski Zağra Hamza Bey Camii'dir. Barok üslupta bezemelerle süslenmiş mihrap nişi, iki yanında akantus yapraklı başlıklara sahip birer sütunçe ile çevrelenmiştir. Bu sütuncelerin üzerinde yer alan ve "S" kıvrımlarıyla oluşturulan, ortası akantus yapraklarıyla bezenmiş bir kemer, mihrabı barok tarzın özgün bir örneği hâline getirmektedir. Mahfilin orta bölümü ve balkonun alt kısımları da yine barok üslupta, vazodan çıkan çiçekler, akantus yaprakları ve kıvrık dallardan oluşan kalem işi süslemelerle bezenmiştir. Yapının duvarlarının alt kısımları ise barok tarzda süslenmiş dikdörtgen pencerelerle benzerlik gösteren bitkisel kalem işi motiflerden oluşan bir şeritle son

bulmaktadır. Tokat Hamza Bey Zaviye-Camii mihrap nişi barok üslubuna sahip bitkisel öğelerle süslenmiş ve yaldızlı yağlı boya ile boyanmıştır.

SONUÇ

Osman Gazi, Ertuğrul Gazi'ye bağlı küçük bir Kayı aşiretini geleneklerinden sıyrıp, toprağa bağlı yaşam şeklini benimseyen büyük ve güçlü bir devlet konumuna yükseltmiştir. Osman Gazi'nin ardından başa gelen Orhan Gazi, I. Murad Hüdavendigar ve Yıldırım Bayezid dönemlerinde Osmanlı topraklarının hızla büyümesi, devrin kültür-sanat ortamı ve mimarisini de etkilemiştir.

14. yüzyıla gelindiğinde doğuda ve batıda iki büyük Türk devleti ortaya çıkmıştır. Batı'da dünyaya egemen olmak için sürekli seferler yapıp zaferler kazanan Osmanlı Devleti hüküm sürerken, doğuda büyük zaferler kazanan Timur İmparatorluğu yer almaktaydı. Doğuyu egemenliği altına alan Timur'un batıya yönelmesi ile bu iki büyük gücün çarpışması kaçınılmaz olmuş ve nihayet 1402 yılında bugünkü Ankara'nın Çubuk Ovası'nda Yıldırım Bayezid ve Timur arasında büyük, kanlı Ankara Savaşı yaşanmıştır.

Ankara Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin ordusundan daha büyük bir orduya sahip olan Timur Osmanlı Devleti'ni bertaraf etmiştir. Savaşın sonunda tutsak edilen Yıldırım Bayezid ise esarete tahammül edemeyerek 8 Mart 1403'te, henüz 43 yaşındayken Akşehir'de vefat etmiştir. Osmanlı Devleti hükümdarlık tahtı boşalmış, ardından Yıldırım Bayezid'in oğulları Süleyman Çelebi, Musa Çelebi, İsa Çelebi ve Mehmet Çelebi arasında iktidarlık mücadeleleri yaşanmış ve 11 yıl sürecek olan Fetret Devri başlamıştır. Bu dönemde Osmanlı toprakları fiilen Anadolu ve Rumeli olarak ikiye ayrılmıştır. Kanlı mücadelelerin yaşandığı Fetret devrinde Osmanlı Devleti'nin Anadolu ve Rumeli topraklarında imar ve inşaa faaliyetleri devam ettirilmiş, şehzadeler silahlı mücadelenin yanı sıra imar faaliyetleri marifetiyle de birbirlerine üstün gelme ve meşruiyet kazanma yoluna gitmişlerdir.

Savaşlarla geçen bu dönem "Fetret Devri", "Fasıla-ı Saltanat" gibi isimlerle anılmıştır. Bu dönemde daha çok Süleyman, Musa ve Mehmet Çelebiler etkili olmuştur. 11 yıl süren taht kavgasının ardından İsa ve Süleyman Çelebiler taht mücadelesinde kardeşlerine yenilerek hayatlarını kaybetmişlerdir. Mehmet Çelebi ise 1413 yılında kardeşi Musa Çelebi'yi yenerek Fetret Devri'ne son vermiş,

Osmanlı Devleti'nin yeni padişahı olmuştur. Fetret devrinde aktif olmaması nedeniyle şehzade İsa Çelebi döneminden kısaca bahsedilmiştir. Ayrıca İsa Çelebi döneminden herhangi bir mimari esere rastlanmamıştır.

Fetret devrinde Rumeli'de cami, mescit, namazgah, medrese, zaviye, han, hamam, çeşme, türbe gibi yapılar yapılmıştır. Bu dönemde kiliseleri camiye dönüştürme gibi tahvil uygulamalarının yanı sıra yeni yapılar da inşa edilmiştir.

Süleyman Çelebi yaşamı boyunca ilim adamları ve sanatçıları himayesi altına alıp desteklemiştir. İlim adamlarının yanı sıra ehli keyf adamları da meclisinde bulundurmuştur. Süleyman Çelebi'nin şair Ahmedî'yi koruduğu, dostça vakit geçirdiği, eğlence ortamlarında daima yanında bulundurduğu bilinmektedir. Süleyman Çelebi'nin yanından ayırmadığı ve sarayından eksik etmediği bu ilim adamları ve sanatçılar ona ithafen eserler meydana getirmişlerdir. Bu da kendisinin ilim ve edebiyatta söz sahibi bir şehzade olduğunun göstergesidir. Örneğin Ahmedî'nin Cemşîd ü Hurşîd ve İskendernamesi Süleyman Çelebi'ye sunulmuş kıymetli eserlerdendir. İskendernâme XIV. yüzyılda yazılan mesnevîlerin en önemlilerinden olup, edebiyatımızda kendi tarzındaki mesnevîlerin birincil en önemli öncüsüdür. Büyük İskender'in yaşamına ideolojilerine, aşklarına, savaş ve fetihlerine ait olaylardan, dönemlerden, söylentilerden, destanlardan tedvin edilmiş bilgilerle oluşturulmuş büyük bir manzum eser olan İskendernâme, tarihi bilgiler ve sanat açısından öneminin yanı sıra Türk dili açısından da büyük öneme sahiptir. Ahmedî, 1446 beyitten oluşan Çeng-nâme adlı eserini 1405 yılında Emîr Süleyman için kaleme almıştır. Emîr Süleyman'ın eğlence meclislerinden yola çıkılarak meydana getirilen eser, bu dönemde telif edilen ilk orijinal mesnevidir. Yine Emîr Süleyman'a sunulan Tercüme-i Tefsîr-i Ebü'l-Leys es-Semerkindî adlı eser, Anadolu'da Türkçeye çevrilen ilk Kur'an tefsiri olup, eski Anadolu Türkçesi'nin tüm özelliklerini barındırmaktadır. Ahmedî'nin yaklaşık 10.000 beyitlik Tevarih i ervah da Emir Süleyman Çelebi için yazdığı bilinen mesnevisidir. Süleyman Çelebi'nin ölümü ardından, 1403-1410 yılları arasında aruz ölçüsüyle yazılmış bu esere şair eklemeler yaparak Mehmet Çelebi'ye sunmuştur. Bu eser tıbbın çeşitli konuları üzerine, anatomiye, teşhise ve tedaviye dayanan geniş bölümleri içinde barındırmaktadır.

Süleyman Çelebi'nin Şair Niyazi, Hamzavî ve meşhur hekim Hacı Paşa gibi önemli ilim adamlarını himaye ettiği gibi Âlim Süleyman Çelebi'nin Mevlid isimli eseri de bu dönemde yazılmıştır. Kendi tarzında ilk Türkçe eser olarak bilinen Mevlid, İslâmiyet'in tevhit ilkesini ve bu ilkeyi öğreten Hz. Muhammed'i anlatan, sevdiren, öğreten, aynı zamanda hem edebi hem dini, sosyal ve kültürel hayatımızda çok önemli yere sahip bir başyapıttır. Eser Osmanlı'da Hz. Muhammed'in doğum günlerinde okunmuş, bestelenmiş, farklı dillere çevrilmiş hatta Balkan ülkeleri başta olmak üzere birçok İslam ülkesinde bugün hala mübarek günlerin yanında doğum, sünnet, düğün, ölüm, askere gönderme gibi özel gün ve zamanlarda okutulmaktadır. Süleyman Çelebi'nin Edirne'deki sarayının adeta ilim adamı ve sanatçıların bir toplanma yeri olduğu bilinmektedir. Mehmed bin şeyh Mustafa tarafından çevrilmiş Kavisname, Mehmet isimindeki bir şair tarafından yazılmış Işıksname, Hızır bin Yakup tarafından kaleme alınan Siyasetname de Süleyman Çelebi'ye atfedilen eserler arasındadır. Süleyman Çelebi'nin mimariye çok önem verdiği ve bu uğurda çok para harcadığı Lâpseki'de kendi adına bir kale inşa ettirdiği bilinmektedir.

Süleyman Çelebi dönemi inşa edilen eserler arasında Çanakkale Gelibolu Azebler Namazgahı H. 810/M.1407, Çanakkale Gelibolu Hoca Hamza Mescidi H.809/M.140, Eski Zağra Hamza Bey Camii H.811/M.1408-1409, Eski Zağra Hamza Bey Mektebi H.811/M.1408- 1409 yer almaktadır.

Osmanlı'nın en eski namazgahlarından olan Gelibolu'daki Azebler Namazgâhı, Azeb askerlerinin ibadet etmesi için Hacı Başa el-muharrir oğlu İskender tarafından H. 810/M.1407 yılında inşa edilmiştir. Günümüze tüm bölümleriyle ulaşabilmiş ender namazgahlardan biri olan bu eser, konumu, oranları ve işçiliğinin güzelliği açısından kendi türü içinde çok değerli bir örnektir.

Bugün ayakta olmayan Gelibolu'daki Hoca Hamza Mescidinden ise yalnızca inşa kitabesi günümüze ulaşmıştır. Kitabede inşa tarihi H.809/M.140 olarak geçmektedir.

Fetret devrinin en önemli yapılarından biri kuşkusuz Eski Zağra Hamza Bey Camiidir. Yapı 17,50 m kubbesi ve kitabesi ile önemli bir yere sahiptir. Cami Süleyman Çelebi döneminde Hamza Bey tarafından H.811/M.1408-1409 yılında

inşa edilmiştir. Yapının zemini kazılarak Osmanlı evveli devre ait mimari kalıntılar gün yüzüne çıkarılarak sergilenen cami günümüzde Dinler Müzesi olarak kullanılmaktadır. Günümüzde ayakta olmayan fakat varlığını Evliya Çelebi Seyahatnamesinden öğrendiğimiz Eski Zağra Hamza Bey Mektebi Hamza Bey Cami ile aynı dönemde H.811/M.1408- 1409 yılında aynı banî tarafından inşa edilmiştir. Ayrıca Süleyman Çelebi Fetret Devri boyunca inşası devam edecek ve dönemin simgesi olarak kabul edilen Eski Cami H.805/M.1402-1403 inşasını başlatmıştır.

Musa Çelebi 13 Şubat 1411 günü Musa Çelebi Edirne'ye girerek hükümdarlığını ilan etmiş, namına hutbe okutup sikke bastırmıştır. Kör Melikşah adında bir askeri vezir, Mihaloğlu Mehmet beyi beylerbeyi, Simavi diye de bilinen Samavna (Simavna) kadısı oğlu Şeyh Bedreddin'i kadı asker atamış böylece Şeyh Bedreddin tüm kadıların başı ve padişahın divanındaki en yetkili kişisi durumuna gelmiştir. Musa Çelebi'nin Şeyh Bedreddin ile olan ilişkisi dünya görüşünü ve dini ideolojisinin niteliğini açıkça ortaya koymaktadır. Musa Çelebi ile Şeyh Bedreddin arasında müritlik ilişkisi olduğu düşünülmektedir.

Musa Çelebi dönemi inşa edildiği bilinen Karaferiye Musa Çelebi Cami, Ferecik Musa Çelebi Cami, Edirne Gazi İbrahim Bey Cami, Çırpan Musa Çelebi Hamamı, Şeyh Bedreddin Zaviyesi, Sultan Musa Çeşmesi 1411-1413, Eski Cami Medresesi tamamen yok olmuştur. Musa Çelebi Edirne Saray Surlarını genişletmiş, Eski cami inşasını devam ettirmiştir.

Mehmet Çelebi döneminde ise ilim ve kültür faaliyetleri ise dini merkezler etrafında toplanmıştır. Bu dönemde ilmi faaliyetler, eğitim merkezleri olan medreseler tarafından yerine getirilmiştir. Eğitim faaliyetleri dönemin büyük şehirlerinde yaygın olarak yerleşmiştir. Bursa, İznik, Amasya ve Edirne bu şehirlerin başında gelmektedir. Mehmet Çelebi döneminde Bursa'da inşa Bayezid Paşa Medresesi ve Yeşil Cami yanında inşa edilen Yeşil Medrese (Bursa Sultaniyesi) dikkat çekmektedir. Emir Süleyman tarafından yapımına başlanılan ve Musa Çelebi tarafından devam edilen Edirne Eski Cami yine Mehmet Çelebi emri ile tamamlanmıştır. Bu camiye vakıf olarak da bedesten inşa edilmiştir. Mehmet Çelebi'ye bu sanatsever kişiliğinden, zevk sahibi olmasından ve inceliğinden dolayı

kendisine Çelebi unvanının verildiği bilinmektedir. İlk defa Mehmet Çelebi döneminde Anadolu-Suriye yolu ile Mekke ve Medine fakirlerine dağıtılmak üzere Surre adı ile bir miktar altın akçe Haremeyn'e gönderilmiştir.

Fetret Devrinde Mehmet Çelebi dönemi inşa edilen eserler Edirne Sofu Beyazıt Cami H. 805/M.1402, Amasya Yakup Paşa Tekkesi H.815/M.1412, Tokat Hamza Bey Zaviye-Cami H.815/M.1412, Merzifon Sultan Çelebi Mehmet Hamamı 816/M.1413, Amasya Gümüş Hacı Halil Paşa Medresesi H.816-18/M.1413-1414, Amasya Şeyh Cûî Tekkesi H.817/M.1414 ve Bursa Devlet Hatun Türbesi H.816/M.1414'tür.

Günümüzde ayakta olan Edirne Sofu Bayezid Camii H. 805/M.1402 zaman içinde harap olunca kapısı üzerinde kitabeden anlaşıldığına göre 1543 yılında Doğan soyundan Şehit İskender adına mescit olarak yaptırılmıştır. 1636 yılında Hacı Yusuf ağa adındaki bir kişi tarafından yapıya minber eklenerek mescitten camiye çevrildiği bilinmektedir. Üzeri kiremit kaplı kırma çatı ile örtülü kareye yakın dikdörtgen planlı yapı moloz taştan inşa edilmiş çokça ahşap hatıl kullanılmıştır. Geçirdiği büyük onarımlardan dolayı yapı özgünlüğünü büyük oranda yitirmiştir. Camiinin bir de çeşmesi bulunmaktadır.

Amasya Yakub Paşa Tekkesi H.815/M.1412 Fetret Devri önemli yapılarındandır. Tekkenin mimarisinin Erken Osmanlı döneminin mimarisi olan zâviyeli yapılardan etkilendiği anlaşılmaktadır. Yapıda Erken Osmanlı döneminde görülen Anadolu Selçuklu ve Bizans mimari esintileri izlenmektedir. Yakup Paşa Tekkesi kendine özgü planıyla özel bir yapıdır. Ancak bu plan tipi sonraki dönemlerde pek kullanılmamıştır (Tanman, 2013: 286). Yalnızca Kahire'de 15. Yüzyılın ikinci yarısında yapılan Demirtaş Zâviyesi'nde Yakup Paşa Tekkesi'nde görüldüğü gibi mescid kısmının etrafında halvet hücreleri bulunmaktadır. Bu zâviye Mısır'ın ilk Halvetî şeyhlerinden Muhammed Demirtaş tarafından yaptırılmıştır. Halvet hücrelerinin boyutları ve konumları itibari ile Amasya Çilehane Tekkesi'ni hatırlatmaktadır.

Tokat Hamza Bey Zaviye-Camii Sultan Mehmet Çelebi'nin emirlerinden Bicaroglu Hamza Bey tarafından H.815/M.1412 yılında inşa ettirilmiştir. Yapıda moloz taş-tuğla ve yer yer kesme taş kullanılmıştır. Yapı 15. yüzyıl Osmanlı zaviye

mimarisinin tipik bir örneğidir. Yapı ters T planlı veya kanatlı camiler grubundadır. Bu plan tipinin görüldüğü ilk cami Bursa'daki Yıldırım Camii'dir. Bu yapı kendinden sonraki camilere örnek teşkil etmiştir. Selçuklu medreselerinde de kullanılan zaviyeli, yan mekânlı ve çok işlevli olarak da adlandırılan ters T plânlı, özellikle camiler olmak üzere Osmanlı erken dönem yapılarında bolca uygulanmıştır.

Merzifon Sultan Çelebi Mehmet Hamamı 816/M.1413 yılında Çelebi Mehmet tarafından inşa ettirilmiştir.

Amasya Gümüş Hacı Halil Paşa Medresesi Amasya Beylerbeyi tarafından H.816-18/M.1413-1414 yılında inşa ettirilmiştir. Yapıda malzeme olarak taş, tuğla ve ahşap kullanılmıştır. Haçvari dört eyvan tarzındaki şeması, kare planlı avlusu, avlu etrafındaki mekânların düzeni, doğu eyvanın giriş, batıdaki ana eyvan, kuzey ve güneydekilerin kapalı birer dersane şeklinde yapılarak giriş eyvanı hariç diğerlerinin ana kütteden taşkın tutulması, hücrelerde ocak nişlerinin bulunması, duvar örgüsü, dış cephelerdeki pencerelerin düzen ve görünüşleri itibariyle Çelebi Sultan Mehmet'in Merzifon'da yaptırdığı medrese ile benzerlikler göstermektedir. Medrese kapalı avlusu, sekiz köşe kaide üzerinde yükselen kubbesi ile Osmanlı yapıları arasında yegâne örnektir. İlk yapıldığında kapalı avlulu ve kubbeli medresenin kubbesi sonradan çökmüş, yapıya bugün gördüğümüz ahşap sütunlu revaklar eklenerek avlu üzeri açık bırakılmış 14. yüzyıldan alışılagelen açık avlulu şekilde düzenlenmiştir. Hacı Halil Paşa Medresesi genel itibariyle Selçuklu medreseleri tarzında kapalı avluludur.

Günümüze ulaşmayan Amasya'nın batı kesiminde kalan Şeyh Cûî köyünün alt tarafındaki gölün yakınlarında yer alan Amasya Şeyh Cûî Tekkesi'nin Şeyh Cûî tarafından H.817/M. 1414 tarihinde inşa ettirildiği tahmin edilmektedir.

Bursa Devlet Hatun Türbesi H.816/M.1414 yılında inşa edildiği tahmin edilmektedir. Türbe, dışta kemerler dâhil mermerden inşa edilmiştir. İçte yüzeyler sıvalı olduğu için inşa malzemesi bilinmemektedir. Dıştan sivri külahlı, içerden kubbeli bir yapıdır. Selçuklu Türbe mimarisinin Osmanlı dönemindeki son örneği kabul edilmektedir. Köşelerde, gönye ayaklara ve ortada silindirik sütunlara basan sekiz sivri kemerlidir. Yapı içeriden otuz iki dilimli kubbesi, dıştan yüksek kasnağa

oturtulmuş, kurşunla kaplı bir sivri külâhla örtülüdür.

Edirne şehir merkezinde yer alan, kaynaklarda Ulu Cami ve Cami-i Atik olarak da isimlendirilen bir külliye şeklinde inşa edilen Eski Cami'nin yapımına 805 H./M.1402- 1403 yılında Süleyman Çelebi tarafından başlanmış, Musa Çelebi döneminde yapımını devam ettirilmiş, Mehmet Çelebi döneminde H.816/M.1413 yılında yapımı tamamlanmıştır.

Külliyei oluşturan bedesten, medrese, muvakkithane ve sebilden günümüzde yalnızca cami ve bedesten mevcuttur. Eski Cami Osmanlılardan günümüze ulaşmış en eski anıtsal eserlerden biri olması yanı sıra, şehrin sur duvarları dışında yapılmış ilk selatin camisi olma niteliği taşımaktadır. Osmanlı dönemi Türk mimarisinin çok üniteli camiler gurubundaki Edirne Eski Cami, tamamı düzgün kesme taştan yapılmış, dört kalın ayak üzerinde yükselmiş, kare plana sahiptir ve üstü dokuz kubbeyle örtülmüştür. Eski Cami plan şekli ile Selçukluların Ulu Cami türünün son basamağı olarak kabul edilmekle birlikte yine plan tipi olarak Filibe Muradiye, Sofya Mahmut Paşa camileri ile benzemektedir.

Eski Camii planı Yıldırım Bayezid döneminde 1399 yılında yaptırılan Bursa Ulu Cami ile başlayan çok kubbeli plan tipinin farklı bir uygulamasıdır. Bursa Ulu Cami ile kıyaslırsak Eski Cami'de kubbe çapı üç metre artmış, kubbeleri taşıyan ayak sayısı Bursa Ulu Cami'de 12 iken burada dörde düşmüş, buna bağlı olarak Bursa Ulu Cami'den daha ferah, geniş bir iç mekân elde edilmiştir. Bunun yanında benzerlikleri de mevcuttur. Bursa Ulu Cami'de olduğu gibi Eski Cami'de de yapının içi döneme özgü talik- sülüs celisi yazılar ile bezenmiştir. Yapı minberinin eşsiz güzelliği ile öne çıkmaktadır.

Mehmet Çelebi'nin Dimetoka'da 1420 yılında yaptırdığı camide ise Eski Cami planı farklı bir doğrultuda gelişim göstermiştir. Merkezde dört ayağa oturan bir tam kubbe, yanlarda dört yarım kubbeli planın ilk örneği ortaya çıkmıştır. Planda merkezde dört ayağa oturan bir ana kubbe, dört yanda birer beşik tonoz, köşelerde çapraz tonozlar bulunmaktadır. Beşik tonozların yarım kubbelere dönüşmesi tekniği bu yapıdan 21 yıl sonra 1441 Tire'deki Yeşil İmaret'te ilk kez kendini göstermiştir. Başka bir örnekle Eski Cami'de orta sahnı açtığımız fakat mihrap önü yarım kubbesini eklemeyen buradaki enine sahnı kaldırdığımız vakit de Üç Şerefeli Cami Planı ortaya çıkmaktadır. Üç Şerefeli'den de kubbesi 9 ayağa

oturan Ahmet Paşa, 8 ayağa oturan Rüstempaşa vasıtası ile Selimiye'ye ulaşılmıştır. Bu bilgilerden anlaşıyor ki Eski Cami mekân gelişimi konusunda da bir dönüm noktasıdır ve kendinden sonra yapılan yapılara örnek teşkil etmiştir.

Osmanlı Türk mimarisinde mekân gelişimi olarak çok önemli bir yere sahip olan yapı, 49,5x49.5 m ölçülerinde kare planlı ve iç mekân toplam 2116 m²'dir. Yan sahnlardaki kasnaklar dairevidir ve kemerlerden kasnağa pandantiflerle geçişler sağlanmıştır. Yan sahnlardan daha yüksek olan orta sahnlarda kasnaklar sekizgendir ve her kubbede farklı geçiş sistemleri kullanılmıştır. Mihrap önündeki kubbeye geçişler dilimli üçgenlerle, ortada mukarnaslı tromplar, harim giriş kapısı üzerindeki aydınlık fenerli sekiz dilimli kubbeye geçişler ise tromplarla sağlanmıştır. Orta kubbe dizisi yan kubbelerden daha yüksektir. Özellikle camilerde mekâna ışık sağlamak amacıyla cephe pencerelerine ek olarak kubbe kasnakları yükseltilerek pencereler açılmıştır.

Caminin iki adet minaresi mevcuttur. Kuzeydoğu köşesindeki yapıya bitişik olan tek şerefeli minare özgündür. Bu minareye merdivenle çıkılmakla birlikte diğerine göre daha sade ve kısadır. Kuzeybatıda camiden bağımsız yükselen iki şerefeli minare ise II. Murad döneminde 1421-1451 sonradan yapıya ilave edildiği bilinmektedir. Bu minare kare planlı bir kaideye sahiptir ve daha süslüdür. Minare kare planlı kaidesinin batı yüzündeki çeşmesi ile cami emsalleri içinde taktır. Eski Cami tüm özellikleriyle Fetret Devrinin en büyük simgesidir.

Neticede anlaşılmaktadır ki Fetret devri gibi kanlı mücadelelerin yaşandığı bir dönemde dahi şehzadeler başta Bursa ve Edirne olmak üzere fethettikleri yerlerde hükümdarlıklarını ispatlayacak büyük bir imar ve inşaa faaliyetine girişmişler, devrin sanatçılarını destekleyerek kendi himayeleri altına almışlar ve onlara devlet içinde önemli görevler vermişlerdir. Türkçeyi desteklemişler eserlerin Türkçe yazılmasına özen göstermişlerdir. Tüm bunlar Osmanlı Devleti'nin kültür-sanat ve mimariye verdiği değeri anlamak açısından oldukça önemlidir.

KAYNAKÇA

ACUN, Hakkı. (2012), “Makedonya-Üsküp Fatih Sultan Mehmet (Taş) Köprüsü ve Namazgâhı”, *Balkanlar’da Osmanlı Vakıfları ve Eserleri Uluslararası Sempozyumu*, 133-142.

AKA, İsmail. (2000), *Timur ve Devleti*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

AKÇIL, N. Çiçek. (2012), “Edirne Eski Cami”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 42, 97-98.

AKMAYDALI, Hüdavendigâr. (1997), “Mihrablı ve Minberli Namazgâhlarımız”, *Vakıflar Dergisi*, (23), 123-143.

AKTEPE, M. Münir. (1993), “Çandarlı İbrahim Paşa”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 8, 213-214.

ASLANAPA, Oktay. (2004), *Osmanlı Devri Mimarisi*, İstanbul: İnkılap Kitabevi.

ATALAR, Münir. (1999), *Osmanlı Devleti’nde Surre-i Hümayûn ve Surre Alayları*, Ankara: Diyanet İşleri Yayınları.

ATIL, Esin. (1999), “Osmanlı Sanatı ve Mimarisi”, Ekmeleddin İHSANOĞLU, *Osmanlı Medeniyeti Tarihi*, İstanbul: İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA).

AYKUT, Nezihi. (2020), “İsa Çelebi”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Ek-1, 645-647.

AYVERDİ, Ekrem Hakkı. (1966), *Osmanlı Mimarisinin İlk Devri 630-805 (1230-1402)*, İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti.

AYVERDİ, Ekrem Hakkı. (1972), *Osmanlı Mimari’sinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri 806-855 (1403-1451) II*, İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti.

AYVERDİ, Ekrem Hakkı., YÜKSEL, İ. Aydın. (1976), *İlk 250 Senenin Osmanlı Mimarisi*, İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti.

AYVERDİ, Ekrem Hakkı. (2000), *Avrupa’da Osmanlı Mimari Eserleri*

Bulgaristan, Yunanistan, Arnavudluk, İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti.

BALTACI, Cahid, (1976), “XV-XVI. Asırlar Osmanlı Medreseleri”, İstanbul: İlahiyat Fakültesi Vakfı.

BANARLI, Nihad Sâmi. (1983), *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

BARDAKÇI, Mehmet Necmettin. (1999), “Osmanlı Devleti’nin Fetret Dönemi ve Şeyh Bedreddin Hareketi”, *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (4), 55-62.

BAŞAR, Fahameddin. (1995), “Fetret Devri”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 12, 480-482.

BAŞAR, Fahameddin. (2020), “Musa Çelebi”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 31, 216-217.

BAYKAL, Kazım. (1993), *Bursa ve Anıtları*, Bursa: Hakimiyet Tesisleri.

BAYSAL, Ali Fuat. (2014), *Yazı ve Tezyinatıyla Edirne Eski Cami*, İstanbul: Edirne Valiliği Kültür Yayınları.

BEĞ, Oruç. (2011), *Oruç Beğ Tarihi- Ahmedî- Şükrullah: Üç Osmanlı Tarihi*, Haz. Nihal ATSIZ, İstanbul: Ötüken Neşriyat.

BEŞBAŞ, Nermin., DENİZLİ, Hikmet. (1983), *Türkiye’de Vakıf Abideler ve Eski Eserler III (Bursa İl Merkezi)*, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.

BİLECİK, Gülberk. (2005-2006), “Bulgaristan’da Yok Olmak Üzere Olan Bir Osmanlı Eseri: Eski Zağra’da Hamza Bey Cami”, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, 7, (27), 71-79.

BİNAN, Demet. (2000), “Altı Asırlık Bir Belge Bursa Ulu Camisi”, *Mimarlık Tarihi*, 146-155.

BOZKURT, Nebi. (2006), “Namazgâh”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 32, 357-358.

CEVDET, Ahmet. (1985), *Kıyas-ı Enbiya VI*, Haz. Mahir İZ, Ankara:

Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

CEZAR, Mustafa. (2010), *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

ÇELEBİ, Evliya. (1999), *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi: Konya- Kayseri- Antakya-Şam-Urfa-Maraş-Sivas-Gazze-Sofya-Edirne*, Haz. Seyit Ali KAHRAMAN, Yücel DAĞLI, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

ÇELEBİ, Evliya. (2006), *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi: Bursa-Bolu-Trabzon-Erzurum-Azerbaycan-Kafkasya- Kırım-Girit*, Haz. Yücel DAĞLI, Ali KAHRAMAN, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

ÇELEBİ, Evliya. (2011), *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi: Gümölcine-Kavala-Selanik-Tırhala-Atina-Mora-Navarin-Girit Adası-Hanya-Kandiye-Elbasan-Ohri-Tekirdağı*, Haz. Seyit Ali KAHRAMAN, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

ÇELEBİ, Solakzade Mehmed Hemdemî. (1989), *Solakzâde Tarihi*, Haz. Vahid Çabuk, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

ÇELEBİ, Süleyman. (1990), *Mevlid (Vesilet-ün Necat)*, Haz. Faruk K. TİMURTAŞ, İstanbul: Milli Eğitim Yayınları.

ÇERKEZ, Murat. (2005), *Merzifon’da Türk Devri Mimari Eserleri*, (Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Ankara.

ÇOLAK, Mustafa. (1991), “XVI. Yüzyıl Başlarında Merzifon’a Ait İki Tapu Tahrir Defteri”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6, 43-59.

DANIŞMEND, İsmail Hami. (1971), *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, İstanbul: Türkiye Yayınevi.

DARKOT, Besim. (1965), “Edirne/ Coğrafi Giriş, Edirne”, *Edirne’nin 600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı*, (1-12), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

DAŞ, Abdurrahman. (2004), “Ankara Savaşı Öncesi Timur ile Yıldırım Bayezid’in Mektuplaşmaları”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (15), 140-167.

DEMİR, Mehmet. (2006), *Osmanlı Tarihinde Çelebi Mehmed Döneminin Siyasi Olayları, Devlet Teşkilatı, İlim ve Kültür Hayatı*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı İslam Tarihi Bilim Dalı, Şanlıurfa.

DEMİRİZ, Yıldız. (1979), *Osmanlı Mimarisi’nde Süsleme I Erken Devir (1300-1453)*, İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.

DİEZ, Ernst. “Bursa”, *İslam Ansiklopedisi*, 2.

DİNDAR, Bilal. (1992), “Bedreddin Simâvi”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 5, 331-334.

Diyanet İşleri Başkanlığı, *Kur’ân-ı Kerîm Meâli*, Ankara 2011.

DUKAS. (1956), “*Bizans Tarihi*”, Çev. L. MİRMİROĞLU, İstanbul: İstanbul Enstitüsü Yayınları.

EFENDİ, Ahmet Bâdî. (2014), *Riyâz-ı Belde-i Edirne 20. Yüzyıla Kadar Osmanlı Edirne’si I/1*, Haz. Yrd. Doç. Dr. Niyazi ADIGÜZEL, Yrd. Doç. Dr. Raşit GÜNDOĞDU, Edirne: Trakya Üniversitesi.

EFENDİ, Hüseyin Raci. (2019), *Zağra Müftüsünün Hatıraları*, Haz. Ertuğrul DÜZDAĞ, İstanbul: Kervan Kitapçılık.

EFENDİ, Taşköprizade Ahmed. (2019), *Eş-Şakâ’iku’n-Nu’mâniyye Fî Ulemâi’d-Devleti’l-Osmâniyye*, Haz. Prof. Dr. Muhammet HEKİMOĞLU, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.

ELAM, Nilgün. (2011), “Musa Çelebi’nin Rumeli’ye Geçişinde Hristiyan Aktörlerin Rolü (1403-1410)”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (13), 1-37.

EMECEN, Feridun. (1993), “Cüneyd Bey”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 8, 122.

EMECEN, Feridun. (2007), “Niğbolu Savaşı”, *TDV İslam Ansiklopedisi*,

33, 89-92.

EYİCE, Semavi. (1965), “Bizans Devrinde Edirne ve Eserleri”, *Edirne, Edirne'nin 600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı*, (39), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

EYİCE, Semavi. (1997), “Hamza Bey Cami” *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 15, 505-506.

FİNKEİ, Caroline. (1982), *Rüyadan İmparatorluğa Osmanlı*, Çev. Zülal KILIÇ, İstanbul: Timaş Yayınları.

Genel Kurmay Başkanlığı, *Ankara Meydan Muharebesi (1402)*, Ankara 1995.

GÖKBİLGİN, M. Tayyip. (1952), XV-XVI. Asırlarda Edirne Paşa Livâsı Vakıflar, Mülkler, Mukatalar, İstanbul: Üçler Basımevi.

GÖKBİLGİN, M. Tayyip. (1965), “Edirne Hakkında Yazılmış Tarihler ve Enîsü'l-Müsâmirîn”, içinde, *Edirne, Edirne'nin 600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı*, (s. 77-117), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

GÖKBİLGİN, Tayyip. (1965), “Edirne Şehrini Kurucuları”, içinde, *Edirne, Edirne'nin 600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı*, (s. 161-176), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

GÖKBİLGİN, M. Tayyip. (1994), “Edirne”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 10, 425-431.

GÖKBULUT, Süleyman. (2007), “İlimlerin Tasnifinde Tasavvufun Yeri”, *İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, (19), 245-264.

GÜNAL, Zerrin. (2000), “İsfendiyar Bey”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 22, 512-514.

GÜNGÖR, Erol. (2004), “Türk Kültürü ve Milliyetçilik”, İstanbul: Ötüken Yayınları.

GÜRAY Gülyüz, Bahriye. (2020), “Rumeli'deki Fetret Devri (1402-1413) Eserleri”, *Al Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 5, (2), 18-37.

GÜRBÜZ, Adnan. (1993), *Toprak-Vakıf İlişkileri Çerçevesinde XVI. Yüzyılda Amasya Sancağı*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Ankara.

HALAÇOĞLU, Neval Konuk. (2020), “Nüfus Mübadelesi Sonrası Yunanistan Veria (Karaferye) Şehrinde Ev Olarak Kullanılan Camiler”, *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 6(3), 1109-1133.

HAMMER, Joseph Von. (1992), *Büyük Osmanlı Tarihi*, Çev. Mehmet Ata BEY, İstanbul: Medya Ofset.

HİBRÎ, Abdurrahman. (1996), *Enîsü'l-Müsâmirîn Edirne Tarihi 1360-1650*, Çev. Yrd. Doç. Ratip KAZANCIGİL, Edirne: Türk Kütüphaneciler Derneği Edirne Şubesi Yayınları.

İNALCIK, Halil. (1965), Edirne'nin Fethi (1361), içinde, *Edirne, Edirne'nin 600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı*, (s. 137-159), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

İNALCIK, Halil. (1992), “Bayezid I”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 5, 231-234.

İNALCIK, Halil. (2003), “Mehmed I”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 28, 391-394.

İNALCIK, Halil. (2003), *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, Çev. Ruşen SEZER, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

İNALCIK, Halil, (2005), Türkler ve Balkanlar, içinde, *Bal-Tam Türklük Bilgisi*, (s. 20-44), Prizren: Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezi.

İNALCIK, Halil. (2009), *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

İNALCIK, Halil. (2010), *Kuruluş Dönemi Osmanlı Sultanları (1302-1481)*, İstanbul: İslam Araştırmaları Merkezi.

JORGA, Nicolae. (2009), *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, Çev. Nilüfer EPÇELİ, İstanbul: Yeditepe Yayınevi.

KANTEMİR, Dimitri. (1979), *Osmanlı İmparatorluğunun Yükselişi ve*

Çöküş Tarihi, Çev. Dr. Özdemir ÇOBANOĞLU, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

KARACAĞ, Abdullah. (2010), “Amasya Yakub Paşa Zaviyesi”, *Akdeniz Sanat*, 3(6), 101-116.

KARAKUŞ, Filiz. (2021), “Bulgaristan’ın Sofya, Filibe ve Eski Zağra Kentlerinde İnşa Edilen Osmanlı Camileri Üzerine Bir Değerlendirme Çalışması”, *Uluslararası Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırma Dergisi*, 8(71), 1565-1582.

KARAMAĞARALI, Beyhan. (2006), “Edirne Eski Camiin Kitabeleri ve Mimarimizdeki Yeri”, *Vakıflar Dergisi*, (IX), 331-336.

KARAVELİOĞLU, Murat Ali. (2017), “Şehzade Emir Süleyman Çelebi’nin Edebi Muhiti”, Ahmet KARTAL, Mehmet Mahur TULUM içinde, *Mertol Tulum Kitabı*, (s. 391-448), İstanbul: Kültür Yayınları.

KASTRİTSİS, Dimitri J. (2010), *Bayezid’in Oğulları*, Çev. Ayda AREL, İstanbul: Kitap Yayınevi.

KAYAPINAR, Levent. (2020), “Süleyman Çelebi”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 38, 82-85.

KAYGUSUZ, Bezmi Nusret. (2005), *Şeyh Bedreddin*, İstanbul: İleri Yayınları.

KEPECİOĞLU, Kâmil. (2010), *Bursa Kütüğü*, Bursa: Uludağ Yayınları.

KİEL, Machiel, GARA, Eleni. (2001), “Karaferiye”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 24, 391-394.

KOCA, Emine. (2007), *Yıldırım Bayezid Devri Siyasi Olayları, Devlet Teşkilatı, İlim ve Kültür Hayatı*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı İslam Tarihi Bilim Dalı, Şanlıurfa.

KONUK, Neval. (2010), *Yunanistan’da Osmanlı Mimarisi I*, Ankara: Stratejik Araştırmalar Merkezi.

KOZAN, Ali. (2009), “İdeolojik Okumalardan Bilimsel Zemine: Simavna

Kadınoğlu Şeyh Bedreddin İsyanı”, *İslam Sanatı Tarih Edebiyat ve Musiki Dergisi*, (13), 181-198.

KUBAN, Doğan. (2007), *Osmanlı Mimarisi*, İstanbul: Yem Yayın.

KURAN, Aptullah. (1964), “Edirne’de Yıldırım Camii”, *TTK Belleten*, 28(111), 419-428.

KUT, Günay. (1989), “Ahmedî”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 2, 165-167.

MENGİ, Mine. (2005), *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara: Akçağ Yayınları.

MERCAN, Mehmet ve EMİN, Ulu. (2003), *Tokat Kitabeleri*.

MİMİR, Damla. (2012), *Ahmedî’nin İskendernâme’sinde XIV. Yüzyıl Sosyal Hayatı*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Türk Dili ve Edebiyatı Programı, Trabzon.

MUTLU, Özge. (2015), *Bursa Ulu Camii ve Yeşil Camii’nin Dinamik Davranışlarının değerlendirilmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü İnşaat Mühendisliği Anabilim Dalı, İstanbul.

MÜNECCİMBAŞI, Ahmet Dede. (1996), *Müneccimbaşı Tarihi (Sahâifü’l-Ahbâr fî Vekayi’il-Asar)*, İstanbul: Tercüman Yayınları.

NEŞRÎ, Mehmet. (1957), *Kitab-ı Cihannümâ-Neşri Tarihi*, Haz. Faik Reşit UNAT, Mehmed A. KÖYMEN, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Osmanlı Ansiklopedisi, I

ÖRDEK, Şerife. (2017), *Cemşîd ü Hurşîd Mesnevileri ve Ahmedî ile Selmân-ı Sâvecî’nin Cemşîd ü Hurşîd Mesnevilerinin Mukayesesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Nevşehir.

ÖZBEK, Yıldırım, *Erken Osmanlı Mimarisinde Taş Süsleme*, (Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Ankara.

ÖZDOĞAN, Nimet. (2010), *Hamza Bey Külliyesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı İslam Tarihi Bilim Dalı, Bursa.

ÖZTOPRAK, Fahrettin. (1994), *İlk Kaynaklara Göre Şeyh Bedreddin*, İstanbul: Kamer Yayınları.

ÖZTUNA, Yılmaz. (1965), *Başlangıcından Zamanımıza Kadar Türkiye Tarihi*, İstanbul: Hayat Yayınları.

PAŞA, Lütfi. (1925), *Tevarih-i Âl-i Osman*, İstanbul: Matbaa-i Amire.

PAŞAZÂDE, Âşık. (2003), *Osmanoğulları'nın Tarihi Tevârih-i Âl-i Osmân*, Haz. Kemal YAVUZ, Yekta SARAÇ, İstanbul: K Kitaplığı.

Paşazâde, Âşık. (1992), *Aşıkpaşazâde Tarihi*, İstanbul.

Pekolcay, A. Necla. (2004), “Mevlid”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 29, 485-486.

PEREMECİ, Osman, Nuri. (1939), *Edirne Tarihi*, İstanbul: Edirne ve Yöresi Eski Eserleri Sevenler Kurumu Yayınları.

Pınar, Damla, *Fetret Devri'nde Türk Edebiyatı ve Türk Kültürü*, (Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi), Kırıkkale, 2022.

SARI, Mümin. (2010), *Osmanlı Mimarisinde Statünün Görselleştirilmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul.

SAKAOĞLU, Necdet. (1999), “Musa Çelebi”, *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, 2, İstanbul.

SAKAOĞLU, Necdet. (2015), *Bu Mülkün Sultanları*, İstanbul: Alfa Yayınları.

SEZGİN, İbrahim. (1998), *XV. Ve XVI. Asırlarda Gelibolu Kazasının Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, (Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul.

ŞAHİN, Faruk. (2019), *Tokat'taki Tekke ve Zaviyeler*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı, Sanat Tarihi Bilim Dalı, Konya.

TANERİ, Aydın. (1997), "Hadım", *TDV İslam Ansiklopedisi*, 15, 1-3.

TANMAN, M. Baha. (1991), "Azebler Namazgâhı", *TDV İslam Ansiklopedisi*, 4, 315-316.

TANMAN, Baha. (1996), "Hacı Halil Paşa Medresesi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, 14, 477-479.

TANMAN, M. Baha. (2013), "Yâkub Paşa Tekkesi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, 43, 285-286.

Taşköprizade. (1395), *eş-Şakâiku'n-Nu'maniye*, Beyrut 1395, I,

TİRYAKİ, Yavuz. (2006), "Namazgâh", *TDV İslam Ansiklopedisi*, 32, 359-360.

TOSYAVİZADE, R. Osman. (1999), *Edirne Evkaf-ı İslâmiyye Tarihi Camiler ve Mescitler*, Sade: Ülkü AYAN ÖZSOY, Ankara: T.C. Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.

TOSYAVİZADE, R. Osman. (2013), *Edirne Rehnüması (Edirne Şehir Kılavuzu)*, Çev. Ratip KAZANCIGİL, İstanbul: Edirne Valiliği Kültür Yayınları.

TÜFEKÇİOĞLU, Abdülhamit. (2016), "*Türk Mimarisinde Yazı*", *Türkler*, <https://www.altayli.net/turk-mimarisinde-yazi.html> (Erişim 05.05.2025)

TÜFEKÇİOĞLU, Abdülhamit. (1998), "Gelibolu'da Azebler Namazgâhı ve Yapının Mimarı", *Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (2), 189-200.

UĞURLU, Mustafa. (2009), *Roman Tekniği Açısından Cemşid ü Hurşid (Ahmedi)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İnönü Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Malatya.

URAK, Gediz. (1994), *Amasya'nın Türk Devri Şehir Dokusu ve Yapılarının Analiz ve Değerlendirilmesi*, (Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Ana Bilim, Ankara.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, “Mehmed I”, 8.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı. (1984), *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı. (1988), *Osmanlı Tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

ÜNAL, Tahsin. (1986), *Karamanoğulları Tarihi*, Konya: Karaman Esnaf Kefaret Kooperatif Yayınları.

YAVAŞ, Doğan. (2012), “Bursa Ulucami”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 42, 88-89.

YAVAŞ, Doğan. (2013), “Yıldırım Külliyesi”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 43, 532-534.

YILMAZ, Ömer. (2017), “Osmanlı’da Padişah Sufi İlişkisi: Yıldırım Bayezid-Emir Sultan Örneği” *Akademik Dergisi*, (2), 135-155.

YURDAGÜR, Metin. (1995), “Fetret”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 1, 475-480.

YÜCEL, Yaşar. (1989), *Timur'un Ortadoğu-Anadolu Seferleri ve Sonuçları (1393-1402)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

ZİNKEİSEN, Johan Wilhelm. (2011), *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi-1*, Çev. Nilüfer EPÇELİ, İstanbul: Yeditepe Yayınları.

<https://yildirim.bel.tr/tr/turbeler/yildirimturbesi#:~:text=Osmanl%C4%B1%20Sultan%C4%B1'n%C4%B1n%20t%C3%BCrbesi%2C%201406,o%C4%9Flu%20Emir%20S%C3%BCleyman%20taraf%C4%B1ndan%20yapt%C4%B1r%C4%B1lm%C4%B1%C5%9Ft%C4%B1r>. (Erişim 25.08.2024)

https://tr.wikipedia.org/wiki/I._Mehmed, (Erişim 25.08.2024)

<https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/edirne/kulturenvanteri/sari-selim--sofu-beyazid--camii>, (Erişim 28.04.2024)